

ETELÄ- JA KESKI-LAPIN KULTTUURIMAISEMAT JA MAISEMANÄHTÄVYYDET

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden
päivitys- ja täydennysinventointi 2011-2013

Tekijät: Matleena Muhonen ja Mervi Savolainen

Taitto: Mervi Savolainen

Kuvat: Mari Jaakonaho (MJ), Matleena Muhonen (MM) ja Mervi Savolainen (MS)

Kannen kuva: Aavasaksa, Ylitornio. Mervi Savolainen.

Työn tausta ja tavoitteet	5
Inventoidut alueet	8
 OSA 1:	
MAAKUNNAN MAISEMAN PIIRTEITÄ	11
Selvitysalue	12
Maisemarakenne	13
Kulttuuripiirteet - kulttuurimaiseman historia	17
Maisemamaakunnat ja tarkennettu osa-aluejako	24
Peräpohjola - Lappi	26
Kuusamon vaaramaa	45
Pohjanmaa	47
 OSA 2:	
ARVOKKAAT MAISEMA-ALUEET	49
Kemijärvi	50
Kittilä	53
Kolari	56
Muonio	59
Pelkosenniemi	61
Posio	64
Ranua	67
Rovaniemi	69
Salla	73
Savukoski	77
Simo	80
Sodankylä	82
Tervola	85
Tornio	87
Ylitornio	89
 Kirjallisuus- ja lähdeluettelo	92
 LIITEKARTAT	94

Viirinkylä, Rovaniemi. MM

TYÖN TAUSTA JA TAVOITTEET

Tämän inventoinnin tarkoituksena on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (valtioneuvoston periaatepäätös 1995) päivitystarkastelu sekä uusien arvokkaiden maisema-alueiden määrittely Etelä- ja Keski-Lapissa. Inventointi on osa koko maassa tehtävää maisema-alueiden päivitysinventointia.

Maisema-alueiden päivitysinventoinnin päätavoitteena on tarkistaa aluevalikoima, arvoluokat sekä rajaukset vastaamaan uudistuneita maisemanhoidon toteuttamis- ja ohjausjärjestelmiä. Näitä ovat muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, Eurooppalainen maisemayleissopimus (173/2006), luonnonsuojelulaki (1096/1996) sekä maatalouden ympäristötuki.

Inventoinnissa keskitytään maaseudun kulttuurimaisemiin, niihin liittyvään asutukseen, vanhaan tiestöön ja kulttuuriperintöön. Keskeisiä ovat perinteisessä asussa säilyneet, elinvoimaiset, luonnoltaan ja kulttuuriperinnöltään monipuoliset alueet. Maisema-alueiden valikoinnin tulee täyttää maisema-aluetyöryhmän (mietintö 66/1992) laatiman maisemamaakuntajaon edellyttämä edustavuus.

Lapin tunturialueiden luonto- ja kulttuuriarvojen säilyttäminen edellyttää valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan erityispiirteiden tunnistamista sekä alueenkäytön sovittamista yhteen poikkeuksellisten luonnonolojen, luonnon kestävyys ja kulttuuriarvojen turvaamiseksi. Lapin viljelymaisemia arvioidaan vastaavin menetelmin kuin muitakin maaseudun kulttuurimaisemia, mutta saamelaiden perinteisiin elinkeinoihin ja saamelaiskulttuuriin liittyvät maisemat vaativat oman tarkastelutapansa.

Päivitysinventointiin ei sisällytetä alkuperäistä luontoa koskevia kohteita, joita on selvitetty erilaisten luonnonsuojeluohjelmien yhteydessä. Kohdevalikoimaan sisällytettävänä luonnonalueina tulevat kuitenkin kysymykseen kulttuurihistoriallisesti huomattavat maisemanähtävyydet.

Samoin kaupunkien ja tiemaisemien tarkastelu rajataan pois. Niitä ja rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia kohteita on selvitetty valtakunnallisessa rakennetun kulttuuriympäristön päivitysinventoinnissa (RKY 2009).

Perinnemaisemia ei tässä yhteydessä inventoida. Etelä- ja Keski-Lapin perinnemaisemat on inventoitu vuosina 1992-98.

Työskentelytapa

Inventoinnin lähtökohtana on ollut ympäristöministeriön laatima maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointiohje, jonka avulla valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointi tehdään koko maan alueella yhtenäisesti.

Etelä- ja Keski-Lapin inventointi tehtiin osana laajempaa *Maisemat ruotuun* -hanketta vuosina 2011-2013. Hankkeen toteuttajana oli Lapin ELY-keskus ja sen rahoitti Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahasto.

Inventointityö koostui neljästä vaiheesta:

1. Valmisteluvaihe

– laadittiin maakunnallinen maisemaselvitys inventoinnin pohjaksi, valittiin inventoitavat kohteet ja tiedotettiin hankkeesta

2. Inventointi

– kerättiin tiedot inventoitavista kohteista

3. Maastokäynnit

– täydennettiin ja täsmennettiin inventointitietoja visuaalisten havaintojen pohjalta

4. Loppuarviointi

– arvioitiin alue perustuen edellisiin vaiheisiin, ehdotettiin ja perusteltiin arvoluokka sekä kirjoitettiin aluekuvaukset ja piirrettiin alerajaukset

Inventoinnista vastasivat maisema-arkkitehdit Matleena Muhonen ja Mervi Savolainen maakunnallisen arviointiryhmän ohjauksessa.

Arviointiryhmään kuuluivat seuraavat jäsenet:

Marjut Kokko	Lapin ELY-keskus (sihteeri)
Tapio Pukema	Lapin ELY-keskus (puheenjohtaja)
Tiina Elo	Lapin ELY-keskus
Ari Neuvonen	Lapin ELY-keskus
Riitta Lönnström	Lapin liitto
Pirjo Rautiainen	Metsähallitus
Päivi Rahikainen	Lapin maakuntamuseo
Minna Heljala	Tornionlaakson maakuntamuseo

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointeja ohjaa koko maassa ohjaus- ja arviointityöryhmä MAPIO, jolle Etelä- ja Keski-Lapin inventoinnin tulokset esiteltiin 13.6.2013. Ympäristöministeriö valmistelee maakunnallisten inventointien pohjalta uuden ehdotuksen valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi valtioneuvoston hyväksyttäväksi vuoden 2015 aikana.

Valmisteluvaihe

Inventoinnin pohjaksi laadittiin Etelä- ja Keski-Lapin maakunnallinen maisemaselvitys. Maakunnallinen maisemaselvitys on pääasiassa paikkatietoanalyysi, jossa useita luonnon- ja kulttuuritekijöiden teemoja yhdistelemällä hahmotetaan maakunnan maisemarakenne sekä maiseman tyypilliset piirteet. Se tarkoittaa maisema-alueityöryhmän (mietintö 66/1992) laatimaa maisemamaakuntajakoa Etelä- ja Keski-Lapin osalta. Maakunnallisen maisemaselvityksen keskeisin sisältö on koottu tämän raportin 1. osaan.

Inventoitavien alueiden valinnan perusteena olivat

- Luettelot valtakunnallisesti sekä maakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanähtävyyksistä (Maisema-alueityöryhmän mietintö 66/1992 ja Valtioneuvoston periaatepäätös 1.5.1995)
- Maakuntakaavojen kulttuuriympäristö- ja maisemaselvitykset
- RKY 1993-valikoiman kulttuurimaisemakokonaisuudet, joita ei ole sisällytetty museoviraston RKY 2009 päivitysinventoinnin valikoimaan
- Maisemamaakuntajako sekä maakunnallinen maisemaselvitys
- Paikkatietoanalyysit uusien alueiden löytämiseksi
- Paikallistuntemus; arviointiryhmä ja lausuntokierrokset

Kohteita valittiin inventoitavaksi yhteensä 77. Näistä 19 oli ennestään valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, 10 maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, 21 valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen ympäristöjen listauksesta (RKY) pudonneita kulttuurimaisemakokonaisuuksia ja 29 uusia kohteita.

Inventointi

Inventointivaiheessa kustakin kohteesta koottiin inventointitiedot yhtenäiselle inventointilomakkeelle. Tietojen keräämisessä hyödynnettiin Suomen ympäristökeskuksessa maisema-alueiden päivitysinventointia varten laadittua MAPA-paikkatietopakettia, aikaisempia luontoa ja kulttuuriympäristöä koskevia inventointeja, kyläsuunnitelmia ja paikallishistoriikkeja, vanhojen karttojen silmämääräistä tulkintaa ja kirjallisuuslähteitä.

Maastotyöt

Maastotyöt tehtiin syksyn 2011 sekä kesän ja syksyn 2012 aikana. Kussakin kohteessa käytiin 2-3 kertaa. Maastokäynnit auttoivat inventointitietojen täydentämisessä, visuaalisen maisemakuvan hahmottamisessa ja lopullisessa arvioinnissa.

Loppuarviointi

Maisema-alueiden arviointi tehtiin maakunnallisessa arviointiryhmässä inventointitietojen sekä maastokäynnin havaintojen pohjalta.

Valtakunnalliseen arvoluokkaan kuuluvat maisema-alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä kulttuurimaisemia, joilla on huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Maakunnallisesti arvokkaat alueet edustavat maakunnan sisäisiä erityispiirteitä; ne voivat olla harvinaisia tai hyvin säilyneitä kohteita, joissa maakunnan maisemien erityispiirteet tulevat esille.

Arvioinnissa kiinnitettiin huomiota erityisesti

- maiseman ja maankäytön historialliseen kehitykseen ja kehityksen jatkuvuuteen
- kulttuuripiirteiden edustavuuteen, harvinaisuuteen, säilyneisyyteen ja alkuperäisyyteen
- symboli- ja identiteettiarvoihin (tapahtumapaikat, historialliset tapahtumat, alueen väestölle merkittävät piirteet)
- alueen elinvoimaisuuteen ja nykyiseen toimivuuteen
- maisemakuvan yhtenäisyyteen, eheyteen ja vaikuttavuuteen
- maisemamaakunnan erityispiirteisiin
- maisemahäiriöihin ja luonnonarvoja alentaviin vaurioihin ja uhkatekijöihin
- päällekkäisyyksiin RKY-listauksen kanssa
- luontoon, luonnonarvoihin ja luonnon monimuotoisuuteen

Museoviraston laatimassa valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen ympäristöjen (RKY) päivitysinventoinnissa oli joitain päällekkäisyyksiä maisema-alueuuttelon kanssa. RKY 2009-luettelon kohteet poistettiin maisema-alueiden listalta, jos RKY-luettelon kohdekuvaus ja raja-
kattoivat riittävällä tarkkuudella myös alueen maisemalliset arvot.

Kuuleminen

Inventoinnin aikana järjestettiin kaksi kuulemistä. Ensimmäinen kuuleminen pidettiin, kun maakunnallinen maisemaselvitys oli valmis ja inventoitavat kohteet oli valittu keväällä 2012. Toinen kuuleminen pidettiin, kun inventointi oli valmistunut syksyllä 2013. Kommentteja pyydettiin erityisesti koskien aluevalikoimaa, rajausta ja ehdotettua arvoluokkaa.

Tietoa ja palautetta kerättiin myös eri puolilla maakuntaa pidetyissä MARU-hankkeen tilaisuuksissa ja kyläilloissa sekä maastotöiden aikana. Inventointeja varten perustettiin internet-sivu www.lapinmaisemat.fi, jolla inventoinnin etenemisestä tiedotettiin.

Valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden osalta käydään vielä valtakunnallinen kuulemismenettely vuosina 2014-2015.

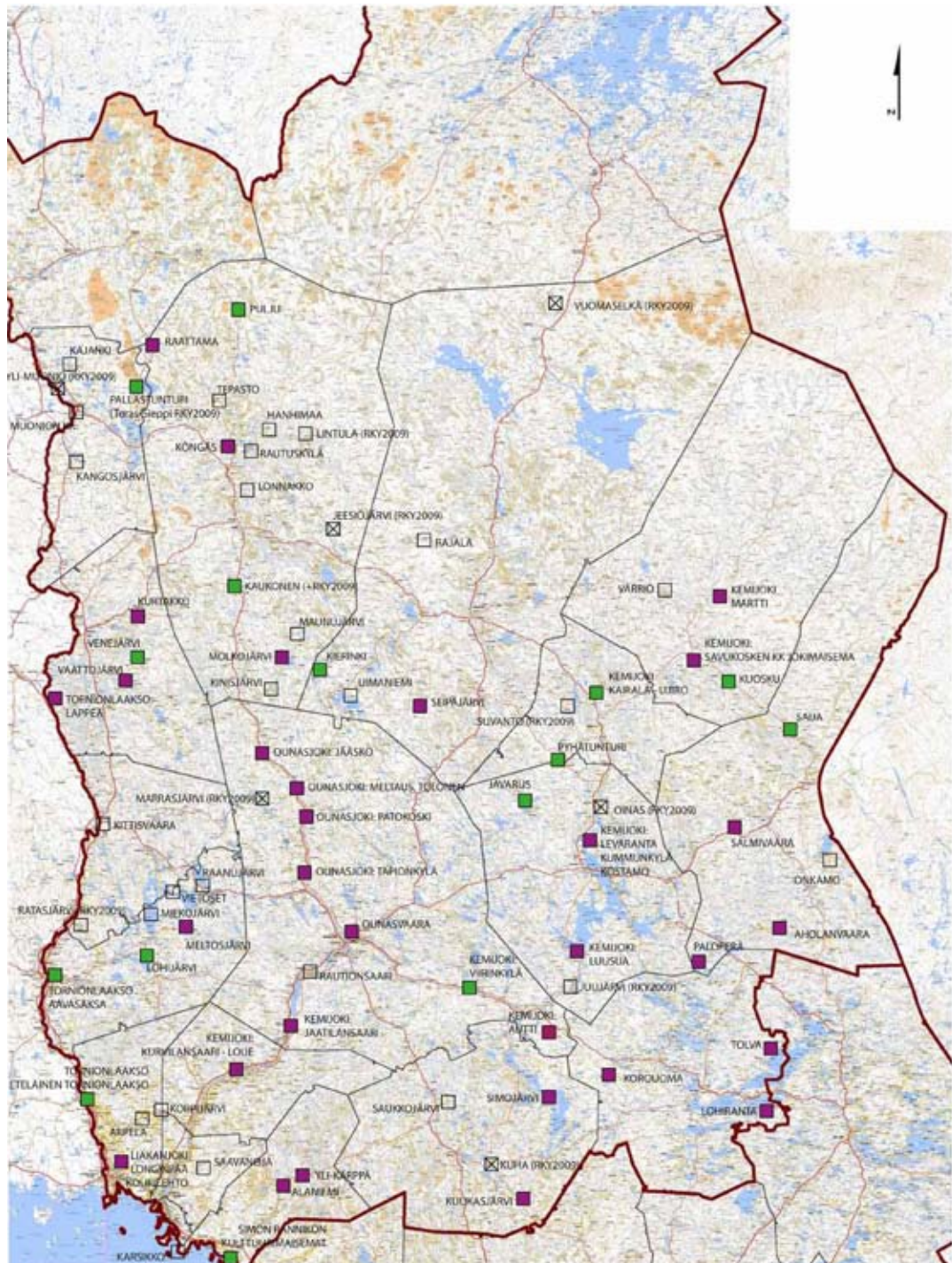
Rajaukset

Maisema-alueiden rajauksissa on pyritty noudattamaan maisemarakenteen näkyvissä olevia luontevia rajoja sekä hahmottamaan yhtenäisiä aluekokonaisuuksia. Luontevia rajoja ovat muun muassa yhtenäiset metsäiset reunavyöhykkeet, selänteiden lakialueet, vesistöt ja joissain tapauksissa ihmisen luomat rakenteet kuten tiet tai taajamien reunat. Avointa maisematilaa rajaavien reunavyöhykkeiden mukaanotto rajaukseen on oleellista, sillä juuri ne nousevat merkittävään rooliin alueen hoidon ja maankäytön suunnittelussa.

Rajauksiin sisällytettiin harkiten myös lähistöllä olevia kohteita kuten muinaisjäännöskohteita, arvokkaita luonnonympäristöjä, rakennetun ympäristön kohteita sekä perinnebiotooppeja.

Lapissa kylämaisemaan yhdistyy tyypillisesti suomalaismaa, vaaroja tai tuntureita. Rajauksissa on pidetty yleisenä periaatteena, että kylien maisemaan ja perinteisiin elinkeinoihin liittyvät vaara- ja tunturialueet sisällytetään rajauksiin kokonaisina. Peruste ei ole pelkästään maiseman visuaalinen hahmottaminen, vaan elinkeinohistoria sekä vanhat kulkureitit.

☐	MAAKUNNALLISESTI ARVOKAS
☐	VALTAKUNNALLISESTI ARVOKAS
☐	INVENTOITU, EI SOVELLU MAISEMA-ALUEEKSI
☒	EI INVENTOITU (RKY 2009)

V = valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

M = maakunnallisesti arvokas maisema-alue

RKY = valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö

MAISEMAMAAKUNTA JA -SEUTU

Alueen nimi / kunta

Arvo

Aikaisempi arvo/
inventointi

Maiseman osa-alue

POHJANMAA

Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko

Simon rannikko / Simo	V	V	Simon rannikko ja saaristo
Alaniemi / Simo	M	M	Simojokivarsi

Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuksien seutu

Kuukasjärvi / Ranua	M	Rky1993	Ranuan järvalue
Ylikärppä / Simo	M	—	Simojokivarsi
Kuha / Ranua	—	Rky2009	Ranuan järvalue
Saukkojärvi / Ranua	—	M	Ranuan järvalue

KAINUUN JA KUUSAMON VAARAMAA

Kuusamon vaaraseutu

Aholanvaara / Salla	M	M	Sallan vaara- ja suoalue
Korouoma / Posio	M	—	Kitkan ja Suolijärvien alue
Lohiranta / Posio	M	—	Kitkan ja Suolijärvien alue
Paloperä / Salla	M	—	Sallan vaara- ja suoalue
Tolva / Posio	M	—	Kitkan ja Suolijärvien alue
Onkamo / Salla	—	—	Sallan vaara- ja suoalue

PERÄPOHJOLA - LAPPI

Aapa-Lapin seutu

Kairala-Luiro / Pelkosenniemi	V	V/M, Rky1993, Rky2009	Kitisen - Luiron jokialue
Kierinki / Sodankylä	V	V, Rky1993	Kittilän - Sodankylän järvalue
Kaukonen / Kittilä	V	V, Rky2009	Ounasjoen latva-alue
Pulju / Kittilä	V	—	Puljun erämaa
Venejärvi / Kolari	V	V	Teuravuoman suoalanko
Köngäs / Kittilä	M	V, Rky1993	Ounasjoen latva-alue
Molkojärvi / Kittilä	M	Rky1993	Kittilän - Sodankylän järvalue
Seipäjärvi / Sodankylä	M	Rky1993	Kitisen - Luiron jokialue
Kurtakko / Kolari	M	—	Teuravuoman suoalanko
Vaattojärvi / Kolari	M	—	Teuravuoman suoalanko
Lappea / Kolari	M	—	Pohjoinen Väylänvarsi
Hanhimaa / Kittilä	—	V	Ounasjoen latva-alue
Jeesiöjärvi / Kittilä	—	Rky2009	Ounasjoen latva-alue
Kinisjärvi / Kittilä	—	—	Kittilän - Sodankylän järvalue
Lintula / Kittilä	—	Rky2009	Ounasjoen latva-alue
Lonnakko / Kittilä	—	Rky1993	Ounasjoen latva-alue
Maunujärvi / Kittilä	—	—	Kittilän - Sodankylän järvalue
Rajala / Sodankylä	—	—	Aapa-Lapin suot ja metsäkairat
Rautuskylä / Kittilä	—	V	Ounasjoen latva-alue
Tepasto / Kittilä	—	Rky1993	Ounasjoen latva-alue
Uimaniemi / Sodankylä	—	M	Kittilän - Sodankylän järvalue

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu

Javarus / Kemijärvi	V	Rky1993	Ounasjoen ja Raudanjoen alue
Viirinkylä / Rovaniemi	V	—	Yläkemijoen jokivarsi ja vaarat
Lohijärvi-Leukumanpää / Ylitornio	V	V	Ylitornion järvialanko
Pyhäntunturi / Pelkosenniemi	V	—	Pyhän-Luoston tunturijono
Aavasaksa / Ylitornio	V	V	Ylinen Tornionlaakso
Autti / Rovaniemi	M	—	Yläkemijoen jokivarsi ja vaarat
Jaatilansaari / Rovaniemi	M	Rky1993	Alakemijoen alue
Kurvilansaari-Loue / Tervola	M	Rky1993, Rky2009	Alakemijoen alue
Leväranta-Kostamo / Kemijärvi	M	—	Kemijärven alue
Luusua / Kemijärvi	M	—	Kemijärven alue
Meltosjärvi / Ylitornio	M	Rky1993	Ylitornion järvialanko
Jääskö / Rovaniemi	M	V, Rky1993	Ounasjoen ja Raudanjoen alue
Patokoski / Rovaniemi	M	V, Rky1993	Ounasjoen ja Raudanjoen alue
Tapionkylä / Rovaniemi	M	V, Rky1993	Ounasjoen ja Raudanjoen alue
Tolonen / Rovaniemi	M	V, Rky1993	Ounasjoen ja Raudanjoen alue
Ounasvaara / Rovaniemi	M	—	Yläkemijoen jokivarsi ja vaarat
Simojärvi / Ranua	M	—	Simojärven alue
Juujärvi / Kemijärvi	—	V, Rky1993, Rky2009	Kemijärven alue
Rautionsaari / Rovaniemi	—	Rky1993	Alakemijoen alue
Kittisvaara / Pello	—	Rky1993	Ylinen Tornionlaakso
Miekojärvi / Ylitornio	—	—	Ylitornion järvialanko
Raanujärvi / Ylitornio	—	Rky1993	Ylitornion järvialanko
Ratasjärvi / Pello	—	V, Rky1993, Rky2009	Ylinen Tornionlaakso
Vietoset / Ylitornio	—	—	Ylitornion järvialanko

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu

Kuosku / Savukoski	V	V	Itä-Lapin vaara- ja jokialue
Saija / Salla	V	M	Itä-Lapin vaara- ja jokialue
Martti / Savukoski	M	—	Itä-Lapin vaara- ja jokialue
Savukosken kk / Savukoski	M	—	Itä-Lapin vaara- ja jokialue
Salmivaara / Salla	M	—	Sallan vaara- ja suoalue

Keminmaan seutu

Tornionlaakso / Tornio, Ylitornio	V	V, Rky1993, Rky2009	Alinen Tornionlaakso ja rannikko
Liakanjoki / Tornio	M	—	Alinen Tornionlaakso ja rannikko
Arpela / Tornio	—	—	Alinen Tornionlaakso ja rannikko
Korpijärvi / Tornio	—	—	Alinen Tornionlaakso ja rannikko
Saavanoja / Keminmaa	—	Rky1993	Kemijoen suisto

Länsi-Lapin tunturiseutu

Pallastunturit / Muonio, Kittilä	V	V	Ounasselän tunturialue
Raattama / Kittilä	M	—	Ounasselän tunturialue
Kajanki / Muonio	—	V	Pohjoinen Väylänvarsi
Kangosjärvi / Muonio	—	—	Pohjoinen Väylänvarsi
Muonion kirkonkylä / Muonio	—	M, Rky1993	Pohjoinen Väylänvarsi
Ylimuonio / Muonio	—	M, Rky1993, Rky2009	Pohjoinen Väylänvarsi

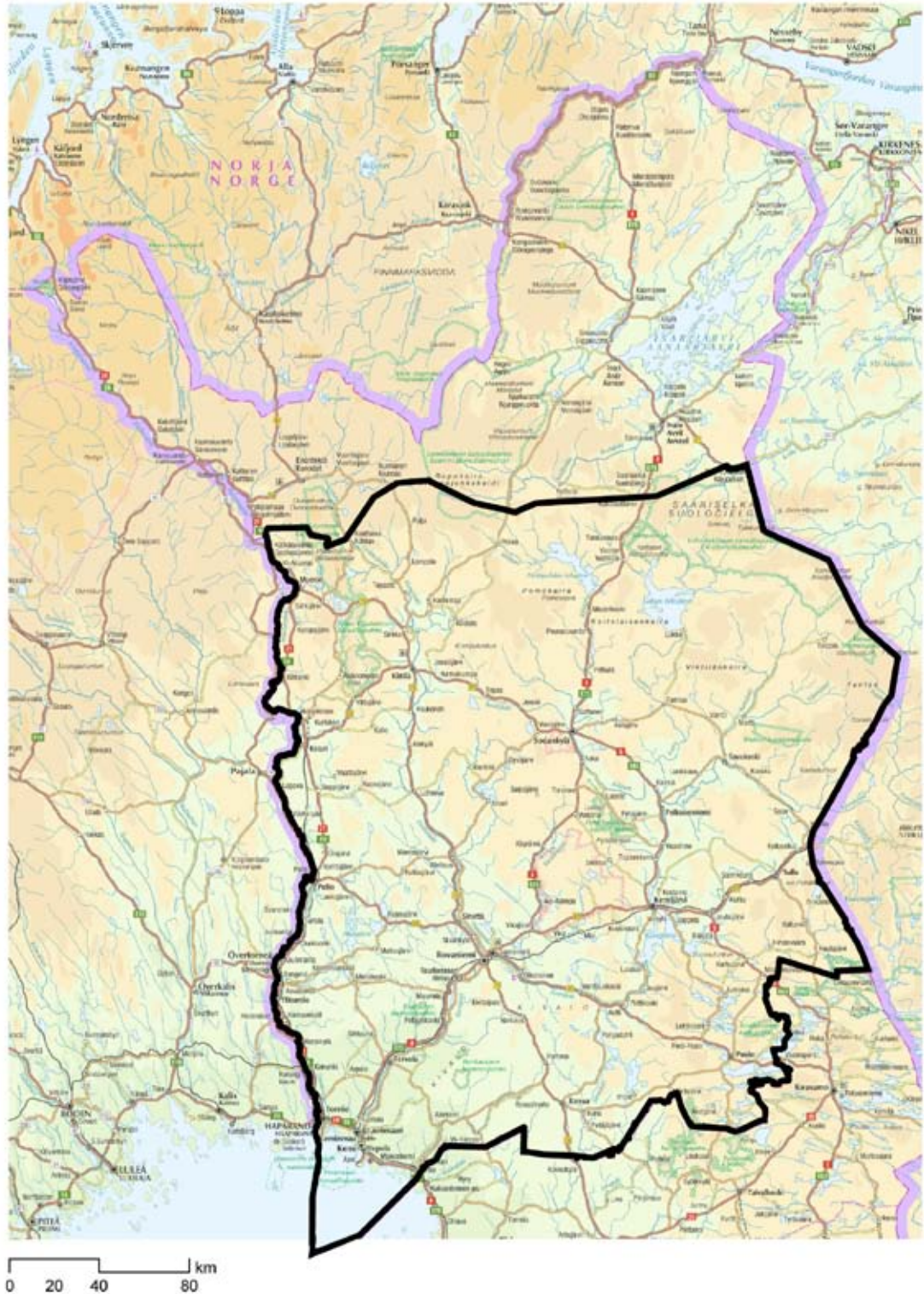
OSA 1

Maakunnan maiseman piirteitä

SELVITYSALUE

Selvitysalue kattaa Lapin maakunnan etelä- ja keskiosat. Etelä-Lappiin kuuluu 11 kuntaa: Pello, Ylitornio, Tornio, Kemi, Keminmaa, Tervola, Simo, Ranua, Rovaniemi, Kemijärvi, Salla ja Posio. Keski-Lappi koostuu kuudesta eri kunnasta: Kittilä, Sodankylä, Kolari, Muonio, Pelkosenniemi ja Savukoski. Etelässä selvitysalue rajautuu Pohjois-Pohjanmaan maakuntaan, lännessä Ruotsin ja idässä Venäjän rajaon, pohjoisessa Inarin ja Enontekiön kuntiin.

MAISEMARAKENNE

Etelä- ja Keski-Lappi on laajuutensa vuoksi luonnonoloiltaan hyvin vaihtelevaa aluetta. Tyyppillisiä ovat pitkät ja runsaasti haarovat joet, vaihtelevat vaaraylängöt, laajat avoimet aapasuot, metsäerämaat sekä soiden keskellä kohoavat tunturiryhmät ja yksittäiset tunturit.

Valtaosa Etelä- ja Keski-Lappia on melko loivapiirteistä mäki-, kangas- ja suomaata. Tasaisimpia alueita ovat Perämeren rannikko ja Keski-Lapin aapasoiden seutu.

Maasto nousee Perämeren rannikolta melko tasaisesti kohti pohjoista ja itää Maanselän vedenjakajalle saakka - samalla maisema alkaa muuttua jylhiksi tunturi- ja vaaraseuduiksi. Huomattavia tunturialueita ovat Ounasselän tunturit, Pyhä-Luoston tunturit sekä Sallan-Savukosken tunturit. Näillä alueilla myös paikalliset korkeusvaihtelut ovat suurimmillaan.

Maiseman muotojen pohjana on miljardien vuosien ikäinen kallioperä. Etelä- ja Keski-Lapin kallioperässä ovat edustettuina kaikki kivilajien pääryhmät; syväkivet, sedimenttikivet ja metamorfiset kivet.

Etelä- ja Keski-Lapin tunturit ja vaarat ovat saaneet alkunsa Svekofennidien ja Karelidien vuorijonopoimuksien aikana, joista viimeisin tapahtui noin kaksi miljardia vuotta sitten. Kallioperän rapautuminen ja aineksen kulkeutuminen on tasoittanut vuorijonot ja jättänyt jäljelle vain niiden kovimmat tyviosat.

Kemin, Ylitornion ja Rovaniemen rajaamalla Lapin kolmion liuskealueella kasvillisuus on poikkeuksellisen rehevää johtuen kalkkipitoisesta kallioperästä. Myös Koillis-Lapin pohjagneisialueen kallioperä tuo rehevyyttä maaperään.

Viimeisin jäätiköityminen on kerrostanut pääosan Etelä- ja Keski-Lapin maaperästä. Mannerjäätikö ja jäätikön sulamisvedet kuluttivat kallioperää ja kuljettivat maamassoja muodostaen nykyiset pinnanmuodot. Muutenkin jäätikön sulamisvedet ovat jättäneet jälkensä Lapin pinnanmuotoihin. Muun muassa erilaiset sulamisvesiuomat ja kurut ovat yleisiä.

Keski-Lapin poikki kulki jääkauden lopulla mannerjäätikön jäänjakajavyöhyke. Jäänjakaja oli alue, josta jäätikkö virtasi eri suuntiin ja myös jäätikön perääntyminen tapahtui vastakkaisiin suuntiin. Jäänjakajavyöhykkeellä jäätikön kulutustyö oli heikkoa, joten Keski-Lapissa on säilynyt joitakin pinnanmuotoja ja kerrostumia, jotka ovat syntyneet jo viimeistä edellisen jäätiköitymisen yhteydessä.

Etelä- ja Keski-Lapin yleisin maalaji on moreeni. Jäätikön kasaama pohjamoreeni peittää kallioperää yleensä muutaman metrin paksuisena kerroksena ja tasoittaa kallioperän muotoja.

Monin paikoin moreeni muodostaa myös itsenäisiä pinnanmuotoja. Selkeämuotoisimpia ovat jäätikön liikesuuntaan kasautuneet pitkänomaiset selänteet, drumliinit. Ne esiintyvät useimmiten parvina ja antavat maisemalle selkeän juovaisen luonteen. Laajoja drumliinikenttiä ja kumpumoreeneja on muun muassa Posiolla, Ranulla, Torniossa ja Kemijärvellä.

Mannerjäätikön sulamisvedet ovat kasanneet Etelä- ja Keski-Lapissa runsaasti harjuja. Harjut ovat usein terävalakisia, mutta paikoitellen ne levittäytyvät laajoiksi, viuhkamaisiksi sora- ja hiekkakentiksi ja jäätikköjokisuistoiksi. Perääntyvän jäätikön reunan eteen on kerrostunut paikoitellen jopa kymmenien metrien paksuisia laaksontäytteitä eli laajoja hiekka- ja soratasanteita.

Harjujaksot suuntautuvat säteittäin Keski-Lapin jäänjakajavyöhykkeeltä poispäin. Etelä-Lapissa suuntaus on suurinpiirtein luoteesta kaakkoon ja Itä-Lapissa lännestä itään. Pisimpiä yksittäisiä harjujaksoja ovat Kolarin-Posion harjujakso, Kittilän-Oulangan harjujakso ja Pelkosenniemen-Sallan harjujakso.

Muinaiset jäätikköjoet ja nykyiset suuret joet ovat kasanneet laaksoihin ja Perämeren rannikolle huomattavia hienojakoisia jokikerrostumia. Varsinkin Kemijoen, Ounasjoen ja Tornionjoen varsilla on laajoja hedelmällisiä sora-, hiekka- ja silttikerrostumia.

Erityisesti Keski-Lapissa ja Ranulla on paljon suota ja paikoitellen jopa puolet maapinta-alasta on turvetta.

Etelä- ja Keski-Lappia luonnehtivat vähäjärviset, kirkasvetiset jokivesistöt. Vettä on pinta-alasta vain 6 %. Joet ovat suuria, pitkiä ja runsaasti haarovia. Merkittävimmät joet ovat Tornionjoki ja Kemijoki latvajokineen. Molempien jokien pituus on yli 500 kilometriä.

Myös valuma-alueet ovat suuria. Kemijoen valuma-alue kattaa valtaosan Etelä- ja Keski-Lapin pinta-alasta. Merkittävin vedenjakaja on Maanselän vedenjakaja Keski-Lapin pohjoisrajalla. Sen pohjoispuolella vedet laskevat Jäämereen ja eteläpuolella Perämereen. Sallan eteläosassa Oulankajoen latvavedet laskevat Vienanmereen.

Ounasjokea lukuun ottamatta Kemijoki on lähes kokonaan valjastettu vesivoiman käyttöön. Siihen liittyvät suuret Lokan ja Porttipahdan tekoaltaat. Tornionjoki on Euroopan pisin vapaana virtaava joki.

Etelä- ja Keski-Lapin järvet ovat tyypillisesti kooltaan pieniä. Suurempia järviä ovat vain Kemijärvi, Simojärvi, Kitka ja Suolijärvet sekä Ylitornion järvisuon järvet.

Pohjoinen sijainti ja maapallon akselin kaltevuus vaikuttaa voimakkaasti Lapin ilmasto-oloihin. Kesällä pohjoinen pallonpuolisko saa enemmän auringonvaloa kuin eteläinen, talvella taas päinvastoin. Napapiirin pohjoispuolella aurinko ei nouse talvisin eikä laske kesäisin. Kesän pitkät ja valoisat yöt kompensoivat pitkää talvea ja lyhyttä kesää.

Vaikka Etelä- ja Keski-Lapin ilmasto on melko kylmä, se on sijaintiinsa nähden leudompi kuin muilla yhtä pohjoisilla alueilla. Läheistä merenrantaa sivuava Golf-virta ja kuuluminen länsituulten vyöhykkeeseen lämmittävät ilmastoa.

Lappi on Suomen kuivinta aluetta. Sademäärä pienenee kohti pohjoista ja on pohjoisimmassa Lapissa alle 400 mm vuodessa. Suurin osa sateesta tulee lumena. Kylmyydestä johtuen myös haihdunta on merkittävästi pienempi kuin muualla maassa. Lapin vesistöjen valunnat ovat siten pääsääntöisesti suuria, ja varsinkin kevättulvat ovat yleensä rajuja.

Etelä- ja Keski-Lappi on kasvillisuudeltaan hyvin vaihtelevaa. Erilaisia elinympäristöjä on Perämeren rannikolta tunturipaljakaille.

Perämeren rannikon sekä suurten jokilaaksojen eteläosien kasvillisuus on muuta Lappia rehevämpää edullisen ilmaston sekä kalkkipitoisen maaperän ansiosta. Tälle Lapin kolmion alueelle ovat tyypillisiä lehtometsät ja tulvaniityt. Myös jokivarsien ja muiden pitkään pysyvästi asutettujen seutujen kulttuuriympäristöt perinnebiotooppeineen ylläpitävät monipuolista lajistoa.

Peräpohjolan alueella mäntyisten ja kuivien metsien puusto on harvaa, ja jäkäläkankaita on paljon. Soita on runsaasti, noin 40 % maa-alasta. Suot ovat yleensä aapasaita, jotka ovat useimmiten keskiosastaan avoimia. Jokivarsien hedelmällisillä sora-, hiekka- ja silttikerrostumamailla on viljavia tulvaniittyjä. Kolarin, Kittilän ja Sodankylän liuskealueilla on rehevämpää letto- ja lehtokasvillisuutta.

Keski-Lapin pohjoisimmista osista kuusi puuttuu jo miltei kokonaan. Puusto on hyvin harvaa ja metsätyypeistä jäkälätyyppi on hyvin yleinen. Soita on huomattavasti vähemmän kuin Peräpohjolassa, noin 20 % maa-alasta. Ne ovat aapasaita ja tyypillisesti mätäspintaisempia kuin eteläisemmässä Lapissa.

KULTTUURIPIIRTEET – KULTTUURIMAISEMAN HISTORIA

Asutus on eri aikoina kerrostunut maiseman tiettyihin osiin. Ihminen on ottanut käyttöönsä alueet, jotka ovat kulloinkin olleet elinkeinoille ja asumistavoille suotuisimmat.

Lapin suuret joet - Tornionjoki ja Kemijoki latvahaaroineen - olivat tärkeimpiä kulkuväyliä ja talonpoikaisen asutuksen leviämiskanava Perämeren rannikolta sisämaahan ja edelleen Jäme-
relle ja Vienanmerelle. Tiestö on syntynyt myöhään.

Perämeren rannikkoa ja suurten jokilaaksojen eteläisimpiä osia lukuun ottamatta Lappi on maatalouden kannalta hyvin epävarmaa aluetta. Ilmastolliset olot ovat rajoittaneet viljelyä ja väestömäärää. Etelä- ja Keski-Lapissa maatalous on tyypillisesti ollut sekataloutta: karjanhoitoa harjoitettiin rinnakkain erätalouden, lohienkalastuksen ja talonpoikaisen poronhoidon kanssa.

Omat piirteensä Etelä- ja Keski-Lapin kulttuuriympäristön muodostumiselle on tuonut kaksi rinnakkaista ja osin päällekkäistä kulttuuria: suomalainen ja saamelainen eri elinkeinoineen ja maisemakäsityksineen.

Esihistoria ja muinaisjäännökset

Mannerjäätikö vetäytyi Etelä- ja Keski-Lapista noin 8000-7000 vuotta ennen ajanlaskun alkua. Ensimmäiset asukkaat saapuivat heti mannerjäätikön väistyttyä seuraten muinaisen Ancyliusjärven rantoja. Ancyliusjärvi ulottui tuolloin Kemijoella Pelkosenniemen korkeudelle saakka ja Tornionjoella Kolarin pohjoispuolelle.

Tanskan salmien avautuminen noin 6000 vuotta ennen ajanlaskun alkua laski vedenpintaa ja muutti Ancyliusjärven Litorina-mereksi. Sen korkein rantavaihe erottuu vaaranrinteillä ranta-
valleina noin 90-100 metriä meren pinnan yläpuolella.

Jäätikön painaman maankuoren nousu oli aluksi hyvin nopeaa, mutta hidastui Keski-Lapissa muutamassa tuhannessa vuodessa. Rannikolla maankohoaminen jatkuu edelleen. Maanko-
hoamisen vuoksi kivikauden asuinpaikat ovat nykyisin muutamia kymmeniä metrejä meren-
pinnan yläpuolella.

Seuraavan sivun kartalla on esitetty Etelä- ja Keski-Lapin nykyisin tiedossa olevat muinais-
jäännökset museoviraston muinaisjäännösrekisterin mukaan ja Itämeren muinaiset rantavaiheet
(lähde: www.gtk.fi/aineistot/mp-opas/supra_akvaattinen.htm).

Asutushistoriaa – Lappi ja Lanta

Lappi alkoi jo varhaisella keskiajalla jakautua talonpoikaisen väestön asuttamaan Lannan (land-
bo) maahan ja saamelaisten asuttamaan Lapinmaahan. Alueet poikkesivat toisistaan kulttuuril-
taan, kieleltään, elinkeinoiltaan ja verotukseltaan. Alunperin vain saamelaisilla oli oikeus asua,
kalastaa ja metsästää Lapinmaassa.

Saamelaisuuden kulttuuriset ja kielelliset erityispiirteet muodostuivat viimeistään varhaisella
metallikaudella. Saamelaiset pyyntiyhteisöt muodostivat lapinkyliä eli siitoja metsästyksen ja
kalastuksen hallinnoimiseksi. Siidat olivat yhteisöjä joilla oli yhteiset elinkeinot ja alueet. Niillä
oli tarkkaan määriteltyt rajat, joihin myös verotus perustui 1500-luvulta lähtien. Maat ja vedet
olivat joko kylien yhteistä tai sukujen ja perheiden omaisuutta. Nykyisen Etelä- ja Keski-Lapin
alueelle sijoittuivat Kittilän, Sompion, Sodankylän, Kemikylän, Kuolajärven, Peltöjärven ja Kit-
kan siidat sekä Maanselän siidan pohjoisimmat osat. Niitä asuttivat metsäsaamelaiset.

Alueeltaan siidat olivat suuria, koska metsästyks- ja kalastusalueita, porojen laidunmaita sekä
soita piti olla riittävästi asukkaiden elättämiseen. Yleensä talvikausi vietettiin yhteisessä talviky-
lässä. Talvikylään keskittyi kylän yhteiskunnallinen ja sosiaalinen elämä. Kesäaikaan liikuttiin
perhekunnittain pyynti- ja keräilymatkoilla siidan alueella.

Tornionlaaksoon ja Kemijoelle syntyi hämäläisen ja satakuntalaisen uudisasutuksen ja saa-
melaisen kantaväestön elinkeinomuutoksen myötä talonpoikaisasutusta viimeistään 1000-luvul-
la. Tornionlaaksossa asutuksen painopiste oli keskisessä jokivarressa. Kemijoella asutus painottui
jokisuuhun. Keskiajalta lähtien myös Karjalasta saapui asuttajia Lappiin, erityisesti Kemijoki-

laaksoon. Kemijoesta muodostui hämäläisten ja karjalaisten asuttamien alueiden välinen rajajoki.

Lapin ja Lannan rajasta käytiin useita kiistoja 1700-luvulle saakka. Lopullisesti raja määriteltiin vasta vuonna 1795. Historiallisten lähteiden tuntema Lapinmaa oli huomattavasti laajempi kuin nykyinen saamelaisten kotiseutualue.

Lapinmaa muodostui viidestä alueellisesti rajatusta Lapista. Etekä- ja Keski-Lapin siidat kuuluivat Kemmin Lappiin. Lapinmaat ulottuivat myös nykyisten Ruotsin, Norjan ja Venäjän puolelle.

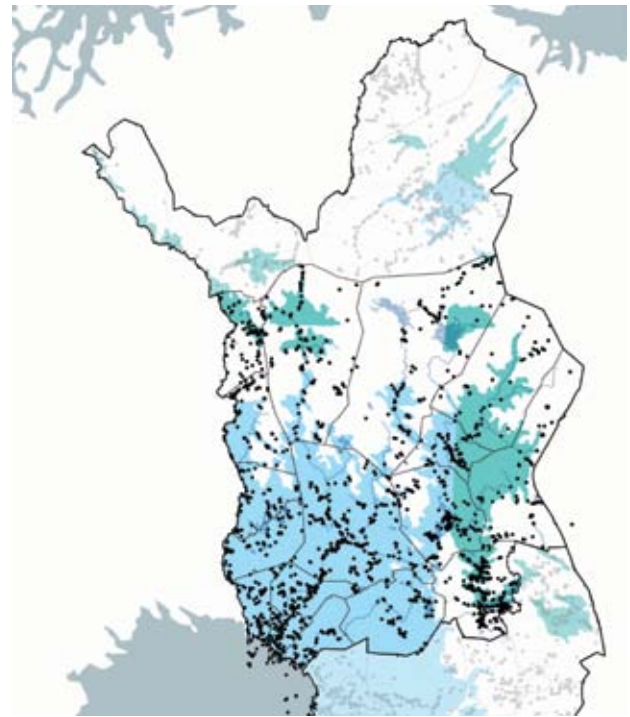
Maanviljelyskulttuuri levisi vähitellen vesistöjä seuraten sisämaahan ja vanhojen lapinmaiden alueelle.

Lounais-Lapin jokilaaksot saivat yhtenäisen talonpoikaisen asutuksen 1500-luvulla savolaisten muuttoaallon seurauksena.

Lapinmaan plakaatit 1600-luvulla antoivat sysäyksen uudisasutukselle. Sen nojalla uudisasukkaat saattoivat asettua lapinkylän alueelle ja raivata siellä maata saamelaisilta luvan saatuaan. Maatalouteen ja karjanhoitoon perustuva talonpoikauskulttuuri syrjäytti Keski-Lapissa laajoilla alueilla perinteisen metsäsaamelaisen pyyntikulttuurin 1700-luvulle mennessä. Suurin osa saamelaisista omaksui talonpoikaisen elämäntavan. Samalla metsäsaamelainen kulttuuri sulautui suomalaiseen ja kieli katosi.

Kolmas merkittävä asutusaalto ajoittui 1700- ja 1800-lukujen vaihteen ilmastollisesti suotuisiin vuosikymmeniin. Jokilaaksojen asutus tiivistyi, kun uudistiloja perustettiin vanhoille asuinsijoille ja kantatiloja halottiin uusiin osiin. Maatalouteen perustuva asutus työntyi suurten jokilaaksojen ulkopuolelle, sivuvesistöjen varsille ja kaukaisten järvien rannoille.

Väestön kasvussa oli suotuisampia jaksoja ja taantumia hyvien satovuosien, katovuosien sekä sotien ja levottomuuksien vuoksi. Kokonaisuudessaan Etelä- ja Keski-Lapin väestömäärä kasvoi 1900-luvulle saakka.

Väestön kasvaessa tilattoman väestön määrä lisääntyi. Liikaväestön paine purkautui osittain siirtolaisuutena Amerikkaan ja Ruijaan, Pohjois-Norjaan. Metsätalouden merkityksen kasveassa 1800-luvun lopulla suuri osa tilattomasta väestöstä työllistyi savotoille ja metsäteollisuuteen.

1900-luvulla tiestön ja rautatieverkon kehitys vaikutti asutuksen sijoittumiseen, kun vesistöt eivät enää ohjanneet asutusta ja liikkumista kuten ennen.

Toisen maailmansodan seurauksena Petsamo ja osa Sallaa siirtyivät Venäjän omistukseen. Sodan loppuvaiheissa käyty Lapin sota myös tuhosi huomattavan osan Etelä- ja Keski-Lapin rakennuskannasta. Sodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella Lappi rakennettiin nopeasti uudelleen. Menetettyjen alueiden asukkaita ja rintamamiehiä asutettiin tuhansille pienille uudistiloille. Asutustiloista suurin osa raivattiin ennestään asumattomille maille, lähinnä soita kuivaamalla.

Etelä- ja Keski-Lapin asutus oli suurimmillaan 1960-luvulla. Väkiluku kääntyi tämän jälkeen muuttoliikkeen myötä laskuun. Pientilavaltainen maatalous ei kannattanut ja metsätalouden työllistävä vaikutus väheni koneistumisen myötä. Yhteiskuntarakenne muuttui ja väestö siirtyi maatiloilta taajamiin palvelulinkeinoihin ja palkkatyöhön.

Valtiovalta ja hallinnolliset rajat

Historiallisesti nykyinen Lappi koostuu kahdesta maakunnasta: Lapista ja Peräpohjolasta. Alueelle on kohdistunut historian saatossa Ruotsin, Venäjän ja Norjan valtioiden hallinto ja verotusta.

Ruotsi valtasi Norjan ja Venäjän entiset veroalueet 1500-luvun puolivälissä. 1500-luvun lopulla suoritettussa rajankäynnissä Tornionlaaksosta tuli osa Länsipohjan (Västerbotten) lääniä. Kemijokilaakso ja Kemin Lappi taas liitettiin Pohjanmaan (Österbotten) lääniin. Tornion ja Kemin pitäjien välillä kulki Österbottenin ja Västerbottenin raja.

Valtioiden rajat määriteltiin virallisesti Täyssinän rauhassa vuonna 1595. Pohjoisin Lappi säilyi kuitenkin 1700-luvun lopulle saakka Ruotsin, Norjan ja Venäjän epämääräisenä yhteishallinta-alueena.

1800-luvun alussa Suomi siirtyi Suomen sodan seurauksena Venäjän hallintaan. Venäjän ja Norjan välinen yhteisalue jaettiin vuonna 1826.

Lapin lääni perustettiin vuonna 1936 Oulun läänin pohjoisosasta. Läänit lakkautettiin vuonna 2010 ja perustettiin Lapin maakunta. (Enbuske, 2003)

Kulkuyhteydet – vanhat vesireitit ja nuori maantieverkosto

Liikkumisessa on aina hyödynnetty helppoja luonnon kulkuväyliä - vesistöjä, kankaita ja harjuja. Lapin vanhat keinot noudattivat enimmäkseen vesireittejä, mutta oikaisivat maata pitkin yli vedenjakajien.

Suuret joet olivat tärkeimpiä kulkuväyliä. Sisämaan saamelaiset ja jokilaaksojen talonpojat kävivät kauppaa erätuotteilla jo pronssikaudella. Joet toimivat kuljetusväylinä. Jokilaaksojen kautta rakentuivat myös yhteydet hallintokeskuksista Pohjan perille.

Vesiväylien merkitys säilyi suurena kattavan maantieverkoston ja rautateiden rakentamiseen saakka. Suuret joet sallivat rahdin, kuten tervan, kuljettamisen ja puutavaran uiton. Savottakaudella Tornion ja Kemin satamat Perämeren rannikolla kasvoivat merkittäviksi vientisatamiksi.

Pitkä talvi mahdollisti jokien käyttämisen kulkureitteinä vain noin puolet vuodesta. Talviaikaan jokien jäillä kulkivat talvitiet. Maakulkureittejä syntyi jokien virtapaikkoihin ja vesistöjen kannaksille, joissa veneitä vedettiin. Vesiväyliltä matkaa jatkettiin yleensä jalkaisin polkuteita pitkin.

Useat kulkuyhteyksistä muodostuivat pysyviksi ja säännöllisesti käytetyiksi. Reiteistä vanhin on Ruijan reitti, josta on merkintöjä jo 1500-luvun matkustusasiakirjoista. Ruijanpolku kulki Kemijoen ja Kemijärven kautta Kitiselle ja Sodankylään. Riestosta pohjoiseen oli kaksi reittiä, itäinen ja läntinen Ruijanpolku, jotka yhtyivät Inarissa.

Muita tärkeitä vesireiteistä ja polkuteista muodostuneita kulkureittejä olivat Tornionjokea Ylitorniolta Muonioon kulkenut reitti, Ounasjokea pitkin Kittilään kulkenut reitti sekä Kemijokea Sallaan kulkenut reitti. Sallasta pääsi Oulankajokea pitkin Vienanmerelle saakka. Kemijärveltä oli myös yhteys Jumiskon kautta Kainuuseen ja Karjalaan. Näiden lisäksi laajan kairan

VANHAT VESIREITIT JA POLKUTIET

- Vesireitti
- Ruijanpolku
- Vanha postitie

poikki kulki kaksi ”vanhaa postitietä”: Sodankylästä Kittilän kautta Muonioon ja Sodankylästä Kittilän kautta Kolariin.

Pohjanlahden pohjoispuolitse kulkenut postireitti eli Pohjanlahden rantatie oli 1800-luvulle saakka ainoa varsinainen maantie. Maanteiden rakentaminen Peräpohjolaan alkoi 1800-luvulla. Lappiin tieverkko alkoi ulottua vasta 1900-luvun alussa. Tieverkko muodostui monin paikoin vanhojen polkuteiden pohjalta.

1800-luvun puoleenväliin mennessä Kemi- ja Torniojokien varressa oli rakennettu tietä Rovaniemen ja Pellon korkeudelle saakka. Vuosisadan loppupuolella tieverkko ulottui jo Kittilään, Kolariin ja Sodankylään. Itsenäisyyden alkuaian tiehankeista tärkein oli Norjaan johtava Jäämerentie.

Viimeistään jälleenrakennuskauden jälkeen maanteistä muodostui Lapissa tärkeämpi liikku-
misen väylä kuin vanhoista vesireiteistä. Tämän jälkeen Lapin tieverkkoa on parannettu asteit-
tain. Utsjoen tie eli nelostie valmistui vuonna 1958.

Suomen rautatieverkkoa laajennettiin Lappiin 1900-luvun alussa. Kemiin tuli rautatie vuon-
na 1902. Vuonna 1903 rataa jatkettiin Tornioon ja edelleen 1909 Rovaniemelle. Kemijärvel-
le rakennettiin rata 1930-luvulla teollisuuden tarpeisiin. Pellon ja Kolarin rata valmistui vasta
1960-luvulla.

Elinkeinot – sekatalous, poronhoito ja metsätalous

Lapissa luonto on tarjonnut monipuoliset mahdollisuudet elannon hankintaan. Kalastus, met-
sästys ja keräily muodostivat pyyntiyhteisöjen elämän perustan. Saamelaisasutus jakaantui eri
kulttuurialueisiin, joiden hallitseva elinkeino vaihteli luonnonoloista riippuen. Etelä- ja Keski-
Lapin saamelaiset olivat metsäsaamelaisia, joiden tärkeimpiä elinkeinoja olivat villipeuran ja ma-
javan pyynti sekä kalastus. He oleskelivat suhteellisen vakinaisesti alueillaan, vaikka vuodenaiko-
jen mukaan siirryttiin sopiville kalastus-, metsästys- ja keräilymaille.

Parhaat kalavedet olivat jokien alajuoksujen suurissa koskissa. Lohen- ja siianpyynnistä kehittyi
Perämeren rannikon ja jokivarsien tärkein elinkeino jo keskiajalla. Lohenpyynti loppui Kemi-
joessa vuonna 1947 Isohaaran voimalaitoksen valmistuessa. Tornionjoesta pyydetään edelleen
lohta ja siikaa.

Etelä- ja Keski-Lapissa maatalous on tyypillisesti ollut sekataloutta; karjanhoitoa harjoitettiin
rinnakkain erätalouden, lohenkalastuksen ja poronhoidon kanssa. Maatalous on kannattavinta
jokilaaksoissa. Parhaat edellytykset viljelylle ja karjataloudelle on ollut Tornionjoen ja Kemijoen
ala- ja keskijuoksulla, jossa viljavien maalajien kerrostumat ovat paksuimmat, ilmasto edullisin
ja tulvaniityiltä on saatu ruokaa karjalle. Maataloutta on jonkin verran myös järvien rannoilla.

Kaskeaminen oli yleistä Posion seudulla. Keski-Lapissa kaskeaminen on ollut satunnaista ja
liittynyt katovuosiin.

Sodan jälkeen jälleenrakentamiskauden aikana peltoja raivattiin paljon suolle. Rintamamies-
kylissä maatalouden rakennemuutoksen myötä suopellot ovat jääneet käytön ulkopuolelle.

Poronhoidosta muodostui tärkeä elinkeino erätalouden ja maatalouden rinnalle 1600-luvulla.
Paimentolaisporonhoito syntyi Länsi-Norjassa ja levisi myös Tornionlaaksoon. Kemin Lapin
talonpoikainen poronhoito taas kehittyi melko itsenäisesti, kun suomalaisten talonpoikien ja
metsäsaamelaisten kulttuurit sekoittuivat 1600-luvulla. Talonpojat alkoivat itse hoitaa omia po-
rojaan jo 1600-luvulla. Etelä- ja Keski-Lapissa poromäärät olivat pieniä, porot laidunsivat va-
paina kesäisin ja syksyllä porot koottiin laitumiltaan ja jaettiin omistajilleen talvikäyttöä varten.

Poronhoidon järjestäytyminen alkoi 1700-luvun lopulla. Poronhoitajien jako paliskuntiin
tapahtui vuoden 1898 Keisarikunnalla asetuksella. Paliskuntajärjestelmän mallina oli Etelä-Lapin
suomalaisporonhoitajien osuuskuntajärjestelmä ja sillä sidottiin poronhoitajat rajatuille alueille.
Poronhoitoa harjoitetaan edelleen paliskuntien ohjauksessa.

Jo 1800-luvun lopulla keskisen poronhoitoalueen talonpojat rakensivat noin 300 kilometriä
pitkän poroaidan saamelais- ja talonpoikaisporonhoidon välille. Aita kulki koko poronhoitoalu-

een poikki Sallasta Kittilän ja Muonion rajalle. Aidalla estettiin porojen vaellukset ja häviämiset saamelaisalueelle.

Porojen lisäruokinta alkoi 1960-luvun lopulla poronhoitoalueen eteläosissa. Maastoruokinta on edelleen yleistä Keski-Lapissa. Porotalous on nykyisin merkittävä maatalousmaiseman ylläpitäjä, koska pellot ovat usein rehukäytössä poroille.

Metsätalouden merkitys muodostui suureksi Etelä- ja Keski-Lapissa 1800-luvun lopulla puunjalostusteollisuuden kehittymisen myötä. Teollisuus keskittyi jokisuille. Metsätyöt, tukkityöt ja suuruitot merkitsivät kuitenkin metsäyhtiöiden toiminnan ulottumista koko Tornionjoen, Kemijoen ja Simojoen vesistöalueelle. Keski-Lappi Muonion, Kittilän, Sodankylän, Sallan ja Savukosken korkeudelle saakka oli suurhakkuiden ja savottakulttuurin ydinaluetta. Metsätoiden myötä uitoista tuli merkittävä osa jokivarsien maisemaa varsinkin Kemijoella ja Tornionlaaksossa.

Matkailu on elinkeinona muokannut voimakkaasti lappilaista rakennettua ympäristöä ja kulttuurimaismaa. Nykyisen Etelä-Lapin alueella alkoi liikkua ulkomaalaisia tutkimus- ja löytöretkeilijöitä ja matkailijoita 1500- 1600-luvulla. Ensimmäinen varsinainen matkailualue oli Tornionlaakso ja Aavasaksa.

Varsinainen Lapin matkailu alkoi Petsamon alueen Suomeen liittäminen ja Jäämerentien rakentamisen myötä 1920-luvulla. Vuonna 1938 Lappiin perustettiin seitsemän luonnonsuojelu- aluetta. 1930-luvulla löydettiin ensimmäiset eräretkeilyyn ja tunturihiihtoon hyvin soveltuvat alueet ja ensimmäiset laskettelumäet perustettiin vuonna 1937 Ounasvaaralle, Pallakselle ja Sallaan. Retkeilyreittejä perustetaan edelleen koko ajan.

Matkailun keskiluokkaistuesssa 1960-luvulla alkoi suosiota saada toiminnallinen matkailu. Suosituksi harrastukseksi tuli laskettelu. Laskettelukeskusten rakentaminen alkoi 1960-luvun puolivälissä. Laskettelu- ja matkailukeskukset rakennettiin mm. Pyhätunturille, Luostolle, Suomulle, Sallaan, Leville, Ylläkselle, Olokselle ja Ounasvaaralle. Uusien laskettelukeskusten rakentaminen ja vanhojen laajentaminen alkoi taas 1980-luvulla ja jatkuu edelleen. Lapin matkailu on kasvanut tasaisesti 2000-luvun alun aikana.

Kylätyypit

Etelä- ja Keski-Lapissa tyypillinen kylä sijaitsee joen tai järven rannalla metsän reunustamalla viljelyaukealla. Kyläaluetta ympäröivät suhteellisen karut metsät ja jängät, jotka ovat toimineet kylän laajentumisen luonnollisina rajoina. Avoimelta kylältä, jolta tuuli keskikesällä puhaltaa sääsket, avautuu niittyjen ja vesistön yli usein vaara- tai tunturimaisema.

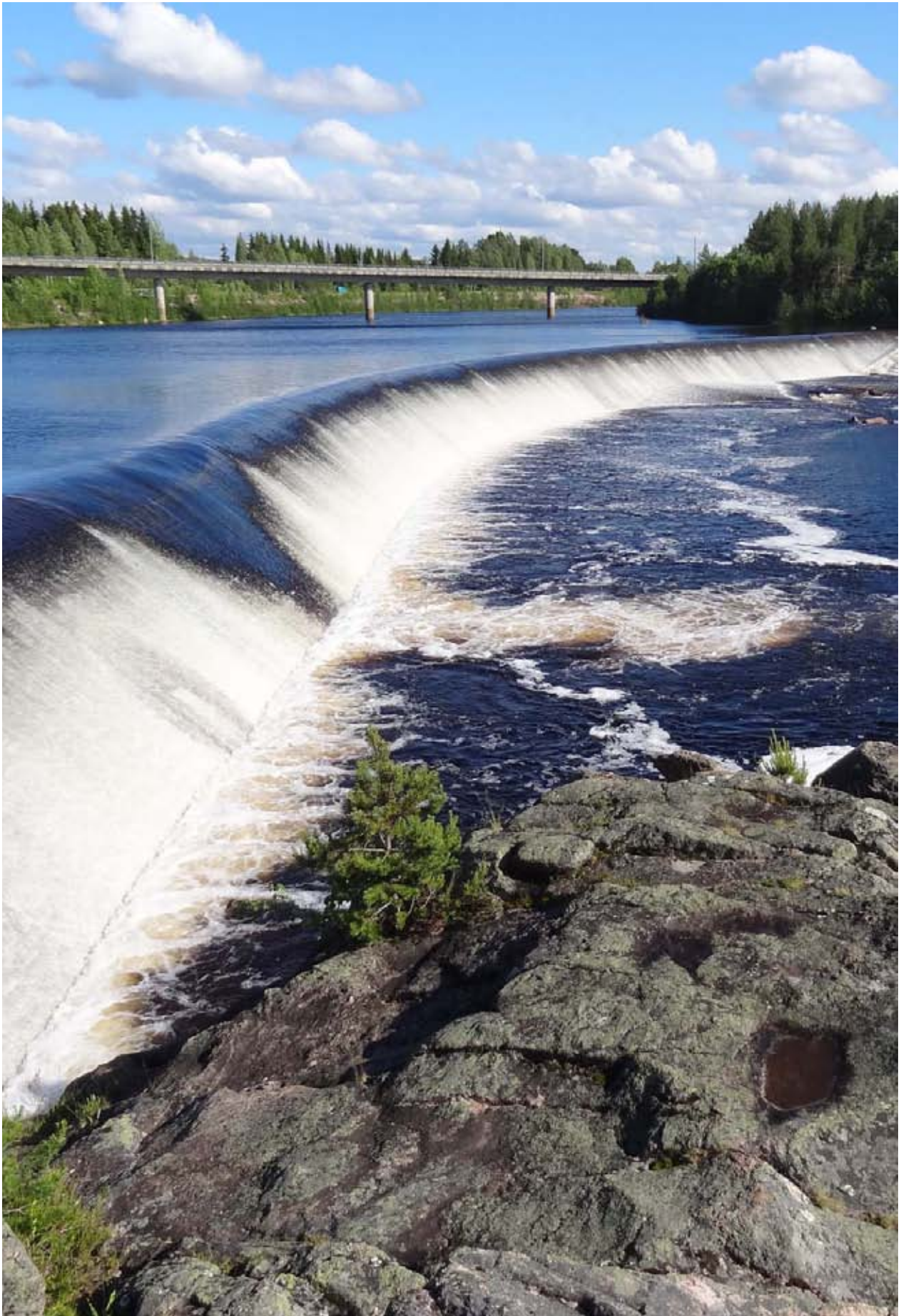
Vanhimmat asutusryhmät ovat muodostuneet nauhamaisiksi jokivarsikyliksi avoimessa viljelysmaisemassa. Varsinkin Tornionjoen ja Kemijoen alajuoksilla joenvarren asutus muodostaa lähes katkeamattoman nauhan.

Järvikylien ilmeen antajana ovat järveen loivasti viettävät pellot. Kylärakenne on usein hajanainen ja kylät ovat pieniä. Asutus sijaitsee rinteellä ja ranta on rakentamatonta aluetta.

Tunturi- ja vaara-alueiden reunavyöhykkeillä asutus on sijoittunut rinteeseen karun selänneeseen ja viljavan laakson vaihtumisvyöhykkeelle. Asuttu rinne viettää yleensä lämpimään ilmansuuntaan ja on luonnostaan pohjoistuulilta suojassa. Asutus on ryhmittynyt joko harvahkoksi nauhamaiseksi rinteeseen suuntaiseksi kyläksi tai keskittynyt rypälemäisiksi ryhmiksi maaston pienipiirteisiä muotoja hyväksikäyttäen.

Pitkin Peräpohjolaa tapaa lisäksi yksittäisiä, etäällä muista olevia taloja vaarojen rinteellä, yleensä kohtalaisen lähellä jokea.

Sotien jälkeen, jälleenrakennusajalla syntyi tienvarsikyliä. Ne muodostuvat maantien molemmin puolin nauhamaisesti sijoittuneista rintamamiestilojen pihapiireistä, joiden väleissä on metsäosuuksia.

MAISEMAMAAKUNNAT JA TARKENNETTU OSA-ALUEJAKO

Ympäristöministeriön maisema-alueetyöryhmän mietinnön (66/1992) mukaan Etelä- ja Keski-Lappi kuuluu pääosin Peräpohjolan - Lapin maisemamaakuntaan, joka jakautuu edelleen maisemaseutuihin oheisen kartan mukaisesti. Alueen eteläisimmät osat kuuluvat Pohjanmaan maisemamaakuntaan ja kaakkoisosat Kainuun ja Kuusamon vaaramaahan.

Maisema-alueetyöryhmän maisemamaakuntien jako ilmentää kulttuurimaisemille ominaisia alueellisia piirteitä ja maantieteellistä vaihtelevuutta. Läheisten seutujen väliset erot eivät ole jyrkkiä, sillä maisemien piirteet vaihtuvat yleensä vähittäin. Kaukaiset seudut ja maakunnat ovat sen sijaan maisemiltaan huomattavan erilaisia.

Maisemamaakuntajaon tarkentaminen Etelä- ja Keski-Lapissa

Maisemamaakuntajako on paikalliseen tarkasteluun melko yleispiirteinen. Etelä- ja Keski-Lapin alueella maisemamaakuntajakoa tarkennettiin inventoinnin yhteydessä, jotta pienipiirteisempi maisemarakenteen ja kulttuuripiirteiden vaihtelu saataisiin esiin.

Maisema-aluetyöryhmän maisemamaakuntajakoa täydentävää aluejakoa kutsutaan tässä selvityksessä maiseman osa-alueiksi. Osa-alueiden kuvaukset on esitetty seuraavissa kappaleissa maisemamaakunnittain ja -seuduittain.

- **MAISEMASEUDUT**
Ympäristöministeriö Mietintö 66/1992,
Maisema-aluetyöryhmän mietintö 1
- **TARKENNETTU MAISEMA-ALUEJAKO**

PERÄPOHJOLA-LAPPI

KEMINMAAN SEUTU

Keminmaan seutu poikkeaa selvästi muusta Peräpohjolan-Lapin maisemamaakunnasta, koska se ulottuu Perämeren rannalle. Kivalojen vaarajakso erottaa Keminmaan seudun Pohjois-Pohjanmaan maisemista.

Maasto on tasaista tai loivan kumpuilevaa moreenimaata. Erityisesti rannikko jokisuistoinen on alavaa. Rannikolla on laajoja tulvaniittyjä. Saaristo on loivapiirteistä. Jokilaaksojen ulkopuolella on vaihtelevan soista ja metsäistä maata.

Kulttuurimaiseman kehittymiselle ovat olleet tärkeitä leveinä virtaavat Kemijoki ja Tornionjoki sekä niiden laaksojen mittavat hienojakoiset jokikerrostumat. Viljelymaata on selvästi enemmän kuin muualla maakunnassa. Jokien ranta-asutus on vanhaa. Sen sijoittumisen ovat sanelleet hyvät kulkuyhteydet, kalastusmahdollisuudet, laajat tulvaniityt sekä viljava maaperä. Kummankin suuren joen suuhun on kasvanut kaupunki: 1600-luvulla perustettu Tornio ja 1800-luvun lopulla perustettu Kemi.

Alinen Tornionlaakso ja Tornion rannikko

Alista Tornionlaaksoa ja jokisuistoa – kuten koko Tornionlaaksoa – hallitsee Tornionjoki. Joki-suussa Perämeren rannalla sijaitsee Tornion kaupunki.

Suomen Tornionlaakso kuului Ruotsin vallan aikana silloiseen laajaan Västerbottenin lääniin ja Uppsalan arkkihiippakuntaan. Tornion ja Kemin pitäjien välillä kulki Österbottenin (Pohjanmaa) ja Västerbottenin (Länsipohja) raja.

Tornionlaakso ja sen suomenkielinen väestö jaettiin Haminan rauhassa vuonna 1809 keino-rekoisesti kahteen valtioon. Rajanvedossa yhtenäiset kylät, tilat ja suvut jäivät eri puolille rajaa. Tornionlaakso muodostaa edelleen selvästi omaleimaisen alueen, joka erottuu muusta Peräpohjolasta. Tornionjoki eli Väylä yhdistää Tornionlaakson kulttuuria rajan molemmin puolin.

Suistoalueellaan Tornionjoki suuhaaroineen muodostaa monimuotoisen verkoston. Suuhaaroista merkittävin on Liakanjoki, joka saa alkunsa Karungin suvantojärvestä ja laskee Perämereen Tornionjoen pääuoman itäpuolella.

Kukkolankoski, Alinen Tornionlaakso. MS

Maankohoaminen vaikuttaa voimakkaasti Tornionlaakson suiston ja rannikon maisemaan. Tornionjoen suisto siirtyy jatkuvasti kohti etelää maankohoamisen seurauksena. Tuhat vuotta sitten joen suu oli vielä Kukkolankosken alapuolella.

Alinen Tornionlaakso ja Tornion rannikko on alavaa ja hyvin viljavaa, hiekkaisen jokikerrostumien luonnehtimaa aluetta. Sisämaata kohden maasto muuttuu loivapiirteiseksi moreenikumpujen, soiden ja lukuisten pikkujokien halkomaksi maisemaksi.

Tornion edustan merialueelle ovat tyypillisiä matalat moreenisaaret ja avara laakea maisemakuva. Saarista valtaosa on ollut merestä kohoamisestaan saakka ihmisten käytössä. Niitä on käytetty kalastustukikohtina ja laidunalueina. Silakanpyynti on ollut saaristossa merkittävä elinkeino.

Tornionjoen rannoille ja suistosaariin kehittyi vahva kalastukseen ja karjanhoitoon perustunut talonpoikaisasutus jo varhaisella keskiajalla. Tornionlaakson alakylistä vanhimpia ovat Kukkola ja Vojakkala. Nykyisen jokisuun ja rannikon asutus vakiintui 1400-luvulla ja 1500-luvun alkupuolella maankohoamisen myötä.

Tornionjoki on toiminut kautta aikojen tärkeänä kulkuväylänä ja kaupan reittinä. Vuonna 1621 perustettu Tornion kaupunki on rakennettu Suensaaren keskiaikaiselle markkinapaikalle. Myös Alavojakkalan Oravaissaari on varhainen kauppapaikka.

Asutus ja elämä keskittyivät Tornionlaaksossa tiukasti Tornionjoen ympärille. Lohen- ja siianpyynti sekä rantaniittyihin perustunut karjatalous olivat sidoksissa jokeen. Talot sijaitsivat mahdollisimman lähelle rantaa ja muodostaen nauhamaisia kyliä. Joen molemmat puolet olivat tiiviissä yhteydessä toisiinsa ja kylät liittyivät vastarannan kyliin – asutus sijaitsi kahtapuolta jokea.

1800-luvulla metsätalouden merkitys kasvoi ja Tornionjokea käytettiin uittoihin. Tornion kaupunkiin syntyi sahateollisuutta.

Alinen Tornionlaakso on Tornionlaakson tiheimmin asuttua aluetta. Laajat rantaniityt ja peltoaukeat vuorottelevat taajan asutuksen kanssa Tornion kaupungin pohjoispuolella Karunkiin saakka.

Kemijoen suistoalue

Kemijoki on Tornionjoen ohella Lapin merkittävin joki ja ikiaikainen kulkureitti. Kemijoki oli pitkään tärkein liikenneyhteys Venäjän puolen kauppapaikkojen ja Pohjanlahden perukan välillä.

Kemijoki oli yksi Euroopan tuottoisimmista lohijoista ennen voimalaistosten rakentamista. Lohenkalastus keskittyi joen suupuoleen, jonne alkoi juurtua pysyvää talonpoikaisasutusta jo 1000-luvun alussa. Ensimmäiset asukkaat saapuivat Satakunnasta ja Hämeestä sekä Karjalasta lohenkalastuksen houkuttelemina. Lohenkalastuksen ohella laajoihin rantaniittyihin perustunut karjatalous oli merkittävä elinkeino.

Hallinnollisesti vanhan Kemin suurpitäjän alue kuului Pohjanmaahan. Tornion ja Kemin pitäjien välillä kulki Österbottenin (Pohjanmaa) ja Västerbottenin (Länsipohja) raja. Kemin seurakunta perustettiin vuonna 1329.

Keminmaan seudulla leveänä virtaavan Kemijoen ympärille ei muodostu selvää laaksomaista vaikutelmaa. Laakeassa jokilaaksossa ja erityisesti suistoalueella on huomattavat hiekkaiset jokikerrostumat.

Jokilaakson ulkopuolinen alue on metsävaltaista kumpuilevaa maastoa, jossa muutamat vaarat erottuvat. Kumpuilevuutta aiheuttavat muun muassa drumliinikentät. Maaperä on pääosin moreenia tai turvetta. Pieniä harju- ja reunamuodostumia esiintyy paikoin.

Kasvillisuus on Lapin kolmion lehtokeskuksen alueella kallioperän ansiosta rehevää.

Kemijoen laajan vesistöalueen kaupallinen keskus oli usean vuosisadan ajan Keminmaan kirkon läheisyydessä sijainnut Haminasaari. Maan kohoamisen myötä Kemijoen suuosa madaltui niin, että Haminasaareen ei lopulta päässyt laivalla. Valtiovallan määräyksestä vuonna 1869 meren äärelle perustettiin Kemin kaupunki.

Metsätalouden ja -teollisuuden merkitys Kemijoella kasvoi 1800-luvulta lähtien. Teollisuuden vaikutukset olivat mullistavat. Suomen paras lohijoki muuttui maan suurimmaksi irtouittoväyläksi ja useita sahoja perustettiin rannikolle. Niistä merkittävimmäksi kehittyi Karihaaran saha, josta tuli vuonna 1893 perustetun Kemi-yhtiön ydin. Rinnalleen se sai sellutehtaan vuonna 1919. Toinen suuryritys oli valtion vuonna 1921 perustama Veitsiluodon saha.

Voimatalous on muokannut huomattavasti joenvarren maisemaa ja elinkeinoja. Lohenpyynti päättyi Kemijoessa vuonna 1947 Isohaaran voimalaitoksen valmistuessa. Lukuisat voimalaitokset ja niihin liittyvät rakenteet muodostavat oman kerroksensa kulttuurimaisemaan.

Kemin kaupunki ympäristöineen on nykyään alueen keskus ja tiheimmin asuttua aluetta. Sinne keskittyvät myös teollisuus ja suurin osa palveluelinkeinoista.

Kemijoen suistoalueen ja Rovaniemen välistä Kemijokivartta seuraa lähes katkeamatta asutus, maatalous ja päätiestö. Näkyvillä paikoilla olevat kirkot ja vanhat maatilojen päärakennukset hallitsevat näkymiä. Tielinjat seurailevat jokivartta molemmin puolin.

Asutustilat levittäytyivät 1920-luvulla myös loitommas jokivarresta, missä soita ojitetiin viljelyyn. Erityisesti Tervolassa on 1920-luvulla valtion maille tehtyjä asutusalueita, joita sotien jälkeen vielä huomattavasti laajennettiin.

Kivalon vaara-alue

Kivalon vaarajakso on vedenjakaja-aluetta, joka erottaa vedet Kemijoen ja Simojoen vesistöalueisiin. Vedenjakajaseutu on vaihtumisyvyhykettä Pohjanmaan ja Peräpohjolan-Lapin maisema-maakuntien rajalla.

Maiseman ydin on toistasataa kilometriä pitkä Kivalojen vaarajakso. Vaarojen muodot johtuvat kallioperästä, joka on kovaa kvartsiittia. Vaarajakso on selvästi ympäröivää maastoa korkeammalla olevaa vaihtelevan kumpuilevaa maastoa. Soita on runsaasti lakialueen molemmin puolin. Maaperä on pääosin moreenimaata, mutta kalliomaatakin on huomattavasti.

Kumpuilevuutta aiheuttavat muun muassa laajat drumliinikentät, varsinkin Ranualla. Seudulle on tyypillistä erämainen vaikutelma sekä laajat metsä- ja suoalueet. Asutusta ei juuri ole, ainoastaan yksittäisiä asumuksia. Merkittävä osa seudusta on luonnonsuojelualueina.

Kivalon vaara-alueen sijoittuu osittain Pohjanmaan ja osittain Peräpohjolan-Lapin maisema-maakuntien alueelle.

Kemijoen suistoalue. MS

PERÄPOHJOLAN VAARA- JA JOKISEUTU

Etelä-Lapin keskiosat sekä osa Pelkosenniemeä kuuluvat Perä-Pohjolan vaara- ja jokiseutuun, jonka maisemia hallitsevat jyrkkäpiirteiset maastonmuodot ja suurten jokivarsien kulttuurimaisemat. Alueella on laajoja jyrkästi kumpuilevia vaara-alueita sekä muutamia yksittäisiä tuntureita, kuten Pyhätunturi ja Suomutunturi alueen itäosissa. Suoalat vaarojen väleissä ovat pieniä, etenkin länsiosien vaaraisemmillä alueilla. Alueen läpi virtaa kolme merkittävää jokea; Tornionjoki, Kemijoki ja Ounasjoki.

Suurin osa alueesta kuuluu Keski-Lapin graniittialueeseen. Maaperä on pääosin moreenia. Alueen poikki kulkee luoteesta kaakkoon suuntautuvia harjujaksoja, mutta ne eivät erotu maisemakuvassa kovinkaan selvästi. Suurten jokien varsilla on mittavia sedimentoituneita, melko hienojakoisia kerrostumia ja deltoja. Metsät ovat karuja, mäntyvaltaisia sekametsiä. Rehevämpiä alueita on yleisesti jokivarsilla ja järvien tuntumassa. Alue kuuluu eteläosia lukuun ottamatta pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen.

Asutus on asettunut jokien ja järvien rannoille. Samoin pääosa viljelyksistä on rehevillä jokirannoilla. Jonkin verran viljelysmaata on raivattu myös järvien rannoille sekä kairojen suomaille. Pääasiassa on viljelty nurmea. Karjanhoidon ohella poronhoito on yhä merkittävä elinkeino. Vaikka metsät ovat karuja, on niiden verraten suuri määrä ja kohtuullinen kasvu mahdollistanut myös metsätalouden kehityksen. Kemijoki on valjastettu sähkön tuotantoon, maisemassa näkyvänä merkinä tästä ovat Kemijärven voimakkaasti säännöstellyt tekoallasalueet ja jokimaisemaa voimakkaasti muokanneet voimalaitoskanavat.

Asutusta seudulla on keskimäärin enemmän kuin pohjoisempana Lapissa. Asutus on jokilaaksoissa yleensä melko kapealla vyöhykkeellä. Kylät ovat nauhamaisia sijaiten jokilaakson korkean rannan tuntumassa. Suurin osa asutuksesta on Tornionjoen sekä Kemijoen ja Ounasjoen varsilla. Lisäksi monien järvien rannoilla on pieniä kyliä ja yksittäisasutusta. Alueen suurimmat asutuskeskukset ovat Rovaniemi ja Kemijärvi.

Ylinen Tornionlaakso

Ylistä Tornionlaaksoa – kuten koko Tornionlaaksoa – hallitsee Perämereen laskeva Tornionjoki sivujokineen. Tornionjoen sivujokia ovat Lainiojoki, Muonionjoki, Tengeliönjoki ja Könkämäeno.

Suomen Tornionlaakso kuului Ruotsin vallan aikana silloiseen laajaan Västerbottenin lääniin ja Uppsalan arkkihiippakuntaan. Tornion ja Kemijoen välillä kulki Österbottenin (Pohjanmaa) ja Västerbottenin (Länsipohja) raja.

Tornionlaakso ja sen suomenkielinen väestö jaettiin Haminan rauhassa vuonna 1809 keino-tekoisesti kahteen valtioon. Rajanvedossa yhtenäiset kylät, tilat ja suvut jäivät eri puolille rajaa. Tornionlaakso muodostaa edelleen selvästi omaleimaisen alueen, joka erottuu muusta Lapista ja Peräpohjolasta. Tornionjoki eli Väylä yhdistää Tornionlaakson kulttuuria rajan molemmin puolin.

Tornionjoen uoma on leveä ja jokeen muodostuu suuria tulvasaaria varsinkin Kainuunkylän ja Ylitornion välisellä osuudella. Jokilaaksoissa on paksuja tulvan kerrostamia hiekkaisia jokikerrostumia. Paksujen sedimenttikerrostusten vuoksi jokilaakson kasvillisuus on rehevää.

Matalien hitaasti virtaavien jokiosuuksien kanssa vuorottelevat voimakkaat kosket. Tornionjoen kuuluisia koskia ovat muun muassa Matkakoski, Vuennonkoski, Kattilakoski, Korpikoski ja Valkeakoski.

Tornionlaaksoa ympäröivät pinnanmuodot nousevat selvästi Korpikylän pohjoispuolella ja maisemakuva muuttuu jylhän vaaraiseksi. Laaksoilla säilyy laakeana, vaikka vaarat nousevat varsinkin Ylitornion pohjoispuolella jyrkkinä lähellä jokea. Sisämaahan mentäessä maisema muuttuu karummaksi, loivapiirteisemmäksi ja soisemmaksi. Vaaroista tunnetuin on Aavasaksa, joka erottuu maamerkinä kauas jokilaaksoon ja ympäröiville alavammille seuduille. Aavasaksa oli tunnettu matkailukohde ja näköalapaikka jo 1800-luvun alkupuolella.

Ylinen Tornionlaakso. MS

Tornionjoki on toiminut kautta aikojen tärkeänä kulkuväylänä ja kaupan reittinä. Joki oli Tornionlaakson ensisijainen kulkuväylä 1830-luvulle asti, jolloin Ruotsin puolelle rakennettiin maantie. Nykyisin jokea seuraavat molemmiin puolin maantiet ja Suomen puolella rautatie.

Tornionlaakso on vanhinta asuttua Lappia ja kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnetaan runsaasti. Koska kaikki kivikauden aikaiset rannat sijaitsevat kymmeniä metrejä nykyisen merenpinnan yläpuolella, vanhimmat merkit ihmisen toiminnasta ovat korkeilta paikoilta ja vaaroilta.

Tornionlaakson sisäosien rannoille ja suistosaariin kehittyi vahva kalastukseen ja karjanhoitoon perustunut talonpoikaisasutus jo 1000-luvulla. Vanhimmat kylät, muun muassa Kainuunkylä ja Kaulinranta vakiintuivat nykyisille paikoilleen viimeistään 1300-luvulla. Vanhaa asutusta on myös Tengeliönjoen varrella.

Asutus ja elämä keskittyivät Tornionlaaksossa tiukasti Tornionjoen ympärille. Lohen- ja siianpyynti sekä rantaniittyihin perustunut karjatalous olivat sidoksissa jokeen. Talot sijaitsivat mahdollisimman lähelle rantaa ja muodostaen nauhamaisia kyliä. Joen molemmat puolet olivat tiiviissä yhteydessä toisiinsa ja kylät liittyivät vastarannan kyliin – asutus sijaitsi kahtapuolta jokea. 1800-luvulla metsätalouden merkitys kasvoi ja Tornionjokea käytettiin uittoihin.

Ylisen Tornionlaakson asutus on edelleen keskittynyt joki- ja tienvarsikyliksi. Suurimmat taajamat ovat Ylitorniossa, Ruotsin puolella Övertorneåssa ja Pellossa.

Maiseman historiallinen kerrostuneisuus ilmenee moniin pihapiireihin vanhojen päärakennusten viereen rakennetuista uusista asuinrakennuksista. Uudet rakennukset ovat usein lähempänä joentörmää kuin vanhempi asutus. Kulttuurimaisema on säilyttänyt hyvin ominaiset piirteensä huolimatta uudisasutuksesta ja teiden suoristuksista.

Meltosjärvi, Peräpohjolan järvialanko. MS

Ylitornion järvialanko

Ylitornion järvialanko muodostuu Tengeliönjoen vesistöön kuuluvista suurista järvistä, joita ovat Miekjärvi, Iso-Vietonen ja Raanujärvi. Niiden vedet laskevat Tengeliönjoen kautta Tornionjokeen.

Järvialankoa reunustavat selkeäpiirteiset metsäiset vaarat. Myös järvien välissä maasto kohoaa suhteellisen paljon. Alueen eteläosassa on laaja harju- ja reunamuodostuma.

Vesistöjen rannoilta on löydetty lukuisia esihistoriallisia asuinpaikkoja. Pysyvä maatalouteen perustuva asutus vakiintui järvien rannoille 1700-luvulle ja Tengeliönjoen varteen jo aiemmin.

Alue kuului Ruotsin vallan aikana Västerbottenin lääniin ja kuuluu edelleen Tornionlaakson kulttuurialueeseen. Kemin ja Tornion (Västerbottenin ja Österbottenin) perinteinen raja kulkee järvialangon itäpuolella vedenjakajaa seuraten.

Asutus on keskittynyt pieniksi kyliksi järvien rannoille. Tiiviimmät kylämuodostelmat sijaitsevat Lohijärven, Meltosjärven, Raanujärven ja Lankojärven järviin viettävillä rinteillä. Järvenselkien yli aukeaa laajoja näkymiä ympäröivään vaaramaisemaan. Karjataloudella on alueella vankat perinteet. Myös poronhoito on merkittävä elinkeino. Loma-asutusta ja matkailutoimintaa on järvien tuntumassa huomattavasti.

Alakemijoen alue

Kemijoki on Tornionjoen ohella Lapin merkittävin joki ja ikiaikainen kulkureitti. Kemijoki oli pitkään tärkein liikenneyhteys Venäjän puolen kauppapaikkojen ja Pohjanlahden perukan välillä.

Kemijoki oli yksi Euroopan tuottoisimmista lohijoista ennen voimalaistosten rakentamista. Lohenkalastus keskittyi joen suupuoleen, jonne alkoi juurtua pysyvää talonpoikaisasutusta jo 1000-luvun alussa. Ensimmäiset asukkaat saapuivat Satakunnasta ja Hämeestä sekä Karjalasta lohenkalastuksen houkuttelemina. Kiinteä asutus levisi pitkin jokirantoja kohti pohjoisen erämaita. Rovaniemen korkeudella peräpohjalainen maanviljelyskulttuuri levisi varsinaisesti 1500-luvun aikana. Lohenkalastuksen ohella laajoihin rantaniittyihin perustunut karjatalous oli merkittävä elinkeino.

Hallinnollisesti vanhan Kemin suurpitäjän alue kuului Pohjanmaahan. Tornion ja Kemin pitäjien välillä kulki Österbottenin (Pohjanmaa) ja Västerbottenin (Länsipohja) raja. Kemin seurakunta perustettiin vuonna 1329.

Rovaniemeä kohti Kemijoen uoma kapenee ja maasto kohoaa vaaroiksi. Kemijokeen laskee useita pienempiä jokia ja yhtymäkohdat muodostavat vaihtelevia uomaverkostoja. Rovaniemellä Ounasjoki yhtyy Kemijokeen muodostaen laajan hitaasti virtaavan suvannon. Tervolan yläpuolella Kemijoen suistoalueen rehevä kasvillisuus muuttuu karummaksi.

Metsätalouden merkitys Kemijoella kasvoi 1800-luvulta lähtien. Kemijoki muuttui maan suurimmaksi irtouittoväyläksi ja rannikolle syntyi puuteollisuutta.

Voimatalous on muokannut huomattavasti joenvarren maisemaa ja elinkeinoja. Lukuisat voimalaitokset ja niihin liittyvät rakenteet muodostavat oman kerroksensa kulttuurimaisemaan.

Kemijoen suistoalueen ja Rovaniemen välistä Kemijokivartta seuraa lähes katkeamatta asutus, maatalous ja päätiestö. Näkyvillä paikoilla olevat kirkot ja vanhat maatilojen päärakennukset hallitsevat näkymiä. Tielinjat seurailevat jokivartta molemmin puolin.

Yläkemijoen alue

Kemijoki on Tornionjoen ohella Lapin merkittävin joki ja ikiaikainen kulkureitti. Kemijoki oli pitkään tärkein liikenneyhteys Venäjän puolen kauppapaikkojen ja Pohjanlahden perukan välillä.

Rovaniemen ja Kemijärven välillä Kemijoen laakso rajautuu jylhiin vaaroihin ja harjuihin. Vaaroja on erityisesti jokilaakson eteläpuolella, jossa kulkee Kivalojen vaarajono. Rovaniemen ja Autin välillä joki virtaa suuressa luode-kaakkosuuntaisessa kallioperän ruhjelaaksossa, joka jatkuu kaakkoon Auttiköngkälle ja edelleen Korouomaan. Paikoitellen jokilaakson maisematila on kapea ja hyvin jyrkkärainen. Jokuoman loivemmissa kohdissa esiintyy vyöryviä rantatörmii eli melloja.

Yläkemijoella jokiprofiili on luonnostaan portaittainen ja seudulla on ollut useita voimakkaita koskia. Nykyisin kosket on valjastettu voimatalouden käyttöön. Voimatalous näkyykin voimakkaasti jokivarren maisemassa.

Kemijoki oli yksi Euroopan tuottoisimmista lohijoista ennen voimalaistosten rakentamista. Lohenkalastus on ollut Kemijoen varren asukkaiden tärkein elinkeino ja vaurauden tuoja. Peräpohjalainen maatalouteen perustuva asutus syntyi Yläkemijoelle 1600-luvun alussa vanhoille eräsijoille. Tilojen perustamiselle tärkeitä olivat kalastusmahdollisuudet ja vanhimmat kylät sijaitsevat yleensä koskien tuntumassa. Vanhimpia kyliä ovat muun muassa Viirinkylä ja Autti.

Asutus muodostaa Kemijoen kapealle rantavyöhykkeelle tiiviitä joenvarsikyliä. Metsäisiä jokiosuuksia on huomattavasti enemmän kuin Alakemijoella. Jokilaaksoa ympäröivät laajat metsämaat.

Metsätalouden merkitys Kemijoella kasvoi 1800-luvulta lähtien. Yläkemijoella näkyivät erityisesti uiton vaikutukset, kun Kemijokea pitkin uitettiin tukkeja Keski-Lapin laajoilta savotta-alueilta.

Viirinkylä, Yläkemijoen alue. MM

Kummunkylä, Kemijärven alue. MJ

Kemijärven alue

Kemijoen vesistö muodostaa Kemijärven kaupungin kohdalla laajan Kemijärven polveilevine selkineen. Kemijärvi on Kemijoen vesistöalueen suurin luonnonjärvi. Sitä säännöstellään voimatalouden ja osin myös tulvasuojelun tarpeisiin järven luusuaan 1960-luvulla rakennetun Seitakorvan voimalaitoksen avulla.

Kemijoki laskee Kemijärveen pohjoisesta mukanaan Luiron ja Kitisen vedet. Idästä järveen laskee vesistöjä niin Sallasta, entisestä Kuolajärven pitäjästä, kuin Posiolta ja Kuusamosta, ja näiden lisäksi useita pikkujokia vesistöineen.

Kemijärven pohjoispuolella Kemijoki on rauhallinen ja alavarantainen. Kemijärven eteläpuolella joki on koskisempi ja maastonmuodot ovat jylhiä. Merkittäviä koskia Kemijärven ja Juujärven välillä on useita, joista ensimmäinen on kauneudestaan tunnettu Neitikoski Luusuan eteläpuolella. Koskiosuudella on myös komeita vaaroja, kuten Seitavaara ja Juuvaara.

Maiseman taustalla hämmöttävät tunturit ja mäntymetsää kasvavat, taajaan nousevat vaarat. Niiden väliin jää pienempiä vesistöjä ja soita. Osa Kemijokea rajaavista vaaroista on harjumuodostumaa. Joen itäpuolella on myös laajoja aapasaita. Suurin osa suoalasta on nykyisin ojitettu ja otettu metsätalouden käyttöön. Kemijärven eteläpuolella kohoavat korkeat tunturit; Suomutunturi ja Ailangan – ja Askantunturit.

Keskeinen sijainti Kemijokivarressa on houkutellut alueelle asukkaita jo tuhansia vuosia sitten. Kemijärvi on risteyspaikka, josta on hyvät maa- ja vesireitit moniin suuntiin. Ruijan valtavyylän itäinen haara, Sompion reitti, on kulkenut Kemijoen, Kitisen ja Luiron kautta. Kemijärveltä on päässyt pääuomaa etelään ja pohjoiseen, Jumiskoa pitkin kaakkoon Kainuuseen ja Karjalaan saakka. Käsmäjoelta on voinut Kursun kautta jatkaa matkaa Kuolajärvelle ja edelleen Kantalahteen Vienanmeren rannikolle.

Kemijärven alue sijaitsee Lapin ja Lannan rajoilla. Kemijärvi kuului 1600-luvun lopulle saakka Kemin Lappiin. Uudisasutus alkoi kuitenkin jo varhain työntyä alueelle. Talonpoikainen asutus painottui aluksi Kemijärven suiston alueelle, jossa oli parhaat lietsaaret. 1700-luvulta lähtien uudisasutusta syntyi enemmän myös Kemijärven yläpuolelle Kemijokivarteen. Nykyäänkin asutus ja viljelykset keskittyvät samoille alueille Kemijärven ja Kemijoen rantamille. Kemijoen yläosat ovat tyypillistä Kemijoen kulttuurimaisemaa, jossa kylät ja viljelykset ovat muodostuneet joen rannoille molemmiin puoliin jokea.

Kemijärven rannoilla ja pohjoisessa Kemijokivarressa oli ennen säännöstelyä laajoja luonnonlisiä tulvaniittyjä, joita kevättulvat lannoittivat lietteellä. Etenkin järven pohjoisosien lietsaaret olivat erinomaisia niittyjä. Tästä johtuen karjatalous on ollut alueella merkittävä elinkeino.

Metsäsaamelainen kulttuuri sulautui alueella hiljalleen talonpoikauskulttuuriin. Talonpoikaissäestö omaksui samalla myös poronhoidon elinkeinokseen. Sitä harjoitettiin ja harjoitetaan edelleen maatalouden rinnalla.

1800-1900-lukujen vaihteessa Kemijärvellä alkoivat suuret tukkisavotat. Hakkuut ja uittotyöt toivat alueelle lisää väestöä ja vaurautta. 1900-luvun jälkipuoliskolla uittot loppuivat, mutta metsätalous on edelleen merkittävä elinkeino. 1960-luvulla Kemijärvelle perustettiin sellutehdas, joka lopetti toimintansa vuonna 2008.

Kemijärven kirkonkylästä perustettiin kauppala 1920-luvulla, kun metsätyöt toivat seudulle lisäväestöä. Kemijärven maalaiskunta ja kauppala yhdistettiin vuonna 1973 Kemijärven kaupungiksi.

Pyhä - Luoston tunturijono

Pyhä-Luosto on Suomen eteläisin tunturijono, joka näkyy kauas ympäröivälle tasaisemmalle seudulle. Puuttomat laet eli kerot vuorottelevat alueella syvien kurujen kanssa. Kuruista suurin on Isokuru, joka kuuluu alueen tunnetuimpiin nähtävyyksiin. Korkeimmat tunturihuiput ovat Noitatunturi ja Ukko-Luosto, jotka kohoavat yli 500 metriä merenpinnan yläpuolelle.

Pyhätunturin eteläpuolella on toinen pohjois-eteläsuuntainen tunturi- ja vaarajakso, jota hallitsevat Javarustunturi ja Outitunturi. Pyhätunturin ja Javarustunturin välissä, laakson pohjalla kulkee Javarusjoki, jonka kautta tuntureilta tulevat vedet laskevat Kemijokeen alueen itäpuolella.

Rakkaisuudesta ja kvartsiittikallioperästä johtuva karuus leimaa kasvillisuutta. Tunturien alarinteitä peittävät yhtenäiset havumetsät, jotka muuttuvat alempana laajoiksi aapasoiksi. Alarinteiden ja puronvarsilehtojen kasvillisuus on paikoin hyvin rehevää.

Pyhätunturi näkyy moniin ympäröiviin kyliin keskeisenä kaukomaiseman kiinnekohtana ja maamerkkinä. Tunturi on nimensä mukaisesti ollut muinoin Pyhä-Luoston metsäsaamelaisten pyhä paikka. He kävivät Uhriharjun seidalla pyytämässä haltijoilta metsästysonnea. Pyhätunturi onkin ollut tärkeä peuranmetsästysalue ja myöhemmin – aina poronhoitokulttuurin alkua ajoista lähtien – poronhoitoalue. Myös Noitatunturi (aiemmalta nimeltään Seitattunturi) oli yksi saamelaisten palvontapaikoista.

Vanhat uskomukset ja uhrikäytännöt väistyivät, kun alueen saamelaiset käännytettiin kristinuskoon 1600-luvulla. Silloin käytetyt kastepaikat voi yhä tunnistaa niiden nimistä: Pyhänkasteenlampi ja Pyhänkasteenputous.

Alueen metsiä hakattiin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa poimimalla talvisin metsistä isoimpia puita. Metsätalouden harjoittaminen jatkui Pyhätunturilla kansallispuiston alkuperäisen osan perustamiseen eli vuoteen 1938 saakka. Myös Luoston alueella on ollut suuria savottoja etenkin 1920- ja 1930-luvuilla.

Pyhätunturilla matkailu alkoi jo 1920-luvulla. Vuonna 1910 esitettiin ensimmäisen kerran Luosto-Pyhätunturi -alueelle perustettavaksi kansallispuistoa. Suunnitelma toteutui vain Pyhätunturin alueen osalta vuonna 1938. Yhtenäinen Pyhä-Luoston kansallispuisto toteutui melkein sata vuotta myöhemmin vuonna 2005.

Pyhä-Luoston tunturijono. MS

Ounasjoki. MS

Ounasjoen ja Raudanjoen vaara- ja jokialue

Aluetta kuvastavat vaarat ja niiden väliin jäävät asumattomat metsämaat sekä joet. Joet, muun muassa Ounasjoki ja Raudanjoki, yhtyvät Kemijokeen. Ounasjoki on Kemijoen huomattavin latvahaara, johon laskee myös useita pienempiä jokia.

Maaperä on pääosin moreenia. Suolat eivät ole maaston kumpuilevuuden takia kovin suuria. Alueen itäosissa maasto on pienipiirteistä ja painanteissa on lukemattomia pieniä järviä ja lampia. Kemijärvellä on harjujaksojen yhteydessä myös laajoja, jyrkästi kumpuilevia kumpumoreenikenttiä. Pohjoista kohden maasto tasoittuu ja soistuu.

Asutus on keskittynyt enimmäkseen Ounasjokivarteen ja vähäisemmässä määrin järvien ja pienempien jokien ympäristöön ja pääteiden varsille. Pellot ovat pinta-alaltaan pieniä ja epäyhdenäisiä. Maisemakuva on metsäinen.

Varsinkin Ounasjokivarresta tunnetaan useita kivikautisia asuinpaikkoja sekä saamelaiskulttuuriin liittyviä muinaismuistoja. Varhaiskeskiajalla alue oli karjalaisten nautinta-aluetta. Talonpoikainen asutus vakiintui jokilaaksoja seuraten 1500-1600-luvuilta alkaen.

Tulvaniittyyhin perustuneen karjalouden merkitys jokivarsien asutuksen muovaajana oli merkittävä. Poronhoito, metsästys ja kalastus ovat myös tärkeitä tulonlähteitä. 1900-luvun vaihteesta lähtien hakkuut ja uittotyöt toivat alueelle vaurautta ja asukkaita.

Simojärven alue

Simojärven alue on vaihettumisvyöhykettä Pohjanmaan nevalakeuden, Peräpohjolan ja Kuusamon vaaraseudun välillä. Simojärvellä kulkee myös vanha Lapin ja Lannan raja.

Simojärvi on reilun 30 kilometrin pituinen ja leveimmillään kuuden kilometrin levyinen suuri järvi, jossa on useita saaria.

Alue on enimmäkseen suhteellisen loivapiirteistä kumpuilevaa maastoa. Maisemassa voi jo hahmottaa kaukana hämmöittäviä vaaroja. Vaarat kohoavat varsinkin Kemijärveä kohti. Maaperä on lähes kaikkialla moreenia, pieniä soita lukuun ottamatta. Paikoitellen kallio on näkyvissä. Järven pohjoispäässä rannat ovat enimmäkseen hyvin kivisiä, eteläpäässä on myös hiekkarantoja.

Alueella on asuttu ja liikuttu jo kivikaudelta lähtien, mistä ovat todisteena muun muassa asuinpaikkalöydöt ja pyyntikuopat. 1500-luvulla kemiläiset ja iiläiset käyttivät Simojärveä kalastuspaikkana, ja 1600-luvulla talonpoikaisasutus alkoi levitä alueelle.

1800-luvun lopussa puunjalostusteollisuus alkoi tarvita runsaammin raaka-ainetta ja savotat ulottuivat myös Simojärven ympäristöön.

Alue on harvaan asuttua. Simojärvi on erämaajärvi, jonka rannoilla on pieniä tilakeskuksia hajallaan sekä suhteellisen paljon erämaamökkejä.

Simojärvi, Simojärven alue. MM

LÄNSI-LAPIN TUNTURISEUTU

Muonio, Kittilän luoteisosat ja Kolarin pohjoisosat kuuluvat Länsi-Lapin tunturiseutuun. Seudun runko on jylhäpiirteinen Ounasselän tunturiketju. Tunturiketjun länsipuolisia maisemia luonnehtivat vaihtelevat, jyrkkäpiirteiset vaaramaat sekä valtakunnan rajalla kulkeva Tornionjoen pohjoinen haara Muonionjoki. Tunturiketjun itäpuolella on vaaraisia suoerämaita, joiden itäpuolella kulkee Ounasjoki.

Kasvillisuus on yleensä karua ja metsät ovat mäntyvaltaisia sekametsiä. Tuntureiden lakialueilla on puutonta paljakkaa.

Asutus on harvaa. Pienet kylät ja yksittäisasumukset ovat keskittyneet jokien ja järvien rannoille. Viljeltyä alaa on hyvin vähän. Poronhoito ja metsätalous ovat alueen tärkeimpiä elinkeinoja matkailun ohella.

Ounasselän tunturit

Maiseman selkärangan muodostaa Ounasselän tunturiketju, johon kuuluvat Ounastunturit, Pallastunturi ja Yllästunturi. Tunturiketjusta itään erkanee Aakenustunturi sekä Kätktunturin-Levin jakso. Tuntureita peittää monin paikoin louhikkoinen rakka.

Pallastunturit pyöreälakisine paljaine huippuineen näkyvät kauas ympäröivälle metsä- ja suoseudulle. Tuntureiden itäpuolella aukeavat Aapa-Lapin tasaiset suomaat.

Tuntureiden ja vaarojen väliin jää lukuisia pieniä ja suurempia järviä. Ounastunturin länsipuolella on myös mittava kumpumoreenikenttä.

Tunturiketju sijaitsee kulttuurihistoriallisesti rajamaastossa. Alueella on asuttu kivikaudelta alkaen. Vuosisatojen kuluessa Kemin- ja Tornion-Lapin metsästäjät ja kalastajat hakeutuivat jokien latvavesien rikkaille riistamaille ja järville. Suomalainen ja saamelainen väestö asuivat osin elinkeinonsa mukaan eri alueilla, osittain elivät rinta rinnan, ja paikoin kulttuurit sulautuivat toisiinsa.

Asutus on harvaa ja viljeltyä alaa on vähän. Poronhoito ja matkailu ovat tärkeimpiä elinkeinoja. Pallastunturit on Lapin kuuluisimpia luonnonnähtävyyksiä, Suomen vanhimpia kansallispuistoja.

Pohjoinen Väylänvarsi

Ruotsin rajalla kulkeva Tornionjoki ja sen pohjoinen haara Muonionjoki muodostavat maisemaluonnon ytimen. Muonionjoki laskee Lappeen kohdalla Ruotsin puolelta tulevaan Tornionjokeen.

Asutus ja viljelykset seuraavat jokea. Maatalous painottuu karjatalouteen ja rantaniityt ovat olennainen osa jokilaakson maisemaa. Yli-Muonio on pohjoisin viljelykylä, jonka pohjoispuolella jokimaisema muuttuu metsäiseksi. Peltoalat ovat selvästi pienempiä kuin eteläisemmässä Tornionlaaksossa ja poronhoito on merkittävä elinkeino. Myös raudan louhintaa ja valmistus on ollut tärkeä elinkeino erityisesti Kolarissa. Jo 1600-luvulla Ruotsin puolella toimi kuuluisa Kögäsen rautaruukki, jonne kuljetettiin rautaa sulatettavaksi.

Jokilaakso rajautuu vaihtelevaan vaaramaastoon. Muoniossa Olostunturin paljas laki erottuu vaarojen keskeltä.

Tornionjoki-Muonionjoki on ikiaikainen kulkuväylä, jota pitkin on kuljettu Perämereltä pohjoiseen. Joen tuntumassa on runsaasti muinaisjäännöksiä. Muonionjokivarsi sai vankan uudisasutuksen Ruotsin Länsipohjan suomalaisesta talonpoikaissäväestöstä 1600- ja 1700-lukujen kuluessa.

Ounasselän tuntureilla kulki historiallinen Lapin ja Lannan raja, jonka itäpuolelta alkoi Kemin Lappi. Tornionlaakso ja Muonionjokivarsi kuuluivat Länsipohjan lääniin. Tornionlaakso muodostaa edelleen omaleimaisen alueen, jonka kulttuuria Tornion-Muonionjoki eli Väylä yhdistää rajan molemmin puolin.

Pallastunturit. MS

AAPA-LAPIN SEUTU

Keski-Lappi kuuluu Aapa-Lapin seutuun lukuun ottamatta itäisiä ja läntisiä tunturialueita. Aapa-Lapin seutua luonnehtivat mittaamattomat suot ja metsäkairat. Maasto on ympäröiviin seutuihin verrattuna tasaista. Erityisen laakeita pinnanmuodot ovat alueen itäpuoliskolla, missä vaarat kohoilevat harvoina yksittäisinä ryhmittyminä. Etelä-, länsi- ja luoteisosissa vaaroja on enemmän ja pohjoisessa alkaa olla jo joitain yksittäisiä tuntureitakin.

Suota on maa-alasta yli puolet. Suot ovat rimpisiä ja jänteisiä aapasointa. Paikoitellen avoimia soita on silmäkantamattomiin, varsinkin idässä.

Maaperä on vaihtelevaa moreenimaata. Suurimpien jokien varsilla on hienojakoisia kerrostumia. Lännessä kulkee Ounasjoki ja idässä Kemijoen latvahaarat Kitinen ja Luiro.

Kasvillisuus on keskimäärin karua ja metsien puusto harvempaa ja matalampaa kuin etelämpänä. Kasvillisuus saa rehevempiä piirteitä jokilaaksoissa ja erityisesti Kittilän lehtokeskuksen alueella.

Harva asutus ja pienet viljelyalat sijaitsevat yleensä jokien tuntumassa tai joskus järvien rannoilla - jälkimmäiset usein ympäristöstään kohoavilla kyläkummuilla. Poronhoito on tärkeä elinkeino. Lisäelantoa on hankittu kalastamalla, metsästämyllä ja luonnonantimia keräilemällä.

Lapin puutavaran kysyntä kasvoi 1800-luvun lopulla ja Lapissa alettiin järjestää yhä suurempia hakkuita. Hakkuiden pohjoisraja sijaitsi vuosisadan vaihteessa Muonion, Kittilän ja Sodankylän korkeudella. Isojaon jälkeen valtion lisäksi yksityisetkin alkoivat myydä metsiään, talot varastuivat metsätuloilla ja savotat, uitot ja työmaiden huolto työllistivät paikallisia. Soita kuivatettiin metsien tuoton lisäämiseksi.

Teuravuoman suoalanko

Teuravuoman suoalanko ulottuu Aapa-Lapin ja Peräpohjolan rajalta Ylläksen tuntureiden tuntumaan. Laajat yhtenäiset suot levittäytyvät vaarojen ympäröiminä.

Alueella on useita pieniä järviä. Niiden vedet laskevat Teuravuoman suoalueen halki virtaavaan Naamijokeen, joka laskee edelleen Tornionjokeen.

Teuravuoman suoaltaan reunamilla on runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö. Ensimmäiset asuinpaikat olivat muinaisen Ancylusjärven rannoilla (nykyistä Teuravuoman suoallasta). Merkkejä asutuksesta ja pyyntikuoppia on erityisesti harjuilla ja hiekkarannoilla pienten järvien tuntumassa.

Talonpoikainen asutus syntyi 1700-luvulla järvien rannoille Tornionjoen suunnasta. Kylät ovat eläneet sekataloudesta – poronhoidosta, pienmaataloudesta, erätaloudesta ja metsätöistä. Myös tervanpoltto oli tärkeä elinkeino 1900-luvun vaihteessa.

Alue kuului Ruotsin vallan aikana Länsipohjan lääniin ja liittyy kulttuuripiirteiltään edelleen Tornionlaaksoon.

Kylien asutus ja viljelykset sijaitsevat jylhäpiirteisten vaarojen alarinteillä ja vaarojen alapuolella aukeavien pienten järvien rannassa. Suoalueella on ollut tärkeä merkitys varsinkin niittyjen, keräilyn ja eräkäynnin kannalta.

Seutu on ollut pitkään tietöntä ja harvaanasuttua. Teurajärven, Kurtakon ja Venejärven kyliä yhdistää suoalueen yli kulkeva vanha pitkospuureitti, telatie. Se on ollut tärkeä kulkureitti, jota ovat käyttäneet postinkantajat sekä kylien asukkaat matkalla niitty- ja marjastusmaille sekä kalaisille järville.

Venejärvi, Teuravuoman suoalanko. MS

Köngäs, Ounasjoen latva-alue. MS

Ounasjoen latva-alue

Ounasjoen latva-alue on pinnanmuodoiltaan vaihtelevaa, pääosin metsäpeitteistä aluetta. Alueen itäosissa vaarojen ja yksittäisten tunturien välissä levittäytyvät laajat tasaiset aapasuot. Lännessä alue rajautuu Ounasselän tunturiketjuun.

Alueen keski- ja länsiosia hallitsee voimakas Ounasjoki lukuisine sivujokineen. Alueella on myös joitakin pienehköjä järviä.

Kasvillisuus on melko karua ja metsät harvakasvuisia. Kittilän lehtokeskuksen seudulla kasvillisuus on kallioperästä johtuen ympäröiviä seutuja rehevämpää.

Alue sijaitsee kokonaisuudessaan vanhan Lapin ja Lannan rajan pohjoispuolella. Se muodosti Kittilän lapinkylän 1700-luvulle saakka. Lapinkylän keskus oli Kaukonen Ounasjoen varressa. Metsäsaamelainen pyyntikulttuuri alkoi väistyä 1600-luvulla talonpoikaisen uudisasutuksen levittäytyessä pohjoiseen jokivarsille ja entisten eränautilajärvien rannoille pieniin kyliin. Pelloja raivattiin Kittilässä myös viljaville soille. Valtaosa saamelaisista omaksui maanviljelyskulttuurin. Osa viljelykylistä, kuten Kaukonen, syntyi vanhoille saamelaisten asuinpaikoille.

Elinkeinojen vaikutus oli myös päinvastainen ja uudisasukkaat omaksuivat saamelaisten harjoittaman pienimuotoisen poronhoidon. Savottakaudella Ounasjoen alueella oli suurhakkuita ja Ounasjokea käytettiin uittoihin.

Poronhoito on edelleen tärkeä elinkeino maa- ja metsätalouden rinnalla. Nykyään myös matkailu on merkittävä elinkeino, erityisesti Levitunturin tuntumassa.

Kittilän - Sodankylän järviolue

Kittilän ja Sodankylän kuntien rajalla on ympäröiviin vähäjärviseen alueisiin verrattuna runsaasti pieniä järviä. Alue on vedenjakajalla ja osa vesistä laskee länteen Ounasjoen vesistöön, osa itään Kitiseen.

Maasto on alavaa ja tasaista ja soita on runsaasti. Asutus peltoineen ja niittyineen on keskittynyt kyliksi pienten järvien ja jokien rannoille. Kylät sijaitsevat tyypillisesti pitkien taipaleiden päässä.

Alue sijaitsee vanhan Lapin ja Lannan rajan tuntumassa. Vedenjakajaa pitkin on myös kul-

kenut Kittilän ja Sodankylän lapinkylien raja. Paikannimistössä onkin runsaasti rajaseutuun viittaavia nimiä, muun muassa Unarin Luusua.

Uudisasutus on vakiintunut entisten eräntuntajärvien rannoille verrattain myöhään. Porotalous on nykyisin merkittävin kulttuurimaiseman ylläpitäjä ja pellot ovat yleensä rehukäytössä. Kylät rakennuksineen ja avarine näkymineen ovat maiseman kohokohtia.

Kitisen-Luiron jokialue

Kitisen-Luiron jokialuetta luonnehtivat tasaiset jokilaaksot, avosuot ja kuusivaltaiset korpimet-sät. Merkittävimmät joet ovat Kitinen ja sen sivujoki Luiro. Muita Kitisen sivujokia ovat muun muassa Sattanen ja Jeesiöjoki. Kitinen yhtyy Kemijokeen Pelkosenniemiellä. Joet ovat olleet mer-kittäviä sekä elannon antajina että kulkureitteinä.

Laaksoja rajaavat vaaraselänteet ovat suhteellisen matalia. Vain Luosto – Pyhä -tunturijakso erottuu selkeänä alavasta ympäristöstä alueen eteläpuolella. Kitisen laajaan laaksoon liittyy myös harjumuodostumia.

Alueen eteläpuolella kulkee vanha Lapin ja Lannan raja. Alue oli 1600-luvulle saakka met-säsaamelaisten asuttamaa seutua. Suurin osa alueesta kuului Sodankylän lapinkylään ja itäiset osat Sompion lapinkylään. Uudisasutus levisi etelästä jokilaaksoja seuraten 1600-luvulta lähtien edeten 1700-luvun alkupuolella Sodankylän korkeudelle saakka. Uudisasutus ei ollut määräl-tään kovin suurta, mutta sen vaikutus metsäsaamelaisten elintapoihin oli merkittävä. Osa saa-melaisista omaksui maanviljelyn ja karjanhoidon sekä perusti pysyvän maatilan, kun taas osa säi-lytti perinteisen elämäntyylin ja vetäytyi pohjoisemmaksi. Vanha saamelaisasutus oli sulautunut 1800-luvun alkuun mennessä suomalaisasutukseen.

Elinkeinojen vaikutus oli myös päinvastainen ja uudisasukkaat omaksuivat saamelaisten har-joittaman pienimuotoisen poronhoidon. Lisätuloja hankittiin myös metsästämyllä ja keräilemäl-lä. 1900-luvun vaihteesta lähtien savotat ja uitot olivat alueella merkittävä työllistäjä.

Alueen tihein asutus sijoittuu edelleen jokien varsille, maaperältään edullisimpiin paikkoi-hin. Alueen keskus on Sodankylä, joka sijaitsee Kitisen ja Jeesiöjoen yhtymäkohdassa.

Alueen rakennuskannasta tuhoutui Lapin sodassa noin 80 %. Jälleenrakennuskaudella uusia asutusalueita perustettiin suurten aapasoiden tuntumaan.

Luironaapa, Kitisen - Luiron jokialue. MJ

Nattaset. MM

Tekoaltaiden alue

Kemijoen vesien valjastaminen voimatalouden tarpeisiin johti Suomen suurimpien tekoaltaiden Lokan ja Porttipahdan rakentamiseen. Lokan altaan rakennustyöt käynnistyivät 1960-luvun puolivälissä ja Porttipahdan allas rakennettiin vuonna 1970.

Lokan altaan alle jäi noin 400 neliökilometriä vanhan Sompion lapinkylän alueesta - laajoja avosoita sekä Korvasen ja Rieston kylät kokonaan, Mutenian ja Lokan kylät osittain ja useita yksittäisiä taloja. Tekoaltaiden alta joutui muuttamaan pois yhteensä noin 600 asukasta. Suurin osa heistä muutti Sodankylän kunnan alueelle.

Altaiden muodostamat laajat vesistönäkymät hallitsevat alueen maisemia. Tekoaltaiden pohjoispuolella kohoaa tunturialue, jonka tunnistettavin maamerkki ovat Nattaset.

Aapa-Lapin suo- ja metsäkairat

Alueella on silmänkantamattomia avoimia aapasoiita ja asumattomia metsäkairoja. Vaarat ja yksittäiset tunturit kohoilevat harvoina yksittäisinä muodostumina tai pieninä ryhminä muun seudun ylle. Laajimmat yhtenäiset suoalueet ovat Koitelaisenkairan ja Pomokairan tienoilla. Laajat suokokonaisuudet ovat pääosin suojeltuja.

Alue on erittäin harvaan asuttua, erämaavaltaista seutua. Asutuksessa on havaittavissa saamelaisen rakennusperinnön piirteitä. Kylät ovat rakenteeltaan harvempia ja rakennukset vapaammin sijoiteltuja kuin etelämpänä Kitisen-Luiron jokialueella.

Suurin osa alueesta on kuulunut Sodankylän lapinkylään ja itäiset osat Sompion lapinkylään.

Maanselän alue

Aapa-Lapin pohjoisosien vedenajakajaseudulla maasto kohoaa ja saa Metsä-Lapin tunturiseudun piirteitä. Maanselän alue liittyy Hammastunturin erämaahan ja Ivalojoen alueeseen.

Ivalojoki sivujokineen ja puroineen on Lapin kullankaivuun historian keskeinen kohde. Hammastunturin erämaan käyttö perustui vielä kaksi vuosisataa sitten peuranpyyntiin, metsästykseen ja kalastukseen. Alueet olivat porosaamelaisten talvilaidunalueita. Myös nykyisin alue on vahvaa poronhoitoaluetta.

Puljun erämaa

Puljun erämaa on suurten soiden, vaarojen ja tuntureiden aluetta. Tunturit ovat melko matalia ja näkyvät kauas ympäröivien soiden keskellä. Niistä huomattavimmat ovat Puljutunturi ja Korsatunturit. Korsatunturi oli vanha rajapaikka Kittilän, Sodankylän, Suontavaaran ja Inarin lapinkyläiden välillä.

Alue on pääosin rakentamaton erämaata. Vain Syvä-Tepastojoen ja sitä sivuavan harjun tuntumassa on joitakin pieniä kyliä. Kylät ovat syntyneet 1700-luvulla vanhoille saamelaisille asuinpaikoille. Syvä-Tepastojokea seurailee myös Enontekiölle menevä maantie.

Poronhoito on merkittävä elinkeino. Alueella toimii kolme eri paliskuntaa - Korsatunturilla, missä Enontekiön, Kittilän ja Inarin kunnat kohtaavat, yhtyvät myös Näkkälän, Kuivasalmen ja Sallivaaran paliskuntien rajat.

ITÄ-LAPIN TUNTURI- JA VAARASEUTU

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu käsittää Savukosken kunnan lähes kokonaan sekä Sallan pohjoiset tunturialueet.

Seutua luonnehtivat jyrkkäpiirteiset tunturi- ja vaaramaat. Maasto on jyrkkämuotoisinta ja vaaraisinta alueen itäosissa, valtakunnan rajan tuntumassa. Länttä kohti muodot loivenevat, vaarat vähenevät ja maa tulee hieman alavammaksi. Samalla soiden määrä lisääntyy. Tenniönjokivartta pitkin tunturi- ja vaaraseudulle työntyvät lännestä Aapa-Lapin suokairat.

Varsinaisten tunturien ulkopuolella maasto on yleensä kumpuilevan vaaraista. Vaarojen ja tunturien välissä luikertelee jokia. Jyrkät jokilaaksot ja kurut ovat tyypillisiä koko alueella. Järviä ei juuri ole. Metsät ovat karuja ja harvoja. Ylempänä tunturialueilla on tunturikoivikkoja ja puutonta paljakkaa.

Asutus on aina ollut erittäin harvaa. Ensimmäiset uudisasukkaat saapuivat Tenniöjokea pitkin 1600-luvun loppupuolella. Elantoa on hankittu lähinnä poronhoidolla, karjanhoidolla, eränkäynnillä ja kalastuksella. Saamelaiset omaksuivat uudisasukkaiden uudet elämisen keinot metsästyksen ja kalastuksen rinnalle ja uudisasukkaat omaksuivat laajamittaisen poronhoidon saamelaisilta.

Alueen eteläosissa Kemijoen ja Tenniönjoen varsilla on muutamia tiiviimpiä yhtenäisiä maatalouskylä, muutoin asutus on erittäin harvaa. Jälleenrakennuskaudella sotien jälkeen raivattiin soisia kairoja pienimittakaavaiseen asutus- ja viljelykäyttöön.

Itä-Lapin vaara- ja jokialue

Alue on Kemijoen latva-aluetta, jossa Tenniöjoki ja Värriöjoki yhtyvät Kemijoen pääuomaan. Alue käsittää Tenniönjoen varren sekä Kemijoen latvaosia Värriönjoen yhtymäkohdasta alajuoksulle päin.

Maasto on ympäröiviä tunturiseutuja tasaisempaa ja alavampaa kumpuilevaa vaaramaata. Länttä kohden maasto muuttuu yhä alavammaksi. Luonnonmaiseman ytimen luovat mutkittelevat jyrkkärantaiset jokiuomat ja niiden takana nousevat vaarajaksot ja paikoin laajatkin suot. Tenniöjokea myötäilee sorasta ja hiekasta kerrostunut kapea jyrkkäpiirteinen harjujakso.

Soita on ympäröiviä alueita enemmän, pääasiassa vaarojen välisiä aapasuojuotteja. Tenniönjoen lounaispuolelle levittäytyy laaja yhtenäinen erämainen suoalue, Joutsenaapa, jonka suot ovat tyypillisesti hyvin vetistä rimpinevaa. Purojen ja jokien rannoilla on ollut laajoja suoniittyjä. Metsät ovat olleet pitkään metsätalouden käytössä.

Kulttuurimaisemaa luonnehtivat jyrkille jokipenkoille raivatut viljelykset ja jokivarsien kylät. Siellä täällä on yksittäisasutusta. Porotalous on merkittävä elinkeino, jonka ansiosta pienetkin peltoalueet ovat pysyneet käytössä.

Kuusku, Itä-Lapin vaara- ja jokialue. MJ

Sallan-Savukosken tunturialue

Sallan – Savukosken tunturialueen ytimen muodostaa Värriötuntureiden, Tuntsan tuntureiden ja Sorsatunturin ketju valtakunnan rajalla. Tunturialueeseen liittyvät myös pienemmät Maltio-tunturit Savukoskella. Tunturit ovat varsin jyrkkäpiirteisiä. Etelässä alue rajoittuu Tenniöjoen varren matalampaan vaara- ja tunturialueiden väliin työntyvään metsäkairaan, lännessä Kemihaaran tasaisempaan erämaa-alueeseen.

Tuntsan alue on vedenjakaja-alue, joka jakaa vedet Kemijoen ja Tuulomajoen latvavesistöalueisiin. Tunturialueille tyypillisiä ovat kuusivaltaiset vaara- ja selkämaat sekä nummimaiset puuttomat, katajaa kasvavat rinteet. Mäntyä on suhteellisen vähän.

Tunturien välissä luikertelee pieniä puroja ja jokia. Jyrkät jokilaaksot, kurut ja suojuotit tunturien välissä ovat tavallisia. Järviä ja laajempia soita ei juuri ole. Alue on lähes asumatonta erämaata. Elantoa on hankittu poronhoidolla, eräntönnäillä ja kalastuksella.

Kemihaaran ja Vintilänkairan erämaa-alue

Alue käsittää Savukosken pohjoisimmat osat rajoittuen lännessä Aapa-Lapin suoalueisiin ja idässä Tuntsan erämaa-alueen jylhempiin tuntureihin. Tunturit ja vaarat ovat harvempia ja loivapiirteisempiä kuin idempänä.

Alue on monipuolista vanhojen metsien, rämeiden, aapojen, tuntureiden ja latvavesien luonnehtimaa lähes asumatonta luonnonmaisemaa ja erämaata. Korkeimpia tuntureita ovat Uittipiekantunturi ja Sorvortantunturi Kemihaaran erämaa-alueella. Seudun pohjoisosissa on tunturien ja vaarojen välisiä aapasoi, joilta saavat alkunsa Kemijoen latvahaarat. Järviä alueella ei juuri ole.

Kasvillisuus on karua, tunturialueilla pääasiassa tunturikoivikkoa ja osin puutonta paljakkaa. Alue on erätalouden maisemaa. Erämaat ovat myös alueen matkailun vetovoimatekijä.

Saija, Itä-Lapin vaara- ja jokialue. MJ

KAINUUN JA KUUSAMON VAARAMAA

KUUSAMON VAARASEUTU

Posio ja Sallan eteläosat sijaitsevat Kainuun ja Kuusamon vaaramaan pohjoisosissa, Kuusamon vaaraseudulla. Kuusamon vaaraseudun maisemat ovat jylhiä, maanpinnan muodot ovat jyrkkiä ja vaaramaisia. Etelästä tuleva vaarajakso kaartuu kohti itää ja levenee lähes koko seudun kattavaksi vaaraylängöksi. Korkeimmat vaarat nousevat lähes 500 metriä meren pinnan yläpuolelle. Maastoa peittävät karut kuusikkovaltaiset metsät. Korkeimpien vaarojen laella esiintyy myös tunturikasvillisuutta.

Vaarojen ohella pinnanmuotoja luonnehtivat drumliinikentät sekä selväpiirteiset harjujaksot. Jokseenkin kaikki drumliinien välit ovat täynnä aapasaita ja pieniä järviä.

Lukuisten pienten vesistöjen ohella seudulla on useita suuria järviä, joista huomattavimpia ovat Muojärvi-Kuusamojärvi Kuusamossa sekä Suolijärvet ja Kitkajärvet Posiolla.

Vanhan laajamittaisen kaskiviljelyn raja kulkee jokseenkin seudun pohjoisrajalla, Sallan eteläosissa. Nykyisin metsätalouden rinnalla harjoitetaan karjataloutta ja poronhoitoa. Järvisyydestä johtuen, kalastuksella on ollut tärkeä merkitys alueen elinkeinoelämässä. Harva asutus on sijoittunut vaarojen rinteille sekä järvien niemille ja kannaksille. Vesistöt ovat houkutelleet alueelle runsaasti myös vapaa-ajan asutusta.

Kitkan ja Suolijärvien alue

Alue kattaa Kitkan ja Suolijärvien järvalueet Posion ja Kuusamon kunnissa. Kitkaa ja Suolijärviä erottaa toisistaan Riisitunturin vaarajakso. Suurimmat järvet ovat Yli-Kitka Posiolla ja Ala-Kitka Kuusamossa. Yli-Kitkaan liittyy välittömästi järven luoteispäässä Posiojärvi. Kitkan valuma-alueen vedet laskevat Oulankajoen kautta Koutajokeen ja siitä edelleen Vienanmereen. Suolijärvet kuuluvat Kemijoen vesistöalueeseen.

Kitkanjärvien vesistö on karu, kirkasvetinen ja säännöstelemätön. Matalikot, karikot ja syvänteet vuorottelevat. Tyypillisiä ovat myös ajoittain paljastuvat kiviröykkiöt, hiekkasärkät, pienet luodot ja saaret. Rannat ovat monimuotoisia; hiekka- ja pienikivisiä rantoja on runsaasti.

Suolijärvien vesistö on voimakkaasti säännöstelty. Vedet johdetaan Jumiskon tunnelivoimalaitokseen Kemijärvelle. Suolijärvien alue on Kitkajärvien tapaan polveilevaa ja pienipiirteistä, mutta suuret yhtenäiset vesiselät puuttuvat.

Alueen maastonmuodot ovat muuhun seutuun verrattuna varsin loivat. Vesistöjen väliin jää pieniä vaaroja, moreenikumpareita sekä aapasaita. Korkeimmalle nousee Kitkan ja Suolijärvien vesistöjä erottava Riisitunturi.

Alueen länsiosa on vaihtelevaa, soiden, harjujen ja pienten vesistöjen jaksottamaa ylänköä, jonka läpi kulkee pitkä, luode-kaakko-suuntainen rotkolaakso, Korouoma. Rotkokanjonin on yksi Euroopan syvimmistä hautavajoamista. Uoman pohjalla kulkee kapea ja mutkitteleva Korjoki.

Alueen kulttuuriperinnössä kuvastuu vesireittien merkitys. Järvi- ja jokireittejä pitkin on päässyt niin Kemijoelle, Kainuuseen kuin Karjalaan ja aina Vienanmerelle saakka. Vesireitit ovat olleet myös merkittäviä talvireittejä.

Alueella on asuttu ja liikuttu kivikaudelta lähtien, mistä ovat todisteena muun muassa asuinpaikat ja pyyntikuopat. Asukkaita ovat houkutelleet riistan lisäksi miellyttävät asuinsijat, suojaisat salmet ja lahdenpoukamat.

Kitkan alueella ovat kohdanneet rannikon Lanta ja sisämaan Lappi. Runsa perimätieto ja monet paikannimet kertovat metsäsaamelaisesta asutuksesta. Vakinainen suomalaisasutus ajoittuu 1600-luvun lopulle.

Tyypillinen asutustyyppi on ollut ranta-asutus, joka muodostaa pieniä järvikyläjä. Jälleenrakennuskausi muutti alueen rakennuskantaa sekä asukasrakennetta, koska runsaasti rakennuskantaa oli tuhoutunut talvi- ja jatkosodassa.

Perinteisestä metsäkulttuurista kertovat tervahaudat ja hiilimiilut. Alueella on ollut myös merkittävä savotta- ja uittokulttuuri.

Korouoma, Kitkan- ja Suolijärvien alue. MM

Sallan vaara- ja suoalue

Alue kattaa Kuusamon vaaraseudun ja Itä-Lapin tunturiseudun välisen alueen. Siihen kuuluvat Sallan eteläiset vaara- ja tunturialueet sekä etelä- ja itäosien suovaltaiset alueet.

Alueen eteläosia luonnehtivat kumpuilevat, toisinaan jyrkkäpiirteisetkin vaaramaat sekä niiden välissä olevat pienet järvet ja aapasuot. Suurin järvi on erämainen, selkeäpiirteinen Onkamojärvi aivan valtakunnan rajan tuntumassa. Alueen pohjoisosat kuuluvat Kemijoen valuma-alueeseen. Sallatuntureiden eteläpuoli kuuluu Koutajoen valuma-alueeseen, joka laskee idässä Oulankajoen kautta Vienanmereen.

Pohjoista kohti maisema muuttuu yhä jylhemmäksi tunturimaisemaksi. Korkeimpia huipuja ovat Akanvaara pohjoisessa, Sallatunturit alueen keskivaiheilla ja Palotunturit eteläosassa. Alueen halki kulkee useita lännestä itään suuntautuvia harjujaksoja, jotka ovat usein jokilaaksojen pohjalla tuntureiden ja vaarojen välissä. Maaperä on pääosin veden koskematonta kivikkoista moreenia. Vallitsevana puulajina lähes kaikkialla on mänty.

Suurimmat yhtenäiset suoalueet ovat alueen etelä- ja itäosissa. Tyypillisimpiä soita ovat avoimet rimpinevat ja niiden laiduille kohoavat puustoiset rämeet ja korvet. Alueen kaakkoiskulmassa sijaitsevat Oulangan kansallispuistoon kuuluvat laajat suoalueet.

Alueen lounaisosissa, Posion ja Kemijärven rajalla on omaleimainen pieni järviolue. Vaattomasti kumpuilevan moreeni- ja harjumaaston painanteissa on runsaasti pieniä järviä, lampia ja soita. Myös järviä yhdistäviä jokia ja ojia on runsaasti.

Asutus on muinoin levinnyt harjuja ja vesistöjä pitkin. Järvistä asutushistoriallisesti merkittävimpiä ovat Onkamo ja Kallunkijärvi, joiden rannoilta on runsaasti kivikautisia asuinpaikka- ja esinelöytöjä. Alue on kuulunut osaksi Kemin Lapin itäisintä lapinkylää, Kuolajärven Lappia.

Asutus on aina ollut harvaa yksittäisasutusta vaaroilla ja pienten järvien ja jokien tuntumassa. Suomalainen uudisasutus levisi alueelle metsästyksen ja kalastuksen perässä 1700-luvun alussa, hieman myöhemmin kuin esimerkiksi Kemijärvellä ja Kuusamossa. Erätaloudesta siirryttiin nopeasti karjanhoitoon ja peltoviljelyyn. Samalla omaksuttiin saamelaisilta myös poronhoito. 1800-luvun lopulla metsäteollisuus ja tukkityömaat toivat alueelle paljon uutta asutusta muualta Suomesta.

Jälleenrakennuskauden rakentaminen, muokkasi kulttuuriympäristöä ja asutusrakennetta. Vanhoja talonpoikaisia rakennuksia on jäljellä todella vähän.

Karjatalouteen perustava maanviljelys on ollut pitkään alueen pääelinkeino, jota metsästys, kalastus ja poronhoito ovat tukeneet. Vain alueen eteläosan kuusikkoisilla vaara-alueilla harjoitettiin kaskiviljelyä, soilta ja jokivarsista taas niitettiin karjalle luonnonheinää.

Matkailun vetovoima-alueita ovat Sallatunturit ja Oulangan kansallispuisto.

POHJANMAA

Simo ja suurin osa Ranuan kunnasta kuuluvat Pohjois-Pohjanmaan maisemamaakuntaan. Perämeren rannikkoalueet Kemistä etelään kuuluvat Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseutuun, joka vaihtuu sisämaata kohden Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuksien seuduksi.

Pohjanmaan maisemamaakunnalle ovat tyypillisiä suurehkot joet, selvärajaiset jokilaaksot, niiden väliset asumattomat selänteet ja tasainen maasto. Pohjois-Pohjanmaan laajalla alangolla maasto on tasaisempaa kuin missään muualla maassamme.

Mannerjäätikön kerrostamien moreenialueiden ohella seudulla on syvään veteen kasautuneita tasaisia savikkoalueita tai sora- ja hietikkoalueita. Jälkimmäisille ovat tunnusomaisia myös muinaiset laajat rantavallikentät, jotka jatkuvat syvälle sisämaahan Pohjanmaan nevalakeudelle saakka. Rannikko on avointa ja siinä näkyvät maankohoamisen myötä muodostuneet kasvillisuusvyöhykkeet.

Pohjois-Pohjanmaan nevalakeus on tasaista, valtaviin suoerämaiden peittämää aluetta. Suot ovat vetisiä aapasointa ja reilusti yli puolet maa-alasta on suota.

POHJOIS-POHJANMAAN NEVALAKEUKSIEN SEUTU

Pohjanmaan nevalakeus

Pohjanmaan nevalakeus on hyvin tasaista, vetisten aapasoiden hallitsemaa erämaata. Kivikkoi-set, laakeat moreenimaat pilkistävät laajojen soiden keskeltä. Alueen poikki kulkee muutama harjujakso.

Reilusti yli puolet maa-alasta on suota ja loppu on lähes kokonaan metsää. Asutus on keskitynyt harvojen, pienten järvien ympärille.

Harvaan asutun seudun pääelinkeinoja ovat metsätalous sekä poronhoito. Myös metsästyksellä ja luonnontuotteiden keräilyllä on merkitystä. Alueella on aikanaan harjoitettu jonkin verran myös kaskeamista.

Kuukasjärvi Ranuan järvialue. MS

Ranuan järviolue

Ranuan kuntaa halkoo lounas-kaakkoisuuntainen pienten ja keskikokoisten järvien ja harjujakson muodostama vyöhyke, joka poikkeaa luonteeltaan ympäröivästä tasaisesta ja vähäjärvisestä nevalakeudesta. Järviolueen pohjoisosan vedet laskevat Simojoen kautta Perämereen. Eteläisimpien järvien vedet laskevat Iijokeen.

Järvien rannat ovat karua ympäristöään viljampia ja tiheämmin asuttuja sekä viljeltyjä. Suurin asutuskeskittymä on Ranuan kuntakeskus Ranuanjärven rannalla. Tiestö seuraa harjujaksoa.

Pääelinkeinoja ovat metsätalous, poronhoito sekä maa- ja karjatalous.

POHJOIS-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

Simon rannikko ja saaristo

Simon rannikko on avointa, tasaista ja alavaa aluetta. Myös saaristo on loivapiirteistä. Uusia saaria nousee merestä jatkuvasti maankohoamisen seurauksena.

Simojokisuun saarisokkelo koostuu matalien, lietepohjaisten uomien toisistaan erottamista alavista saarista. Ulommat saaret ovat pääosin moreenia tai hiekkaa. Joen umpeutuvat sivuhaarat muodostavat kapeita allikoita, joita tulvavesi keväisin ja syksyisin pyyhkii.

Maankohoamisen takia kasvillisuus muodostaa selviä rannansuuntaisia vyöhykkeitä. Laajat rantaniityt ovat tyypillisiä.

Simoniemen ja Simonkylän asutus vakiintui viimeistään 1400-1500-luvuilla. Varhaisin asutus perustui erätalouteen, lohenpyyntiin ja karjanhoitoon. Tuottoisan maa- ja karjatalouden mahdollistivat jokisuulle kasautuneet viljavat hiekka- ja savikerrostumat sekä laajat tulvaniityt. Saarissa oli kalastukseen liittyvää kausiasutusta ja niissä laidunnettiin eläimiä. Maatalous syrjäytti kalastuksen aseman pääelinkeinona vasta 1900-luvulla.

Vanha Pohjanlahden rantatie on myötäillyt rantaviivaa jo 1700-luvulla ja on edelleen osittain käytössä. Nykyisen Nelostien maisemalliset vaikutukset ovat huomattavat. Lisäksi maisemaa leimaavat rannikon tuulivoimalat.

Simojokivarsi

Vapaana virtaavalla Simojoella ei ole selväpiirteistä laaksoa. Jokea ympäröivä maasto on tasaista tai heikosti kumpuilevaa.

Jokisuulla tulvarannat, kosteikot, allikot ja umpeen kasvavat sivu-uomat ovat tyypillisiä. Sisämaata kohden maisema vaihtuu Pohjois-Pohjanmaan karuiksi laajoiksi nevalakeuksiksi. Varsinkin joen alajuoksulla on koskipaikkoja ja jyrkkiä törmiiä.

Simojokivarren maatalouteen ja kalastukseen perustuva asutus vakiintui 1500-luvuilla. Asutus oli satakuntalaista perua. Vanhimpiä kyläpaikkoja ovat Yli-Kärppä ja Alaniemi.

Asutus seuraa Simojokivartta muodostaen ajoittain väljiä ryhmiä maanteiden varsille. Peltoalat ovat pieniä ja vuorottelevat pitkien metsäisten rantaosuuksien kanssa. Selkeimmät yhtenäiset kylät ovat Alaniemi ja Yli-Kärppä, joissa asutus seuraa tiiviisti jokea.

Simonkylä, Simon rannikko. MS

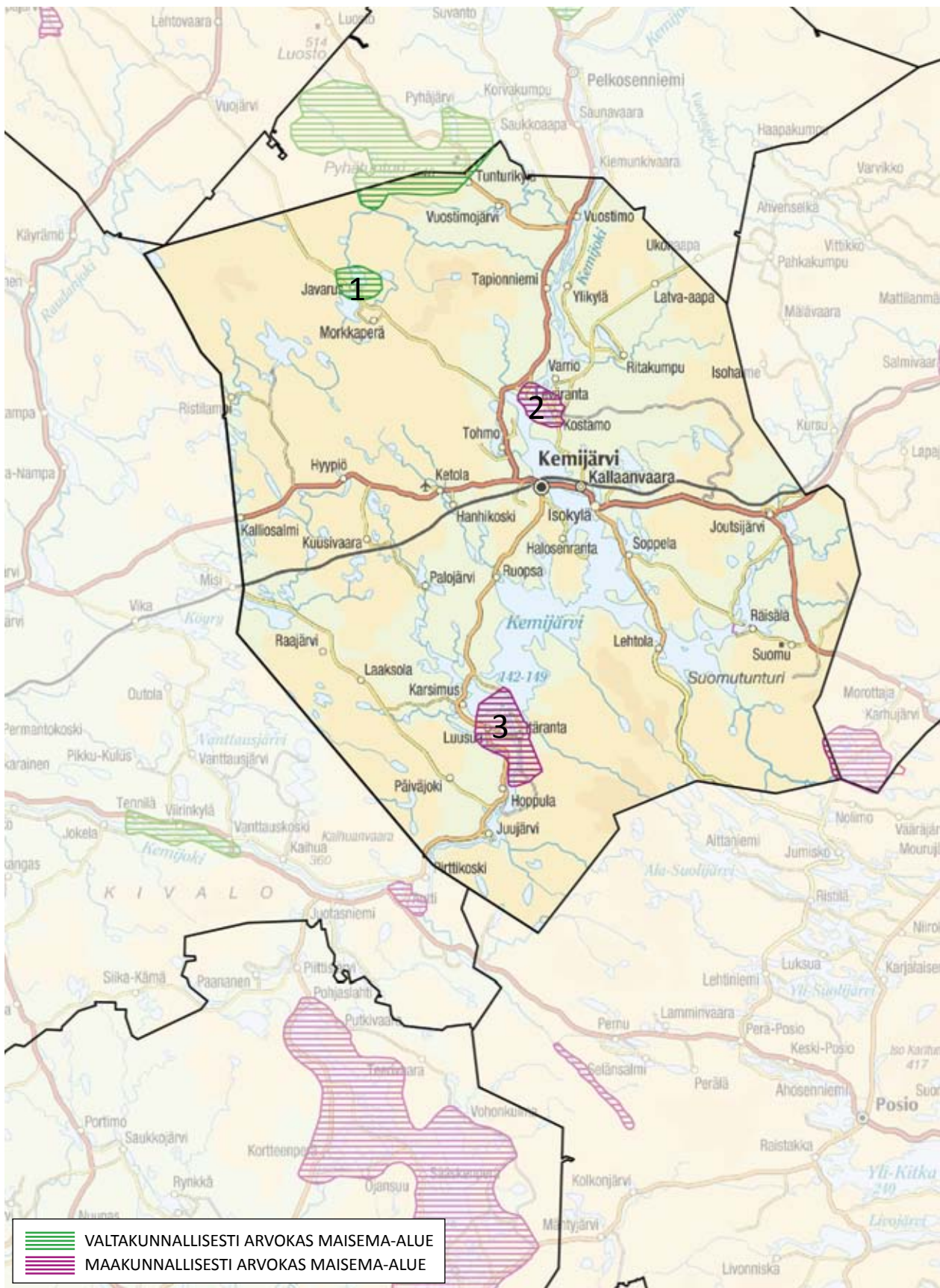

OSA 2

Arvokkaat maisema-alueet

KEMIJÄRVI

1. JAVARUKSEN KYLÄMAISEMA

Javaruksen kylä sijaitsee Javarusjärven ja Suopankijärven väliin jäävällä hiekkaisella kannaksella, kahden järven rannalla. Kylä avautuu pääosin Javarusjärven puolelle. Peltojen yli on näkymät järvelle ja kaukomaisemassa häämöttäville vaaroille. Läheinen Komiovaara erottuu selväpiirteisenä kylän maisemakuvassa.

Kaukomaisemaa hallitsevat Pyhä-Luoston tunturit.

Asutusta rantoja reunustavilta kankailta tunnetaan jo kivi-kaudelta lähtien. Alueelta on kartoitettu myös lukuisia pyyntikuoppia. Javarusselkä mainitaan 1724 vanhana Lapin ja Lannan rajapaikkana.

Nykyinen rakennuskanta on pääosin sotien jälkeen rakennettua. Muutamia vanhoja rakennuksia on myös jäljellä. Merkittävin pihapiiri on Kemilän pihapiiri useine rakennuksineen. Kemilän päärakennus on kylän vanhin talo 1800-luvun loppupuolelta. Javaruksen kylällä on runsaasti kesänavettoja. Kylä on pieni ja Lapin kylille tyypillisesti pitkän taipaleen päässä. Porotalouden ansiosta avoin peltomaisema on säilynyt. Kylällä on yksi toimiva karjatila.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Ounasjoen ja Raudanjoen vaara- ja jokialue

Perustelu:

Javaruksen kylä on pieni maatalouskylä, jonka maisemalliset arvot perustuvat tiiviiseen, avoimeen ja elinvoimaiseen kylämaisemaan ja yhtenäiseen kyläkuvaan. Alueella on runsas arkeologinen kulttuuri-perintö. Javarus tunnetaan myös vanhana Lapin ja Lannan rajapaikkana.

Javaruksen kylämaisema. MJ

2. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: LEVÄRANTA- KUMMUNKYLÄ- KOSTAMO

Levärannan, Kummunkylän ja Kostamon kylät muodostavat vanhan asutustihentymän Kemijoen Kemijärven suistoalueella. Kyliä ympäröi laajat matalat suoalueet. Kaukomaisemassa horisonttia rajaavat vaara- ja tunturimaisemat.

Leväranta, joen länsipuolella, on elävää nykymaaseutua, missä on karjaa ja hevosia. Rakennuskanta on pääosin uutta, rannan tuntumassa on vielä muutama vanhempi päärakennus avoimessa rantamaisemassa. Maisema avautuu Kemijoelle loivien pelto- ja niittyaukeiden yli.

Kummunkylä, joen itärannalla on muodostunut nimensä mukaisesti pienen kummun päälle ja sen liepeille. Eteläpuolen viljelykset laskeutuvat pienen Kostamojärven puolelle. Asutus on keskittynyt tien varteen. Hienoja vanhoja pihapiirejä on säilynyt 1700 - 1900-luvuilta sekä muutamia 50-luvun rakennuksia pihapiireineen. Voimalaitospenkkojen rakentaminen ja Kemijoen säännöstely on muuttanut jokirannan maisemakuvaa merkittävästi. Joen rannasta on näkymät Levärannan avoimille rantaniityille.

Kostamo on rakentunut Kostamojärven rannalle, Kostamovaaran lounaisrinteelle. Kylärakenne on varsin tiivis. Kostamon kylässä on eheänä säilyneitä peräpohjalaisia pihapiirejä. Kylällä on myös uudempaa, osin taajamatyypistä omakotirakentamista ja pihapiirejä.

3. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: LUUSUA

Luusuan kylä sijaitsee Kemijärven etelärannalla Kemijoen alkukohdassa eli luusuassa. Kylän maisemaa hallitsee voimalaitoskanava, joka kulkee koko Luusuan kylän läpi. Voimalaitoskanavasta on muodostunut tärkeä osa Luusualaista maisemakuvaa ja kylän identiteettiä. Penkat nähdään nykyisin myös tärkeänä virkistysreittimahdollisuutena.

Kylän vanhin osa, Luusuansaari, on jäänyt osittain voimalaitoskanavan alle. Suurin osa Luusuansaaren vanhoista rakennuksista on siirretty muualle - vain kylämuseona toimiva Alimmainen on alkuperäisellä paikallaan. Luusua säilyi Lapin sodan tuhoilta hyvin. Jälleenrakennustoimintaa oli sodan jälkeen jonkin verran ja myös vanhoja päärakennuksia on korvattu uusilla.

Asutus on tyypillistä järvenranta-asutusta: talot sijaitsevat rantaan viettävillä rinteillä, joiden alapuolelle levittäytyvät pienialaiset viljelykset.

Pääelinkeinot ovat olleet kalastus, karjatalous ja maanviljely. Laajat rantaniityt olivat karjanhoidon perusta. Nykyisin porotalous auttaa ylläpitämään peltoja. Muita merkittäviä elinkeinoja ovat olleet metsätalous ja uitot sekä lähialueiden voimalatoiminta. Karjatalous on loppunut kylältä, aktiivisia päätoimisia poron-tilallisia on kymmenkunta ja yksi lampola.

Alueen eteläosassa on harjumaisema, josta kohoaa kaksi maisemassa merkittävää vaaraa; Neitivaara ja Seitavaara.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Kemijärven alue

Perustelu:

Vanha Kemijoen varren kulttuurimaisemakokonaisuus. Runsaasti hyvin säilyneitä peräpohjalaisia pihapiirejä. Aktiivista maataloustoimintaa Kemijoen molemmin puolin.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Kemijärven alue

Perustelu:

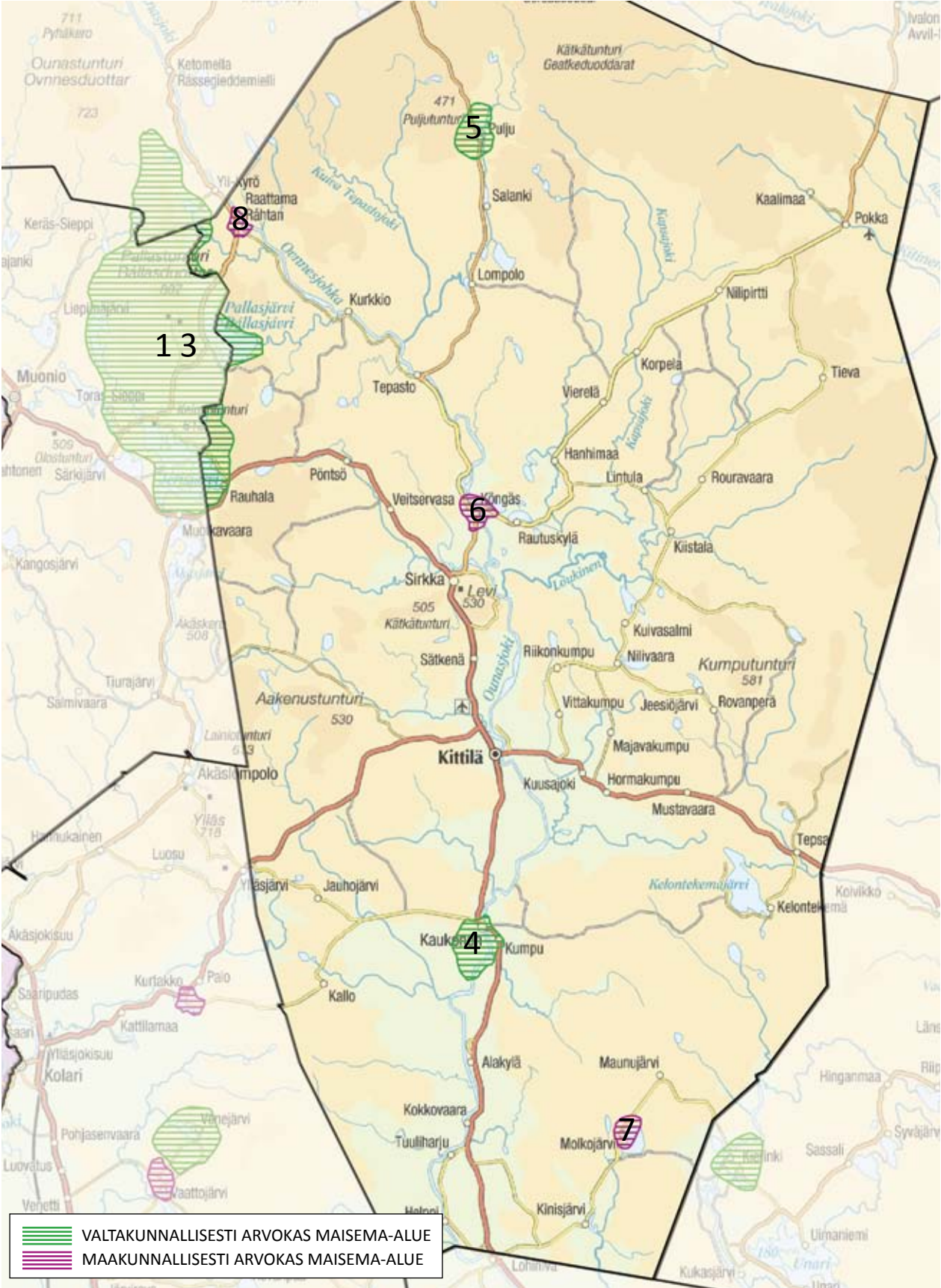
Luusualla kohtaavat perinteinen maatalouden synnyttämä kulttuurimaisema, vahvasti vesistöjen muokkauksen johdosta muuttunut jokimaisema sekä rikas luonto. Luusuansaari on Kemijärven ensimmäisiä vakituisia asutuspaikkoja ja alueella on huomattava arkeologinen kulttuuriperintö.

Alue on maisemakvaltaan vaihtelevaa ja omaleimaista. Ihmisen kulttuurivaikutukset näkyvät vahvasti. Alueella on myös merkittävää vanhaa rakennuskantaa.

Läheiset kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet:

• Juujärvi (RKY) ja Seitakorvan voimalaitos

KITILÄ

4. OUNASJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: KAUKONEN

Ounasjokilaakson eteläosa on viljelymaisemaa, jossa pellot ja asutus reunustavat jokivartta melko yhtäjaksoisena nauhana. Pohjoista kohti asutus muuttuu harvemmaksi, tulvalle alttiit alueet jokivarressa supistuvat ja ja kapeat rantaniityt sijoittuvat peltojen yhteyteen. Kylien välillä on metsäisiä alueita.

Kaukosen kylä sijaitsee Ounasjokivarren keskiosissa, missä viljelymaisemat ja metsäiset luonnonmaisemat vuorottelevat. Se on Ounasjokivarren laajimpia ja pohjoisimpia maatalousalueita.

Kylän tihein asutus on hakeutunut joen länsirannan laakeille kummuille, joita reunustavat suot. Kylän tulvaniityt sijaitsevat jokivarressa ja ympäröiville soille on raivattu peltoja. Kylään lännessä liittyvä vuoma-alue on ollut merkittävä varsinkin poronhoidon ja liikkumisen kannalta.

Sijainti Lapin ja Lannan rajaseudulla on vaikuttanut kylän kehitykseen. Paikalla on ollut vanha saamelainen asuinpaikka, mistä näkyy edelleen piirteitä kylärakenteessa. 1600-luvun puolessa välissä kylä oli Aapa-Lapin laajimpia maatalousalueita, markkinapaikka, kärejäpaikka ja liikenteellinen solmukohta. Myöhemmin se toimi Kittilän lapinkylän keskuksena.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Ounasjoen jokialue

Perustelu:

Kaukonen on edustava esimerkki Ounasjoen ja koko Aapa-Lapin jokivarsiasutuksesta. Alueen arvoa lisää maiseman historiallinen kerroksellisuus: saamelaishistoria, sijainti liikenteen solmukohdassa ja hallinnollinen historia sekä Lapin sodan tuhoilta säästynyt rakennuskanta.

Inventoinnissa on arvioitu päällekkäistä arvoluokitusta RKY2009 -rajauksen kanssa. Maisema-aluearjaus kattaa RKY-rajasta laajemman toiminnallisen kokonaisuuden: joen vastaranta ja jokimaisema sekä elinkeinon ja liikkumisen kannalta merkittävät suovuoma sisältävät maisemarajaukseen.

RKY-kohteet:

- Kittilän jokivarsi- ja järvenranta-asutus: Kaukonen

5. PULJUN ERÄMAAKYLÄ

Pulju on erämaakylä, jota luonnehtivat kylän ympärillä levittäytyvät laajat suoaukeat ja kaukomaisemassa siintävät tunturit, erityisesti Puljutunturi. Asutus on sijoittunut Puljujärven rannoille ja järveä sivuavan harjun rinteille. Kylän elinkeinona on ollut ja on edelleen luontais- ja sekatalous - metsästyks, kalastus, maanviljely ja poronhoito.

Pulju on elävä kylä, jossa seudun tyypilliset elinkeinot näkyvät. Ympäröivä monimuotoinen luonto ja taustamaiseman tunturit muodostavat komean kehityksen kulttuurimaisemalle.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Puljun erämaa

Perustelu:

Pulju edustaa luontaistaloudesta ja sekataloudesta elävää pientä erämaakylää, jonne uudisasutus on vakiintunut verrattain myöhään.

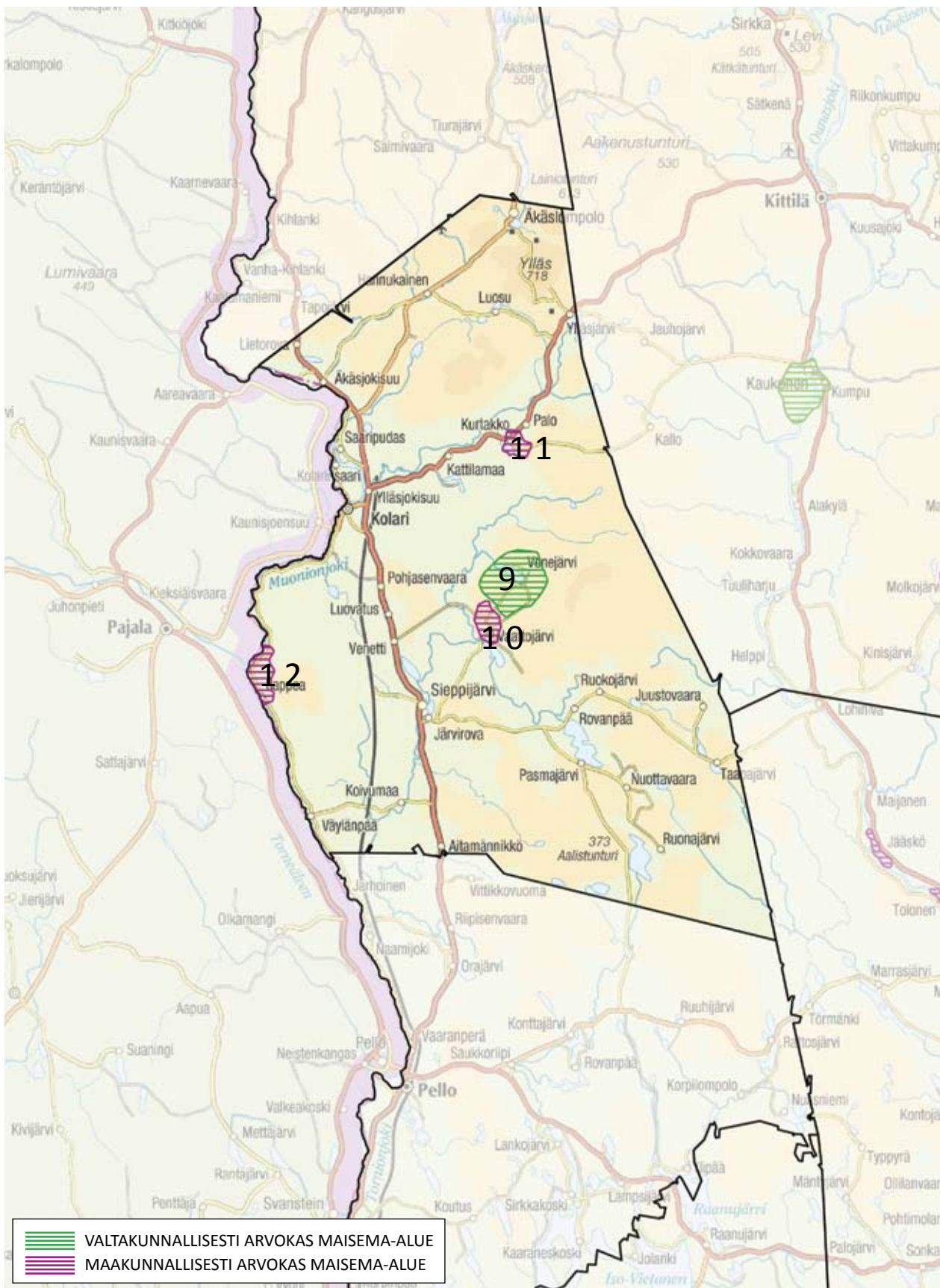
Alueen arvoa lisää maiseman historiallinen kerroksellisuus: arkeologinen kulttuuriperintö harjulla, saamelaishistoria ja kylän tuntumasta kulkenut kullankaivajien reitti.

Puljun erämaakylä. MS

6. OUNASJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: KÖNGÄS Ounasjokilaakson eteläosa on viljelymaisemaa, jossa pellot ja asutus reunustavat jokivartta melko yhtäjaksoisena nauhana. Pohjoista kohti asutus muuttuu harvemmaksi, tulvalle alttiit alueet jokivarressa supistuvat ja ja kapeat rantaniityt sijoittuvat peltojen yhteyteen. Kylien välillä on metsäisiä alueita. Köngkään kylä Ounasjoen yläjuoksulla on Lapin pohjoisimpia viljelykyliä. Alueelta on löytynyt useasta paikasta merkkejä myös talonpoikaisasutusta varhaisemmasta asumisesta ja lapinkäynnistä. Köngkään kulttuurimaisema on rakentunut Ounasjoen ympärille. Talot sijaitsevat nauhamaisesti Ounasjoen rannoilla. Jokivarren laajat pellot ja tulvaniityt muodostavat yhtenäisen, viehättävän jokivarren maatalousmaiseman. Kaukomaisemaa hallitsee eteläkaakossa kohoava Levitunturi.	Arvo: maakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Aapa-Lapin seutu: Ounasjoen jokialue Perustelu: Köngkään kylä on edustava esimerkki Ounasjoen yläjuoksun jokivarsiasutuksesta. Nauhamaisena jokea seuraava asutus sekä jokivarren pellot ja tulvaniityt muodostavat edustavan ja ehjän jokikylän sekä maatalousmaiseman. Vanha, hyväkuntoinen rakennuskanta sekä Levitunturi kaukomaisemassa lisäävät alueen arvoa.
7. MOLKOJÄRVEN KYLÄMAISEMA Matalapiirteisen vaara- ja suomaaston keskellä asutus on sijoittunut pienten, kapeiden järvien rantamille. Uudisasutus on vakiintunut entisten eränautintajärvien rannoille verrattain myöhään. Porotalous on nykyisin merkittävin kulttuurimaiseman ylläpitäjä ja pellot ovat yleensä rehukäytössä. Kalastus ja erätalous näkyvät myös maisemassa. Molkojärven kylärakenne on rypäsmäinen. Kylä sijaitsee järveen laskevan rinteiden ylä- ja keskiosissa. Kylärakenne on säilynyt perinteisenä ja vanhaa rakennuskantaa on runsaasti. Kylä on elinvoimainen. Kapeat järvelle aukeavat pellot ja ladot ovat olennainen osa kylän maisemaa.	Arvo: maakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Aapa-Lapin seutu: Kittilän - Sodankylän järivialue Perustelu: Molkojärven kylä on seudulle tyypillinen järvikylä. Yhtenäinen rakennuskanta, järveen viettävät viljelykset, ladot ja lähisoille raivatut pellot muodostavat yhtenäisen, seudulle tyypillisen kulttuurimaiseman. Kylä on säilynyt syrjäisen sijaintinsa ansiosta Lapin sodan tuhoilta.
8. RAATTAMAN KULTTUURIMAISEMA Raattama on vaarakylä Ounasjoen tuntumassa. Maisemaa hallitsevat kylän taustalla kohoavat Pallastunturit. Raattama on vanhaa saamelaisaluetta, jolle uudisasutus vakiintui verrattain myöhään. Ounasjoki on ollut tärkein kulku-reitti ja tarjonnut runsaasti kalaa. Kylä on perinteisesti elänyt poronhoidosta ja sekataloudesta – metsästyksestä, kalastuksesta, pienkarjataloudesta ja keräilystä. Luonnonniittyjä on hyödynnetty soilla sekä jokien ja järvien rantamilla pitkienkin matkojen päässä. Porotalous on nykyisin kylän leimallinen elinkeino. Asutus seuraa nauhamaisena Kotivaaran etelä- ja länsirinteitä. Rakennuskanta on kerroksellista, enimmäkseen uudempaa. Yleisilme on asuttu ja hoidettu.	Arvo: maakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Länsi-Lapin tunturiseutu: Ounasselän tunturit Perustelu: Raattama edustaa tuntureiden reunavyöhykkeille tyypillistä rinnekylää ja porotalouden muokkaamaa maisemaa. Raattama liittyy näkymien ja poronhoidon kautta Pallaksen maisemaan.
13. PALLASTUNTURIT Katso kuvaus ja perustelu Muonion kohdalta s. 62.	Arvo: valtakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Länsi-Lapin tunturiseutu: Ounasselän tunturit

KOLARI

9. TEURAVUOMAN KYLÄT: VENEJÄRVI

Teuravuoman laaja suoalueen laidoilla on muutamia samantyyppisiä pieniä järvenranta- ja vaaraasutuskyliä. Kylien asutus ja viljelykset sijaitsevat jylhäpiirteisten vaarojen alarinteillä ja vaarojen alapuolella aukeavien pienten järvien rannassa. Suoalueella on ollut tärkeä merkitys vniittyjen, keräilyn ja eräntäynnin kannalta.

Teurajärven, Kurtakon ja Venejärven kyliä yhdistää suoalueen yli kulkeva vanha pitkospuureitti, telatie. Seutu on ollut pitkään tietöntä ja harvaanasuttua ja telatie on ollut tärkeä kulkureitti, jota ovat käyttäneet postinkantajat sekä kylien asukkaat matkalla niitty- ja marjastusmaille sekä kalaisille järville.

Teuravuoman suoalueen reunamilla on myös runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö. Ensimmäiset asuinpaikat olivat muinaisen Ancylusjärven rannoilla, joka on nykyistä Teuravuoman suoallasta. Merkkejä asutuksesta ja pyyntikuoppia on erityisesti harjuilla ja hiekkarannoilla pienten järvien tuntumassa.

Maatalouteen perustuva uudisasutus syntyi 1700-luvulla vanhojen eränahtajajärvien rannalle. Kylät ovat eläneet sekataloudesta – poronhoidosta, pienmaataloudesta, erätaloudesta ja metsätöistä. Venejärvellä myös tervanpoltto oli tärkeä elinkeino 1900-luvun vaihteessa.

Venejärven kylän asutus ja viljelykset sijaitsevat järveen viettävillä rinteillä metsäisten vaarojen ympäröimässä maisemassa. Kylän alapuolella siintelevä järvi ja vastapäätä kohoavat Venerova ja Kutuvaara-Muotkavaara ovat maisemaa hallitsevia elementtejä.

Kylän talot sijaitsevat harvakseltaan vaaranrinteiden alaosassa järven ympäri kiertävän tien varressa. Kylä on säilynyt tyyliltään yhtenäisenä kokonaisuutena ja keskeiset viljelyaukeat avoimina.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Teuravuoman suoalanko

Perustelu:

Maiseman arvot perustuvat kylän viljelymaisemaan ja siihen liittyvään suoalueen, jolla on ollut tärkeä merkitys liikkumisen, niittyjen, keräilyn ja eräntäynnin kannalta. Teuravuoman suoalueeseen liittyy myös runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö.

Läheiset kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet:

- Teuravuoman telatie (RKY)

Teuravuoman kylät: Kurtakko. MS

10-11. TEURAVUOMAN KYLÄT: VAATTOJÄRVI JA KURTAKKO

Teuravuoman laaja suoalueen laidoilla on muutamia samantyyppisiä pieniä järvenranta- ja vaaraasutuskyliä. Kylien asutus ja viljelykset sijaitsivat jylhäpiirteisten vaarojen alarinteillä ja vaarojen alapuolella aukeavien pienten järvien rannassa. Suoalueella on ollut tärkeä merkitys vniittyjen, keräilyn ja eräntäyynnin kannalta.

Teurajärven, Kurtakon ja Venejärven kyliä yhdistää suoalueen yli kulkeva vanha pitkospuureitti, telatie. Seutu on ollut pitkään tietöntä ja harvaanasuttua ja telatie on ollut tärkeä kulkureitti, jota ovat käyttäneet postinkantajat sekä kylien asukkaat matkalla niitty- ja marjastusmaille sekä kalaisille järville.

Teuravuoman suoalueen reunamilla on myös runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö. Ensimmäiset asuinpaikat olivat muinaisen Ancyliusjärven rannoilla, joka on nykyistä Teuravuoman suoallasta. Merkkejä asutuksesta ja pyyntikuoppia on erityisesti harjuilla ja hiekkarannoilla pienten järvien tuntumassa.

Maatalouteen perustuva uudisasutus syntyi 1700-luvulla vanhojen eränahtajajärvien rannalle. Kylät ovat eläneet sekataloudesta – poronhoidosta, pienmaataloudesta, erätaloudesta ja metsätöistä. Vaattojärvellä myös tervanpoltto oli tärkeä elinkeino 1900-luvun vaihteessa.

Vaattojärven kylän leimallinen piirre on vaaran rinteellä sijaitsevan asutuksen ja järven väliin jäävät kapeat, satojen metrien mittaiset peltopalstat. Kylä on tiiviiksi rakennettu ja rakennuskanta on sotien jälkeiseltä ajalta.

Kurtakon kylä on rakentunut Kurtakojärven rannalle ja Palovaaran ylärinteille, joka on kylä vanhinta osaa. Kylän viljelyaukeiden taustalla aukeaa vaikuttava maisema Yllästunturille.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Teuravuoman suoalanko

Perustelu:

Maiseman arvot perustuvat kylien viljelymaisemaan ja siihen liittyvään suoalueen, jolla on ollut tärkeä merkitys liikkumisen, niittyjen, keräilyn ja eräntäyynnin kannalta. Teuravuoman suoalueeseen liittyy myös runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö.

Läheiset kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet:

- Teuravuoman telatie (RKY)

12. TORNIONLAAKSON KULTTUURIMAISEMAT: LAPPEA

Lappean pieni kylä sijaitsee Tornionlaaksossa Tornionjoen ja Muonionjoen yhtymäkohdassa. Kylä kiinnittyy vahvasti Ruotsin puolen asutukseen ja Pajalaan. Asutus ja pienialaiset viljelykset seuraavat nauhamaisesti jokea. Rakennuskanta on melko uutta, tasapainoista ja paikoitellen taajamatyyppistä. Kalastus ja matkailu ovat poronhoidon ohella merkittäviä elinkeinoja.

Alueella on runsaasti merkkejä kivikautisesta asutuksesta, teravahautoja sekä miilunpolttoalue. Kylällä poltettiin aikanaan hiiltä Köngäsen ruukin tarpeisiin. Ruukki oli 1600-luvulla seudun tärkeä keskuspaikka. Köngäsestä Lappean kautta Sieppijärvelle kulki niittypolku, joka vähitellen kasvoi Sodankylään jatkuvaksi kairan valtaväyläksi.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Pohjoinen väylänvarsi

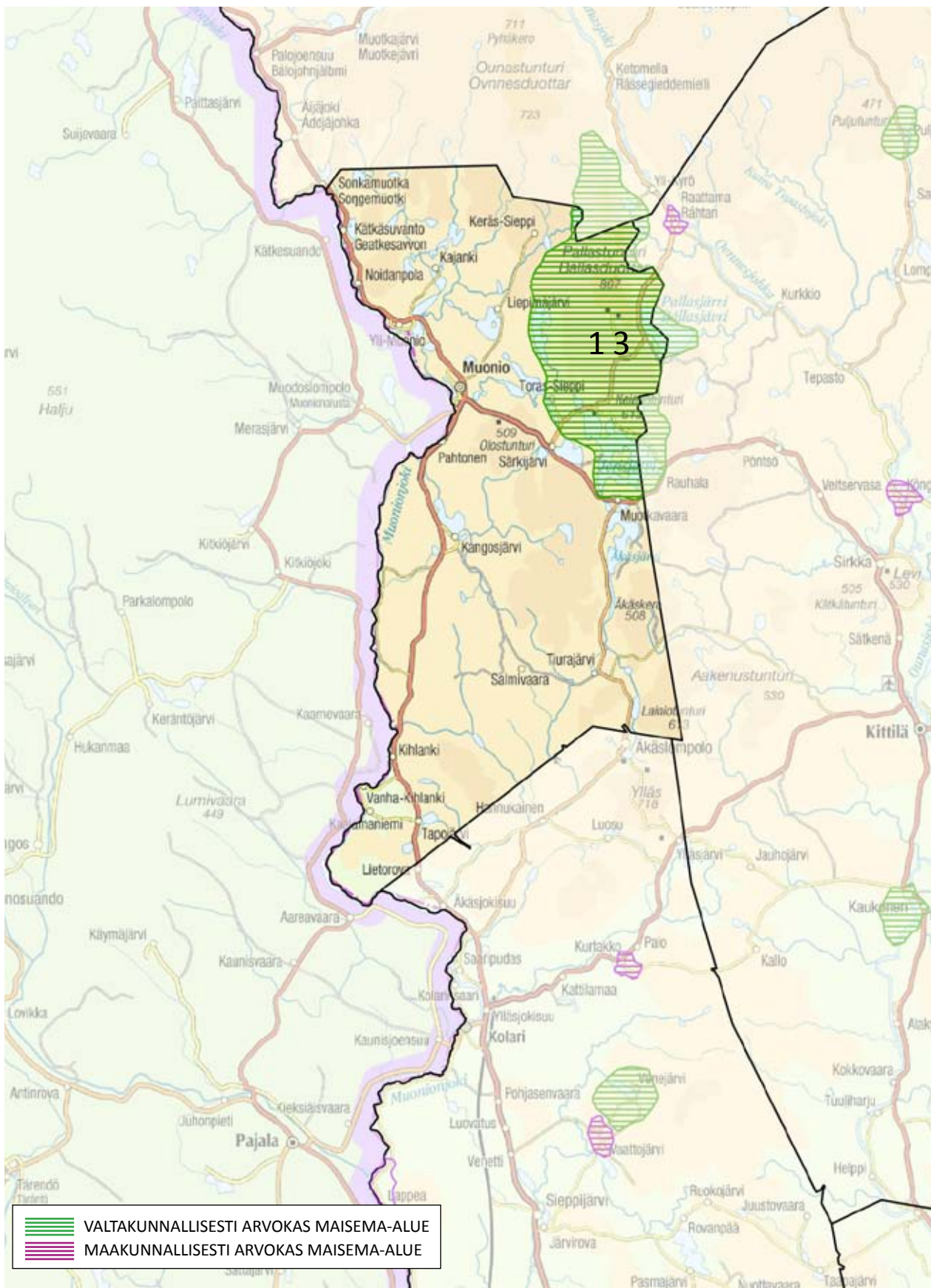
Perustelu:

Lappea edustaa pohjoisen Väylänvarren tyyppillistä jokivarsiasutusta ja elinkeinojen muokkaamaa maisemaa. Sijainti Tornionjoen ja Muonionjoen yhtymäkohdassa tuo alueelle lisäarvoa verrattuna muihin jokivarsien samantyyppisiin kyliin. Maisema on historiallisesti kerrokselliselta: muinaisjäännökset, miilunpolton historia, kulku-reittien historia ja rajahistoria.

RKY-kohteet:

- Tornionlaakson raudanvalmistushistorian kohteet: Lappeankangas

MUONIO

13. PALLASTUNTURIN TUNTURI- JA KULTTUURIMAISEMA

Maiseman selkärangan muodostaa Pallastunturien ketju. Pallastunturit pyöreäläksine paljaine huippuineen näkyvät kauas ympäröivälle metsä- ja suoseudulle.

Tunturiketju sijaitsee kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisessa rajamaastossa. Alueella on asuttu kivikaudelta alkaen, ja se on ollut saamelaiden elinpiiriä. Vuosisatojen kuluessa Kemin- ja Tornion-Lapin metsästäjät ja kalastajat hakeutuivat jokien latvasien rikkaille riistamaille ja järville. Aikaa myöten uudisasutus vesistöjen rannoilla vakiintui. Suomalainen ja saamelainen väestö asuivat osin elinkeinonsa mukaan eri alueilla, osittain elivät rinta rinnan, ja paikoin kulttuurit sulautuivat toisiinsa.

Maa- ja karjatalouden kerrosta Pallaksen maisemassa edustavat järvenrantojen pienet kylät Torassieppi ja Vuontisjärvi. Torassiepin vanha rakennuskanta, pellot ja rantaniityt muodostavat toista maailmansotaa edeltänyttä aikaa kuvastavan, lähes museo-maisen kokonaisuuden. Vuontisjärven kylä tuhoutui Lapin sodassa ja kylän rakennuskanta on peräisin enimmäkseen jälleenrakennuskaudelta.

Porolla ja poronhoidolla on edelleen vankka asema tuntureilla. Poroille se on tärkeä laidun- ja vasomisalue. Alueella on myös paljon poronhoitoon liittyviä rakenteita ja historiallisia kohteita.

Pallastunturit on Lapin kuuluisimpia luonnonnähtävyyksiä ja vanhastaan suosittu retkeilykohde. Pallas-Ounastunturin kansallispuisto perustettiin Suomen ensimmäisten kansallispuistojen joukossa vuonna 1938 ja samoihin aikoihin avattiin Pallaksen retkeilyhotelli. Vaellusreitti Pallakselta Hettaan linjattiin jo vuonna 1934.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Länsi-Lapin tunturiseutu:
Ounasselän tunturit

Perustelu:

Tunturiketju sijaitsee kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisessa rajamaastossa. Suomalainen ja saamelainen kulttuuri ovat sulautuneet yhteen. Poronhoidolla on edelleen suuri merkitys tunturialueella.

Pallasjärveen ja Jerisjärveen liittyy huomattava arkeologinen kulttuuriperintö ja eräkäynnin historiaa.

Torassieppi sekä Vuontisjärvi edustavat maatalouteen pohjautuvan asutuksen kerrosta Pallastuntureiden maisemassa.

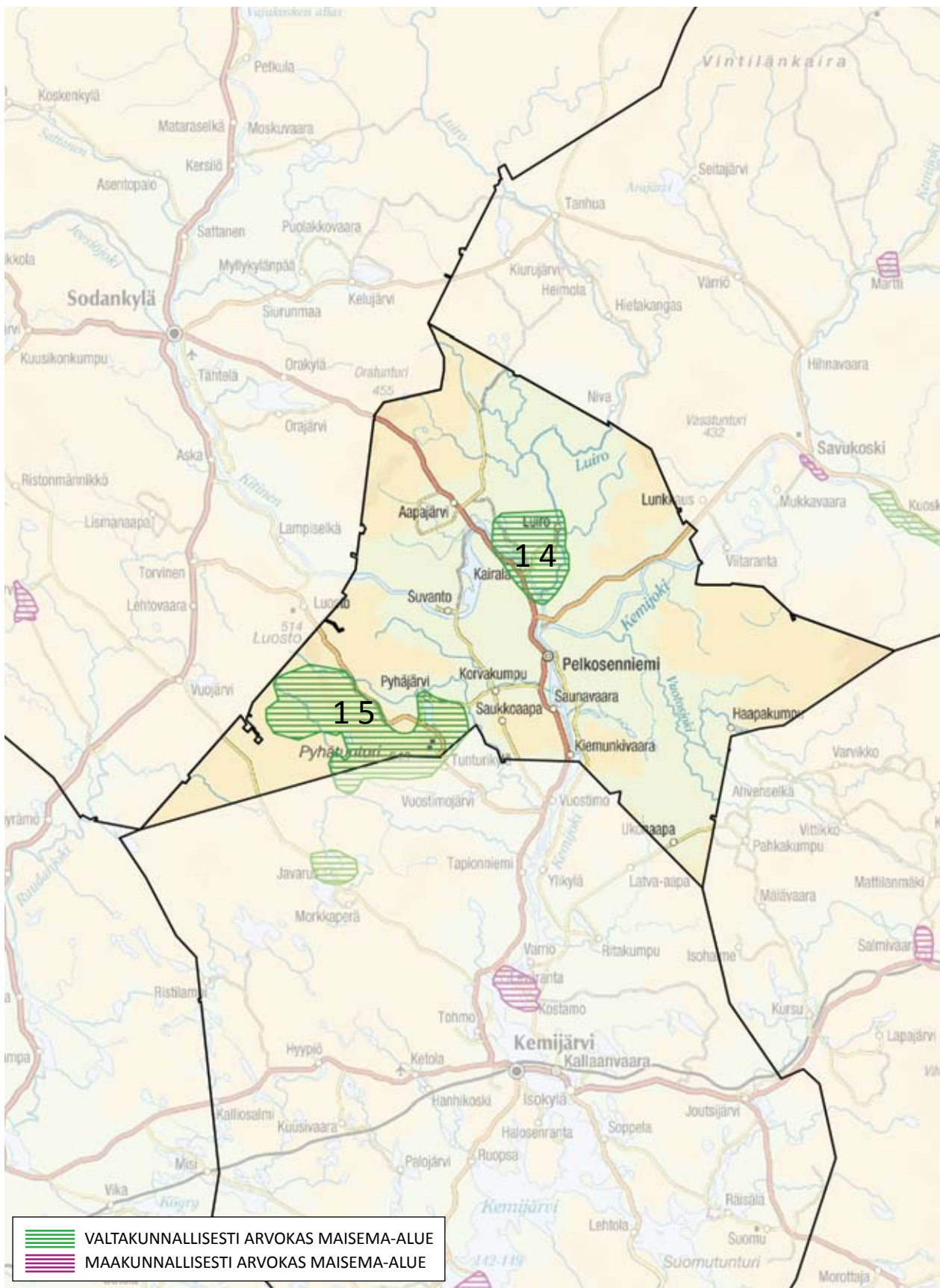
Pallastunturit on merkittävä luonto- sekä virkistyskohde, jolla on myös kansanperinteeseen ja uskomuksiin liittyviä arvoja. Se on yksi vanhimpia tunturimatkauskohdeita ja on tunnettu valtakunnallisesti.

RKY-kohteet:

- Pallastunturin matkailuhotelli
- Torassiepin kylä
- Keimiöniemen kalakentät

PELKOSENNIEMI

14. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: KAIRALAN JA LUIRON KULTTUURIMAISEMA

Kairalan asutus on sijoittunut Kitisen varteen molemmin puolin jokea. Rakennettua maisemaa rajaavat laajat suoalueet ja kylän liepeillä kulkeva harjujakso. Kitisen länsirannalla on säilynyt useita suuria peräpohjalaisia hirsirakennuksia Lapin sodan tuhoilta. Joen itäpuoli tuhoutui sodassa, mutta on edelleen kaunis jokirannan kokonaisuus. Maisemakuva näyttäytyy parhaiten sillalta avautuvilla joki- ja rantanäkymillä.

Kairalan rehevät jokivarret ja tulvaniityt mahdollistivat karjan pidon laajemmassa määrin jo varhain 1700-luvun alussa. Karjamäärän lisääntyessä luonnonniittyjen lisäksi kuivatettiin uusia niittymaita soista. Kylän länsipuolen Kotiaapaa on käytetty viljelykseen 1900-luvun alusta lähtien.

Luiron kylämaisema on huomattavasti Kairalaa vaatimattomampi, niin maisemaltaan kuin rakennuskannaltaankin. Kylä on muodostunut Kairalan itäpuolelle Luironjoen varrelle nauhamaisesti pitkälle joen varren kannakselle. Kylää ympäröivät laajat rimpisuoalueet. Rakennuskanta on kerroksellista, vanhat hyvin säilyneet peräpohjalais- ja jälleenrakennuskauden pihapiirit muodostavat kylämaiseman perustan. Syvässä uomassa virtaava Luirajoki ei juuri näyttäydy kylämaisemassa.

Ympäröivät laajat suot ja metsämaat ovat olennainen osa maisemaa. Kyliä yhdistävä Kairanaapa on merkittävä luontokohde (Natura 2000), joka on ollut kaukaisempien soiden ohella muinaisista ajoista lähtien kylien tärkeää riista- ja marjamaata.

Kaukomaisemaa rajaavat vaikuttavat vaara- ja tunturimaisemat, lounaassa Pyhä-Luoston tunturit ja koillisessa Matalainen ja Nivatunturi.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Kitisen-Luiron jokialue

Perustelu:

Kairalan ja Luiron kylät ovat tyypillisiä peräpohjalaisia maatalouskyliä, joiden asutus on muodostunut nauhamaisesti jokivarteen. Kylien viljelymaisemat ja niitä yhdistävä Kairanaavan suoalue muodostavat hyvin säilyneen kulttuurimaisemakokonaisuuden. Suoalueella on ollut merkitystä varsinkin kylien niittytalouden sekä keräilyn ja erätalouden kannalta.

Kylillä on huomattava määrä hyväkuntoisia ja kunnostettuja peräpohjalaisia pihapiirejä. Erityisesti Kairala on rakennushistoriallisesti arvokas. Yliopajalta on löydetty myös merkittäviä muinaisjäännöksiä.

Kairalan ja Luiron alue on myös valtakunnallinen luonnonsuojelulain mukainen maisemanhoitoalue (YM 20.4.2010).

RKY-kohteet:

- Kemijoen jokivarsiasutus ja kirkkomaisemat: Kairala

Kemijoen varren kulttuurimaisemat: Kairalan ja Luiron kulttuurimaisema. MJ

15. PYHÄTUNTURI

Pyhätunturi on jääne yhdestä maapallon vanhimmista vuoris- toista. Kallioperä on pääosin muinaismeren ranta- ja pohjahie- tikoista muodostunutta kivilajia, kvartsiittia. Pyhätunturin eri- koisuutena ovat jyrkät rinteet, huippuja erottavat syvät kurut ja karut kvartsiittilouhikot ja rakat. Kuruista suurin on 220 metriä syvä Isokuru, joka on alueen tunnetuimpia nähtävyyksiä.

Rakkaisuudesta ja kvartsiittikallioperästä johtuva karuus lei- maa myös kasvillisuutta. Varsinaista tunturikasvilajistoa on vä- hän. Tunturien alarinteitä peittävät yhtenäiset mänty- ja kuusi- metsät, jotka muuttuvat alempana laajoiksi aapasoiksi. Alarinteiden ja puronvarsilehtojen kasvillisuus on paikoin hyvin rehevää.

Pyhätunturi näkyy moniin ympäröiviin kyliin keskeisenä kaukomaiseman kiinnekohtana ja maamerkkinä. Korkein tun- turihuippu on Noitatunturi (540 m). Noitatunturi, aiemmalta nimeltään Seitatunturi on ollut yksi metsäsaamelaisten palvon- tapaikoista eli seidoista. Alue on ollut merkittävää peuran met- sästys- ja pyyntialuetta ja myöhemmin tärkeä poronhoitoalue. 1800- ja 1900- lukujen taitteessa myös Pyhätunturilla harjoitet- tiin vahvaa metsätaloutta, joka jatkui kansallispuiston alkuperäi- sen osan perustamiseen vuoteen 1938 asti.

Maisema-alueeseen kuuluu myös läheinen Pyhäjärvi sekä sen takana nouseva Soutaja ja Pyhäjärven kylä.

Pyhätunturilla matkailu alkoi jo 1920-luvulla. Jo vuonna 1910 esitettiin ensimmäisen kerran Pyhätunturi - Luosto -alu- eelle perustettavaksi kansallispuistoa. Yhtenäinen Pyhä-Luoston kansallispuisto toteutui melkein sata vuotta myöhemmin vuonna 2005. Pyhän hiihtokeskus sijaitsee Pyhätuntureiden itäisimmässä osassa, Kultakerolla, joka on nykyisin matkailupalveluiden ja -ra- kentamisen ydinaluetta.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Pyhän-Luoston tunturit

Perustelu:

Merkittävä luonto- sekä virkistyskohde, jol- la on myös kansanperinteeseen ja uskomuk- siin liittyviä arvoja. Ollut pitkään matkailu- kohteena. Tunnettu valtakunnallisesti. Yksi vanhimpia tunturimatkailukohteita. Lapin ja Lannan raja-aluetta, josta on alkanut merkittävä kulttuurinen muutos ja saame- laisten käännäyttäminen kristinuskoon.

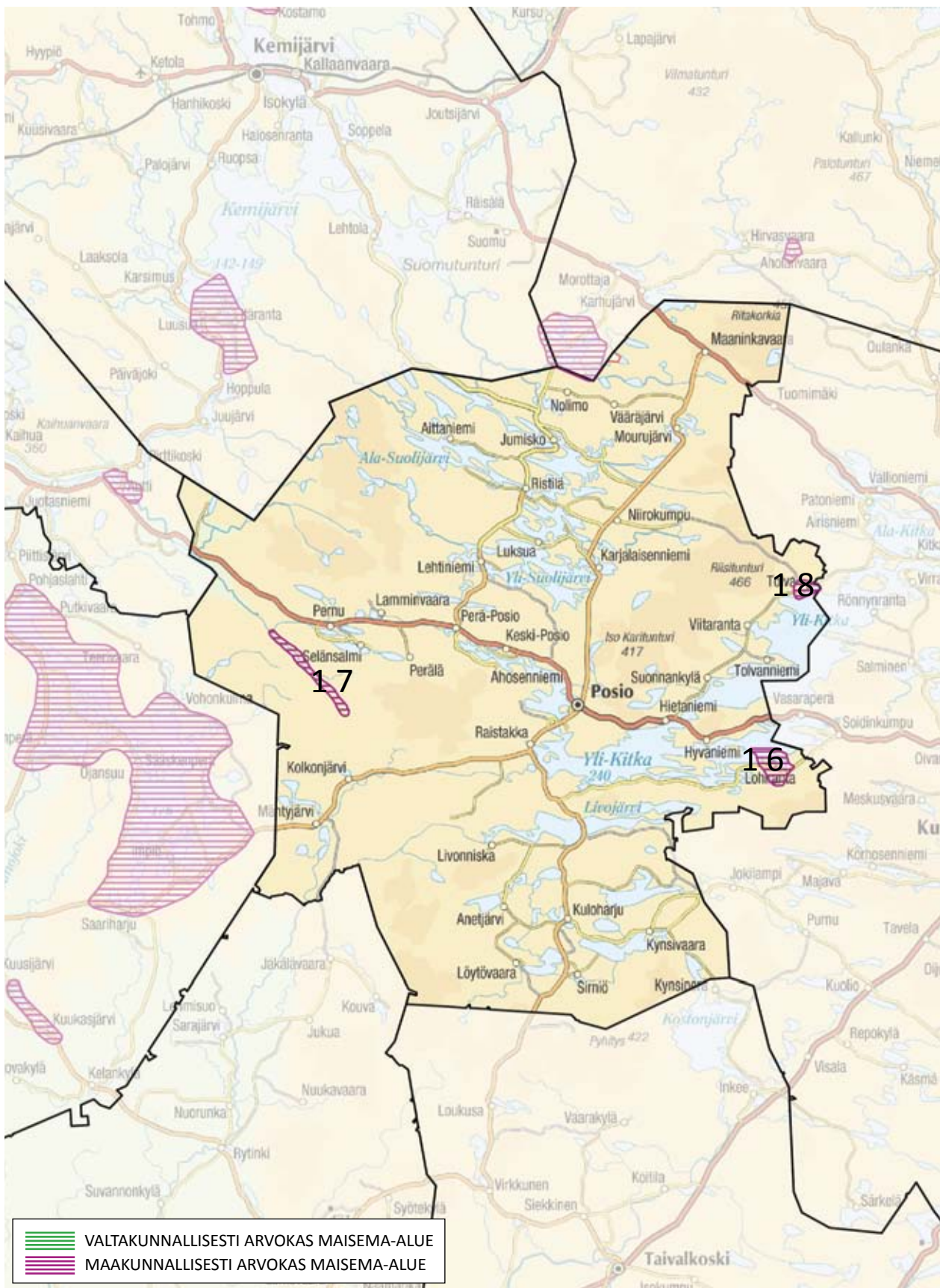
Läheiset kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet:

- Luoston matkailukeskus (RKY)

Pyhätunturi. MM

POSIO

16. LOHIRANNAN KYLÄMAISEMA

Yli-Kitkan kaakkoisrannalla sijaitseva Lohirannan kylä on hyvin säilynyt, perinteinen järvikylä. Kylä sijoittuu pitkänomaisen kummun päälle. Avoin, viljelty alue avautuu ranta-asutukselle poikkeuksellisesti mantereen puolelle. Rannassa on kapea lehtipuuvaltainen metsävyöhyke. Lohirannan eteläpuolella maasto kohoaa jyrkästi kuusivaltaiseksi Lohisalakoksi, jonka rinteellä kulkee Yli-Kitkan eteläpuolinen maantie. Maantien varrelta avautuu kuusikon välistä paikoitellen näkymiä, jotka tuovat kylärakenteen hyvin esille. Kaukomaisemassa kylän taustalla järven takana näkyvät korkeat vaarajaksot ja Riisitunturi.

Lohirannan asuinrakennukset ovat lähes kaikki sotien jälkeiseltä ajalta, osa uudempia omakotitaloja. Kylässä on säilynyt muutama vanha peräpohjalaistyylinen päärakennus. Ne ovat pääosin kesäkäytössä. Kylässä on myös muutama lomamökki. Vanhoja, perinteisiä talousrakennuksia on runsaasti. Kyläkuva hallitsee aittojen, riihiin, latojen ja vajojen paljous.

Posion kotiseutumuseo, Lohi-Päätalo on rakennushistoriallisesti merkittävä peräpohjalaistalo vuodelta 1895. Museona talo on avattu vuonna 1977.

Lohirannassa ei ole peruspalveluita, koulu on yksityisomistuksessa. Pääelinkeinoina ovat edelleen maatalous, metsätalous, porotalous sekä kalastus. Kylä on yleisilmeeltään ja mittakaavaltaan tasapainoinen, yhtenäinen maataloudesta elävä kylä.

17. KOROUOMA

Korouoma on noin 30 kilometriä pitkä luode-kaakosuuntainen ruhjelaakso Posion ja Ranuan kuntien rajalla. Se on osa satoja miljoonia vuosia vanhaa kallioperän ruhjevyöhykettä, joka kulkee Rovaniemeltä Kemijokilaaksoa seuraten Auttiin ja Auttikönkälle ja Korouoman kautta Kuusamoon.

Rotkokanjoni on yksi Euroopan syvimmistä hautavajoamista, sen pystysuorat seinämät ovat paikoin jopa 100 metriä korkeat. Uoma on maastonmuodoiltaan ja maisemaltaan ainutlaatuisen jylhä. Ympäristö on vaihtelevaa, vanhojen metsien peittämää vaaramaisemaa. Uoman pohjalla kulkee kapea ja mutkitteleva Korojoki, jonka rannoilla on paikoin reheviä tulvaniittyjä ja lehtomaisia metsiä.

Korouoman alueella on näkyvissä ihmisen toiminnan jälkiä 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Puuta on uitettu pitkin Korojokea ja sen sivujokina. Uiton aikaisia jäänteitä ja jälkiä löytyy yhä.

Alueen erämaatalojen lampaat ja karja ovat laiduntaneet rotkolaakson pohjalla ja luonnonniityiltä on niitetty heinää karjan rehuksi ja varastoitu latoihin. Vanhoja ladon pohjia on vielä näkyvissä jokivarressa. Korouomalla on myös matkailullista merkitystä ja se on yksi merkittävimmistä Etelä-Lapin luontokohteista yhdessä Riisitunturin kanssa.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kuusamon vaaraseutu:

Kitkan ja Suolijärvien alue

Perustelu:

Edustaa hyvin Kitkan järviolueen asutusta. Yhtenäinen, elinvoimainen maaseutukylä. Kylä on yleisilmeeltään ja mittakaavaltaan tasapainoinen. Rakennuskanta ovat kerroksellista ja eri aikakaudet on edustettuina.

Läheiset rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet:

- Lapin uitto- ja savottatukikohdat: Kitka-Livon tukinsiirtolaitteisto (RKY)

Arvo: maakunnallinen (maisemanähtävyys)

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kuusamon vaaraseutu:

Kitkan ja Suolijärvien alue

Perustelu:

Ainutlaatuinen luonnonmuodostuma ja tunnettu virkistyskohde.

18. TOLVAN KYLÄMAISEMA

Tolvan kylä sijaitsee Yli-Kitkan luoteisrannalla, Riisitunturin kansallispuiston läheisyydessä. Maantie kulkee kylän lävitse ja jakaa rakennukset ylemmäksi rinteelle sekä rannanpuoleiselle laakealle alueelle.

Tolvan kylä on tyypillinen järvikylä, missä viljelykset viettävät järvelle ja asuinrakennukset sijaitsevat ylempänä rinteessä. Mäeltä aukeaa kauniit maisemat järvelle sekä järven takana ympäröivään vaaramaisemaan.

Kylän asuinrakennukset ovat pääosin sodanjälkeen rakennettuja ja yleisilmeeltään ja mittakaavaltaan vaihtelevia. Maisemassa merkittäviä rakennuksia ovat vanha Tolvan kansakoulu (1950) mäen päällä sekä Tolvan tila (1930) aittoineen. Koulurakennuksessa toimii nykyisin kahvila ja luonnontuotteita myyvä yritys ja se on yksityisomistuksessa.

Riisitunturi ei varsinaisesti näy itse kylään, mutta sen läheisyys on kulttuuriarvojen ja henkisen kulttuurin kannalta on ollut merkittävä.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kuusamon vaaraseutu:

Kitkan ja Suolijärvien alue

Perustelu:

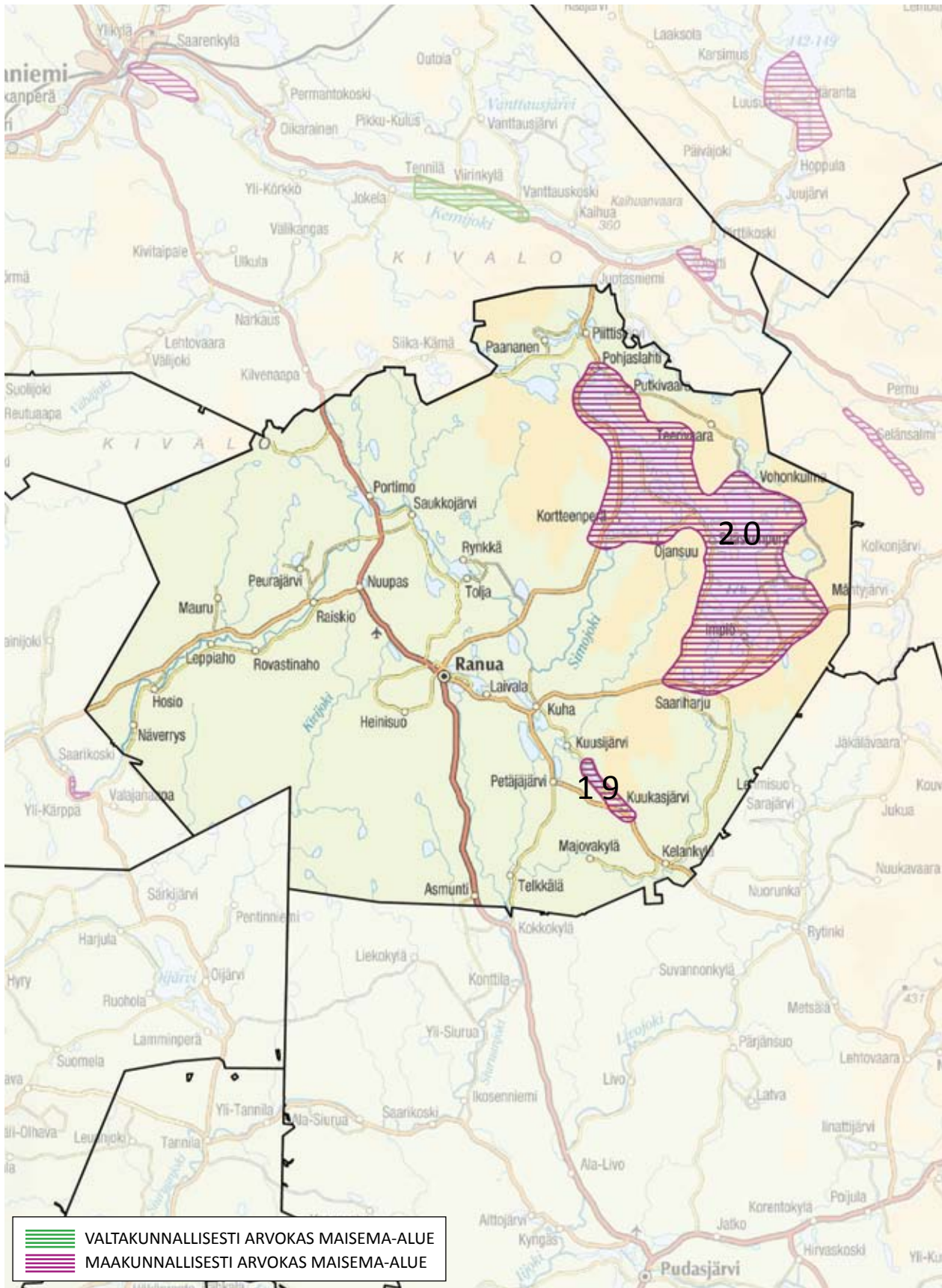
Tolva edustaa rakenteeltaan ja sijainniltaan tyypillistä Kitkan alueen järvikylää. Kylän maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot liittyvät tiiviiseen kylärakenteeseen sekä Yli-Kitkajärvelle niitettyjen, rantaan viettävien peltojen yli avautuvaan järvi- ja vaaramaisemaan. Rakennushistorialliset arvot eivät ole yhtä merkittäviä.

Lähellä on merkittävä luonto- ja retkeilykohde Riisitunturin kansallispuisto, joka on tärkeä osa kylän identiteettiä.

Tolvan kylämaisema. MJ

RANUA

19. KUUKASJÄRVEN KULTTUURIMAISEMA

Kuukasjärven kylä sijaitsee kahden kapean ja pitkänomaisen järven rannoilla laajojen suomaiden ympäröiminä. Maasto on hie-
man kumpuilevaa ja kaukomaisemassa näkyy muusta maastosta
erottuvia mäkiä. Rantatörmät viettävät paikoin jyrkästi rantaan.

Viljelykset sijoittuvat pääosin rantaan viettäville rinteille, ra-
kennukset ovat tyypilliseen tapaan vähän ylempänä. Tie kulkee
molempien järvien ympäri hiekkaisen selänteen päällä.

Kuukasjärven kylässä on säilynyt poikkeuksellisen iästä pe-
räpohjalaista rakennuskantaa. Länsirannalla sijaitsevan Kuukas-
järven päärakennuksen vanhin osa on rakennettu 1700-luvulla
alunperin savupirtiksi ja jatkettu 1800-luvun puolella. Vanhoja
talousrakennuksia on kohtalaisen paljon.

Kylän yleisilme on siisti ja elävä. Rakennuskanta on yleisesti
otteen hyvässä kunnossa. Pihapiireihin on rakennettu 1970 - ja
1980-luvuilla uudempia omakotitaloja. Pellot ovat muutaman
lähialueen viljelijän hoidossa. Kylässä on vielä yksi aktiivinen
maitotila Pikku-Kuukasjärven itärannalla. Porotalous näkyy po-
roaitauksina ja laitumina alueen maisemakuvassa.

20. SIMOJÄRVEN ERÄNKÄYNTIMAISEMA

Simojärvi on suuri erämaajärvi, jonka rannoilla on hajallaan pie-
niä tilakeskuksia sekä suhteellisen paljon erämaamökkejä. Alueel-
la on rikas arkeologinen kulttuuriperintö. Simojärven alue on
vaihtettumisvyöhykettä lännen suomaastojen ja idän vaara-aluei-
den välillä.

Simojärvi on reilun 30 kilometrin pituinen ja leveimmillään
kuuden kilometrin levyinen järvi, jossa on useita saaria. Alue on
enimmäkseen suhteellisen loivapiirteistä kumpuilevaa maastoa.
Lounaispuolen maisemassa voi jo hahmottaa kaukana hämöttä-
viä Kemijärven vaarajaksoja. Maaperä on lähes kaikkialla moree-
nia, paikoitellen on myös kalliopaljastumia ja pieniä soita. Järven
pohjoispäässä rannat ovat enimmäkseen hyvin kivisiä, eteläpäässä
on myös hiekkarantoja.

Alueella on asuttu ja liikuttu jo kivikaudelta lähtien, mistä
ovat todisteena muun muassa runsaat asuinpaikkalöydöt ja pyyn-
tikuopat. 1500-luvulla kemiläiset ja iiläiset käyttivät Simojärveä
kalastuspaikkana, ja 1600-luvulla talonpoikaisasutus alkoi yleis-
tyä alueella. 1800-luvun lopussa puunjalostusteollisuus tarvitsi
runsaammin raaka-ainetta ja savotat ulottuivat myös Simojärven
ympäristöön.

Nykyisin alueella on myös matkailijoita ja kalastajia palvelevia
majoituspalveluita sekä laajahko reittiverkosto. Järven ympäristö
on erityisesti kaunis luontokohde ja järvi itsessään suosittu kalas-
tuskohde.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuksien seutu:
Ranuan järivialue

Perustelu:

Maisemalliset arvot perustuvat hyvin säi-
lyneeseen rakennuskantaan, hoidettuihin
pihapiireihin, elinvoimaiseen maaseutumil-
jööseen sekä järvien, hiekkakankaiden sekä
soiden värittämään luonnonmaisemaan.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Simojärven alue

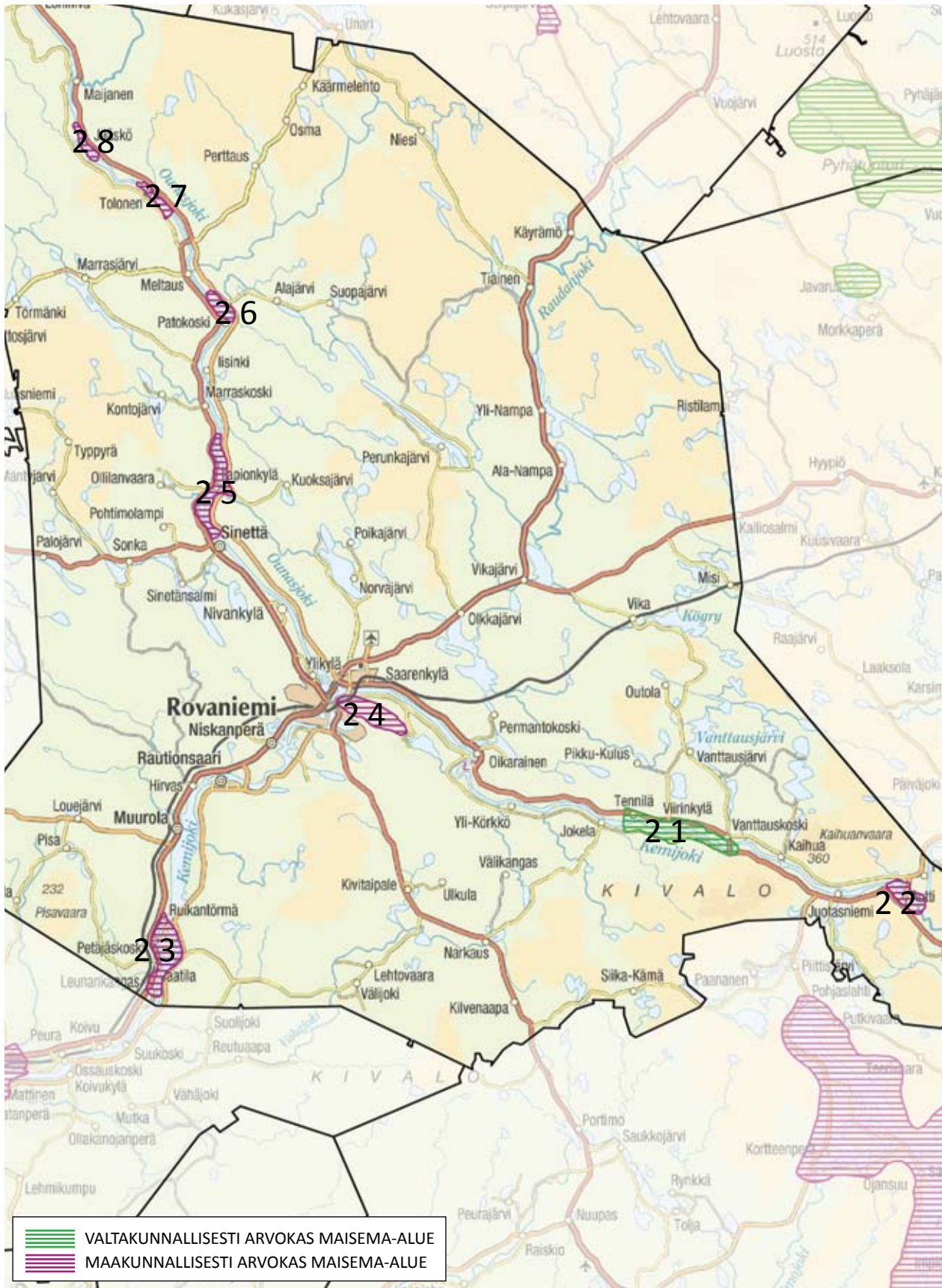
Perustelu:

Eräntäilymaisemaa, missä maiseman ar-
vot perustuvat luonnonkauniiseen järvi-
luontoon, karuihin mäntykannaksiin ja
muutamiin järven ympärillä oleviin maa-
seututiloihin sekä virkistyskäyttöön. Huo-
mattava arkeologinen kulttuuriperintö.

RKY-kohteet:

- Putkivaaran kylä

ROVANIEMI

21. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: VIIRINKYLÄ

Viirinkylä sijaitsee Kemijoen varren rinteessä Rovaniemi-Posio-tien varressa.

Pinnanmuodoiltaan Viirinkylän kohdalla Kemijoen eteläpuoli on suurimmaksi osaksi Kivaloiden vaarajaksoa, missä korkeimmat vaarat ovat jopa 250 metriä meren pinnan yläpuolella. Kemi-joki virtaa Viirinkylän eteläpuolella itä-länsisuuntaisena. Maasto kohoaa melko jyrkästi joen molemmin puolin. Viirinkylän pohjoispuolella on enimmäkseen kumpuilevaa vaaramaastoa ja sen painanteisiin jääviä suoalueita.

Viirinkylä sijoittuu jokiuomassa kohdalle, jolle on erikoista jyrkät rantatörmät, mellat. Yli 40 metriä korkeat paikoin vyöryvät jokitörmät ovat osittain puuston peitossa ja osittain kasvillisuudelta paljaita. Jäät ja keväiset tulvavedet syövät erityisesti törmien alaosia. Jyrkät hiekkatörmät luovat voimakkaan taustan kyläkuvalle joen vastakkaisella puolella.

Vanttauskosken voimalaitos näkyy Viirinkylään selvänä maamerkinä, jokinäkymän päätteenä idässä. Kylä on muodostunut joen loivalle kohdalle, aivan joen välittömään yhteyteen. Päätieltä joki hahmottuu melko huonosti, tien varret ovat osittain umpeenkasvaneet, samoin joen rannat ovat suurelta osin isokasvuisien koivujen ja pajujen peitossa, jotka peittävät jokinäkymiä.

Näkymät avautuvat parhaiten rannan pihapiireistä sekä tien pohjoispuoleisilta rinteiltä. Kylämaisemassa on jyrkästi viettäviä, kumpuilevia rinnepeltoja ja vanhoja hyvin hoidettuja pihapiirejä. Uudisrakentaminen on sopivassa mittakaavassa suhteessa vanhaan. Tilat ja pihapiirit muodostavat harvan joen varren suuntaisen nauhan. Olemassa olevat peltoalueet ovat pääosin käytössä, kylä on elinvoimaisen oloinen ja yleisilme on siisti ja hyvin hoidettu. Alaviirin sekä Keski- Koivulan talot säästyivät Lapin sodan tuhoilta.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Yläkemijoen alue

Perustelu:

Alueella yhdistyy perinteinen maatalouden synnyttämä kulttuurimaisema sekä uudempi teollisten elinkeinojen ja Kemijoen säännöstelyn muokkaama maisema. Viirinkylä on ensimmäisiä pysyviä asutuspaikkoja Yläkemijoella. Alue edustaa maisemamajakunnan piirteitä hyvin. Luonnonmaiseman erityispiirteinä ovat jyrkät ja sortuilevat jokitörmät eli mellat.

Kemijoen varren kulttuurimaisemat.: Autti. MJ

22. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: AUTTI

Autti sijaitsee Auttijoella ja Kemijoen yhtymäkohdassa. Kylän itäpuolella kohoaa Autiovaara ja etelässä Pietarinvaara (262m). Maaperä on pääasiassa moreenia ja joen törmän lajittuneita aineksia.

Kylän pohjoispuolella Kemijoki on Pirttikosken tunnelivoimalaitoksen valjastama ja vedenpintaa säännöstellään voimakkaasti.

Muinaiset asuinpaikat ovat sijainneet Auttijoella ja Pirttikosken yhtymäkohdassa. Nykyinen asutus on taas syntynyt joen varren kummuille ja jokeen työntyvän niemen päälle, joka muodostaa tiiviin kylämaiseman ytimen. Pihapiireistä ja Autintieltä avautuvat laajat näkymät ympäröivään vaara- ja jokimaisemaan. Rakennuskanta on vaihtelevaa ja kerroksellista, muutamia hyväkuntoisia vanhoja rakennuksia ja aittoja on säilynyt hyvin.

Auttijoki laskee Kemijokeen Auttin kylän eteläpuolella alunperin vuolaan ja hankalakulkuisen Pirttikosken suistoon. Pirttikosken voimalan rakentaminen kylän pohjoispuolelle on muokannut maisemakuvaakin tunnelin, patojen ja voimalinjojen myötä merkittävästi. Auttijoki on ollut merkittävä uittoreitti Kemijokeen. Joki virtaa kallioperän ruhjelinjassa Auttijärvestä Auttiköngään kautta Kemijokeen. Ruhjelinja jatkuu etelämpänä Korouoman rotkona.

Autti on Viirinkylän ohella ensimmäisiä pysyviä asutuspaikkoja Yläkemijoella.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Yläkemijoen alue

Perustelu:

Edustaa hyvin Yläkemijoen jyrkkäpiirteistä jokivarren maisemaa. Yhtenäinen, monipuolinen maisemakuva, johon on merkittävästi vaikuttanut ihmisen toiminta.

Läheinen Pirttikosken tunnelivoimalaitos (RKY2009) on merkittäviä osa Autin kylän elinkeino- ja kulttuurihistoriassa.

Perinnemaisemat:

- Auttijoella suu, tulvaniitty

Läheiset rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet:

- Pirttikoski (RKY2009)
- Auttiköngäs (RKY2009)

23. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: JAATILANSAARI

Jaatilansaari ja Jaatila muodostavat yhtenäisen maisemakokonaisuuden Kemijoen varrella Rovaniemen eteläpuolella. Joen itäpuolella levittäytyy kumpuileva Kivaloiden vaarajakso, kun taas länsipuoli on alavampaa suomaastoa.

Jaatilansaaren maisematila muodostuu joen länsirannalle laskeutuvien viljelysten ja vanhojen pihapiirien ympärille. Avoimien, laajojen peltoaukeiden yli on laajat näkymät kaukomaisemassa hämmäyttävälle Jaatilanvaaralle Kemijoen itäpuolella. Etelämpänä joen varsi on tyypillistä Kemijoen varren asutusta, missä pellot ja niityt aukeavat joelle ja asutus sijaitsee nauhamaisesti niiden yläpuolella.

Alueella on säilynyt suhteellisen paljon vanhaa talonpoikaista rakennuskantaa. Useimmat päärakennukset ovat alueelle tyypillisesti 1800-luvun jälkipuolelta ja 1900-luvun alusta. Alueen vanhimpia tiloja on Ala-Ruikka, jonka päärakennus on 1700- ja 1800-lukujen vaihteesta. Muita maisemassa merkittäviä rakennuksia on muun muassa Tiuraniemi ja Uusi-Tiura.

Petäjäskosken voimalaitoksen rakentaminen (1953 - 1957) on vaikuttanut maisemakuvaan joen rannoilla ja Jaatilansaaren pohjoisosan rakentamiseen merkittävästi.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Alakemijoen alue

Perustelu:

Maiseman arvot perustuvat yhtenäiseen ja hyvin hoidettuun jokivarren kulttuurimaisemaan. Alue on yhä kohtuullisen aktiivisessa maatalouskäytössä. Alueen ilmeeseen on vaikuttanut vahvasti voimalaitosrakentaminen (Petäjäskoski).

RKY-kohteet:

- Kemijoen jokivarsiasutus ja kirkkomaisemat: Ruikan kylä

24. OUNASVAARA

Ounasvaara sijaitsee Rovaniemellä, maiseman solmukohdassa, jossa Ounasjoki ja Kemijoki yhtyvät. Vaaran siluetti erottuu maa-merkkinä monesta suunnasta katsottuna. Vaaran laelta avautuvat laajat näkymät ympäröiviin vaaramaisemiin, kaupunkiin ja jokilaaksoon.

Ounasvaara on jääkauden muokkaama selkeäpiirteinen moreeniselänne, joka kohoaa noin 210 metriä meren pinnan yläpuolelle. Maaperä on pääasiassa moreenia, vaaran eteläpuolella on myös soraa ja hiekkaa. Alarinteet ovat soistuneet. Metsät ovat kuivaa kangasta, rinteillä vähän rehevempää tuoretta kangasmet-sää. Valtapuulaji on mänty.

Ounasvaaran paljas kalliohuippu on nimeltään Juhannuskallio. Juhannuskallion nimi juontuu ajoilta, jolloin paikka oli suosittu juhannuksen vastaanottopaikka. Rinteillä on huomattavia muinaisrantoja (Isorakka, Välrakka, Tottorakka). Jäästä vapautuessaan Isorakka oli muutamia kymmeniä metrejä pitkä luoto, kun taas komeista uurteista ja kouruista tunnettu Juhannuskallio oli juuri ja juuri veden alla.

Ounasvaara on vanha, perinteinen matkailukohde ja Rovaniemen kaupunkikuvassa merkittävä symbolitekiä.

Arvo: maakunnallinen (maisemanähtävyys)

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:

Yläkemijoen jokivarsi- ja vaaramaisemat

Perustelu:

Ounasvaaralla yhdistyy luonnon, matkailun ja virkistyskäytön maisema kaupunkiympäristöön poikkeuksellisen hienolla tavalla.

Lakialue ja ylärinteet muinaisrantoineen ovat maisemakuvultaan arvokkaat, keskirinteet käytön kannalta arvokkaat ja alarinteet luonnon kannalta arvokkaat. Alue on säilyttänyt maisemalliset arvonsa voimakkaasta maankäytöstä, rakentamisesta ja maankorostuksista huolimatta.

25-28. OUNASJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: JÄÄSKÖ, TOLONEN, PATOKOSKI JA TAPIONKYLÄ

Maisemaa hallitsee Ounasjoen jokilaakso, jonka taustalla siintävät vaarat. Tapionkylästä etelään laakso pusertuu jyrkästi kohoavien vaarojen väliin.

Jokilaakson eteläosa on viljelymaisemaa, jossa pellot ja asutus reunustavat jokivartta melko yhtäjaksoisena nauhana. Pohjoista kohti asutus muuttuu harvemmaksi, tulvalle alttiit alueet jokivarressa supistuvat ja ja kapeat rantaniityt sijoittuvat peltojen yhteyteen. Kylien välillä on metsäisiä alueita.

Jääskössä, Tolosella, Patokoskella ja Tapionkylässä vanha joki-törmällä sijaitseva rakennuskanta, rannan kapea viljelyvyöhyke ja tulvasaaret muodostavat ehjiä kokonaisuuksia.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:

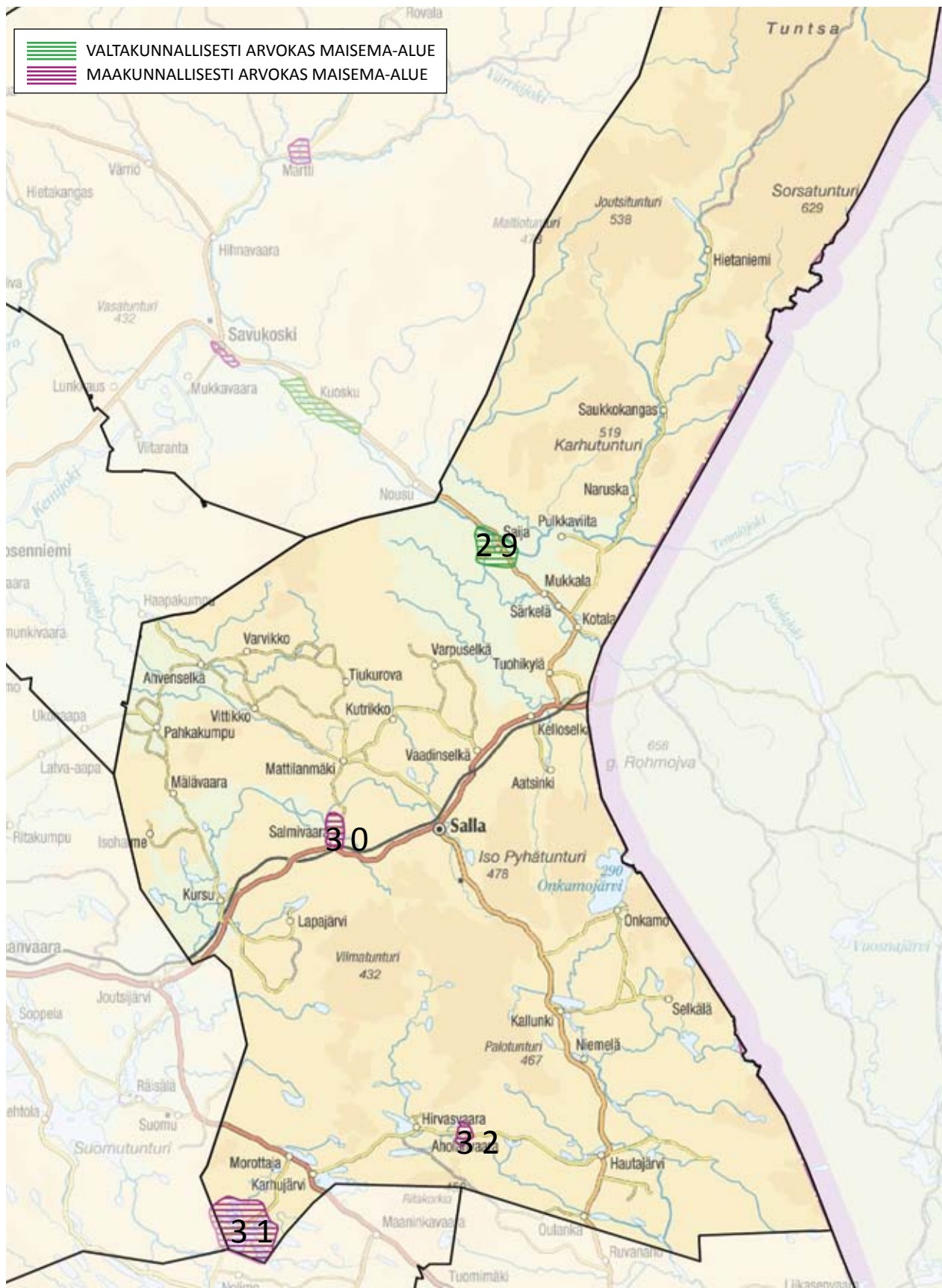
Ounasjoen ja Raudanjoen vaara- ja jokialue

Perustelu:

Maiseman arvot perustuvat jokilaakson perinteiseen viljelymaisemaan. Edustavimmat Ounasjoen kulttuurimaisemat ovat Jääskössä, Tolosella, Patokoskella ja Tapionkylässä. Perinnemaisemat tuovat lisäarvoa varsinkin Patokoskelle ja Tapionkylälle.

Maisemakuvultaan selvästi metsäiset jokiosuudet ja kulttuurimaiseman arvoiltaan vähemmän merkittävät viljelymaisemat jäävät rajauksen ulkopuolelle.

SALLA

29. SAIJAN KYLÄMAISEMA

Saijan kylä sijaitsee maiseman solmukohdassa Tenniöjoen ja Kuolajoen yhtymäkohdassa. Taustalla kaukomaisemassa kohoavat teräväpiirteiset harju- ja vaaraselänteet. Niiden väliin levittäytyvät luonnoltaan arvokkaat suo- ja jokilaaksot. Kylän länsipuolella avautuu linnustollisesti merkittävä Joutsenaapa-Kaita-aavan suoalue, joka on ollut vanhastaan kylän nautinta-aluetta.

Kylän jakaa kahteen osaan luode-kaakko-suuntainen Tenniöjokea seuraileva Kolsanharju, keskikylän eteläpuolella kohoaa selkeäpiirteinen Sarivaara (240m). Sarivaaran rinteillä on selvästi näkyvissä muinaisen Sallan jääjärven aikaiset rantavallit ja muinaisranta noin 230 metrin korkeudessa. Kallioperä kuuluu Keski-lapin liuskeisiin, jotka ovat helposti lohkeilevia. Maaperä on pääosin kivikkoista moreenia, harjuilla lajittuneita aineksia soraa ja hiekkaa.

Kylän maisemaan antavat leimansa harjujen ja vaarojen välissä voimakkaasti mutkittelevat joet ja paikoin jyrkät jokipenkat. Kylän keskiosan näkymät ovat avarat, pellot, laitumet ja niityt ovat aktiivisessa käytössä. Asutus on keskittynyt jokivarsille ja laaksoja halkovien teiden varsille ja harjujen alarinteille, usein viljelysten keskelle korkeammalle kummulle. Nykyinen rakennuskanta on lähes kokonaan sodan jälkeen rakennettua. Kylärakenne kuitenkin noudattaa vanhaa kylärakennetta, uudet talot rakennettiin vanhojen paikalle. Tyypillisesti talot olivat punamullattuja hirsi-taloja avoimessa pihapiirissä.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu:
Itä-Lapin vaara- ja jokialue

Perustelu:

Saijan kylä edustaa tyypillistä joenvarsiasutusta. Maiseman arvot liittyvät monimuotoiseen, pienipiirteiseen kylämaisemaan ja avoimeen maisemakuvaan. Jälleenrakennuskauden rakennuskanta on edustavaa ja leimallista kyläkuvassa.

Alueelle on tehty kattava maisemanhoitosuunnitelma ja maisemanhoitotöitä on toteutettu sen mukaisesti. Erityisesti huomiota on kiinnitetty perinnemaisemien hoitoon ja tienvarsien kunnostukseen. Kylällä on useita lammashakoja.

Saija on maakunnallinen luonnonsuojelun mukainen maisemanhoitoalue (2007).

30. SALMIVAARA

Salmivaaran kylä sijaitsee kahden vaaran, Salmivaaran ja Pohtilanvaaran/Kukkuravaaran, rinteillä. Keskellä kylää on kaksi järveä, Kotijärvi ja Koulujärvi. Salmijoki virtaa kylän läpi, Käsmäjo-ki kylän pohjoispuolella.

Salmivaaran puoleinen asutus ja viljelykset ovat pääosin si-joittuneet rinteiden länsi-luode puolelle ja Kukkuravaaran asutus vaaran etelärinteelle. Etenkin kylän pohjoisosasta on kauniit nä- kymät Salmivaaran puolelle. Molemmiin puolin kylää, on Koti- järvelle avautuvia näkymiä. Koulujärvi ei varsinaisesti näy maise- makuvassa. Idässä ja etelässä kaukomaisemaa reunustavat korkeat vaarat.

Seutu on ollut ainakin 1700-luvulle saakka metsäsaamelaista asuin- aluetta ja Kemijoen alajuoksun talonpoikien eränkylä. Maanviljelykseen perustuva asutus levisi vasta 1800-luvul- la pienten järvien rannoille. Talvisodan aikana Salmivaaran kylä poltettiin kokonaan ja rakennettiin uudelleen sodan jälkeen. Ra- kennuskanta on näin ollen melko nuorta.

Salmivaaran kylämaisema on säilynyt siistinä ja elävännäköi- senä asuttujen talojen ja viljelyssä pidettyjen peltojen ansiosta. Pihapiirit ovat hyvin hoidettuja ja kylän yleiskuva on elinvoimai- nen.

31. PALOPERÄN KULTTUURIMAISEMA

Paloperän kylä on muodostunut viiden järven rannalle Sallan kunnan lounaisnurkkaan. Vaatimattomasti kumpuilevassa mo- reeni- ja harjumaaston painanteissa on runsaasti pieniä järviä, lampia ja soita. Myös järviä yhdistäviä jokia ja ojia on paljon. Harva asutus sijaitsee järvien rannoilla ja kannaksilla.

Seudun pysyvä asutus alkoi 1680-luvulla Palojärven ja Isojär- ven rannoilta ja laajeni myöhemmin Kivelään. Alueen elinkeinoi- na on olleet pienimuotoinen maa- ja karjatalous sekä poronhoito.

Alueelle tyypillisiä ovat tulvaniitty, joilta on niitetty heinää poroille ja karjalle. Jatkosodan loppuvaiheessa myös tämän alueen kyliä poltettiin. Vain Kivelän perän kaksi taloa sekä Jokelan ja Puurusenrannan talot Palojärven rannalla säästyivät.

Kivelän ohella alueen maisemallisen solmukohdan muodostaa Palojärven kylä ja Palojärven työntyvä niemi (Kallioniemi - Sal- mela - Lehtola). Järvien rannoilla on jonkin verran myös vapaa- ajan asutusta.

Tyypillistä kylällä on järvien rantaan syntyneet pientilat; yh- den tai kahden talon kylän osat, rantaan laskeutuvat pellot sekä karjatalousalueelle tyypilliset tulvaniityt.

Kyläyhdistys on ollut aktiivinen maiseman- ja rakennusten hoidon suunnittelussa ja toteutuksessa.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kuusamon vaaraseutu:

Sallan vaara- ja suoalue

Perustelu:

Tyypillinen harvaanasutun alueen pieni vaarakylä. Edustaa Sallassa jälleenraken- nuskaudella samalle paikalle rakennettua asutusta. Maisemakuvassa merkittävintä on korkea sijainti ja kaukomaisemassa häämöt- tävät vaarat.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kuusamon vaaraseutu:

Sallan vaara- ja suoalue

Perustelu:

Arvokas rakennuskanta, tulvaniittymaise- mat ja monipuolinen luonto muodostavat omaperäisen ja rikkaan kulttuurimaiseman.

RKY-kohteet:

- Kivelän taloryhmä

32. AHOLANVAARA

Aholanvaara on tyypillinen Lapin sodan jälkeen uudelleenrakennettu kylä. Kylä sijaitsee Karhujärvi-Hautajärvi tien varressa, Oulankajoen ja pienen Kotilammen kupeessa, laajojen vaaramaisemien keskellä. Alue on erittäin harvaan asuttua ja vain pieniä kyliä on muodostunut vaarojen rinteille.

Pääosa Aholanvaaran tiloista on rakennettu sotien jälkeen. Yleiskuva on pienimittakaavainen ja kuvastaa sotien jälkeistä jälleenrakennuskautta. Pihapiirit ovat hyvinhoidettuja ja yleisilme on siisti. Maisemakuvan merkittävin tekijä on kaukomaisemassa siintävä vaaramaisema.

Porotalouden johdosta viljelykset ovat pysyneet osittain hoidettuina. Oulankajoki ei juuri näy maisemakuvassa, se pilkkistää vain muutamasta kohdasta päätielle. Näkymät kylän mäen päältä avautuvat etenkin lounaaseen kohti Palotunturia ja Paljakkaa. Eteläpuolella olevan Kalliovaaran jylhät kalliot erottuvat metsän keskeltä. Kalliovaaralla on luontopolku ja muutamia jääkauden muokkaamia hiidenkirnuja, joista yksi merkittävän suuri.

Sotien jälkeen rakennettu (1940-1941) koko Suomen itärajalla kulkeva puolustuslinja, Salpalinja, kulkee Aholanvaaran kylän läpi.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu:
Sallan vaara- ja suoalue

Perustelu:

Edustaa alueelle tyypillistä maisema- ja kylätyyppiä, missä asutus ja viljelykset ovat sijoittuneet vaarojen rinteille ryhmiksi maaston pienipiirteisiä muotoja hyödyntäen.

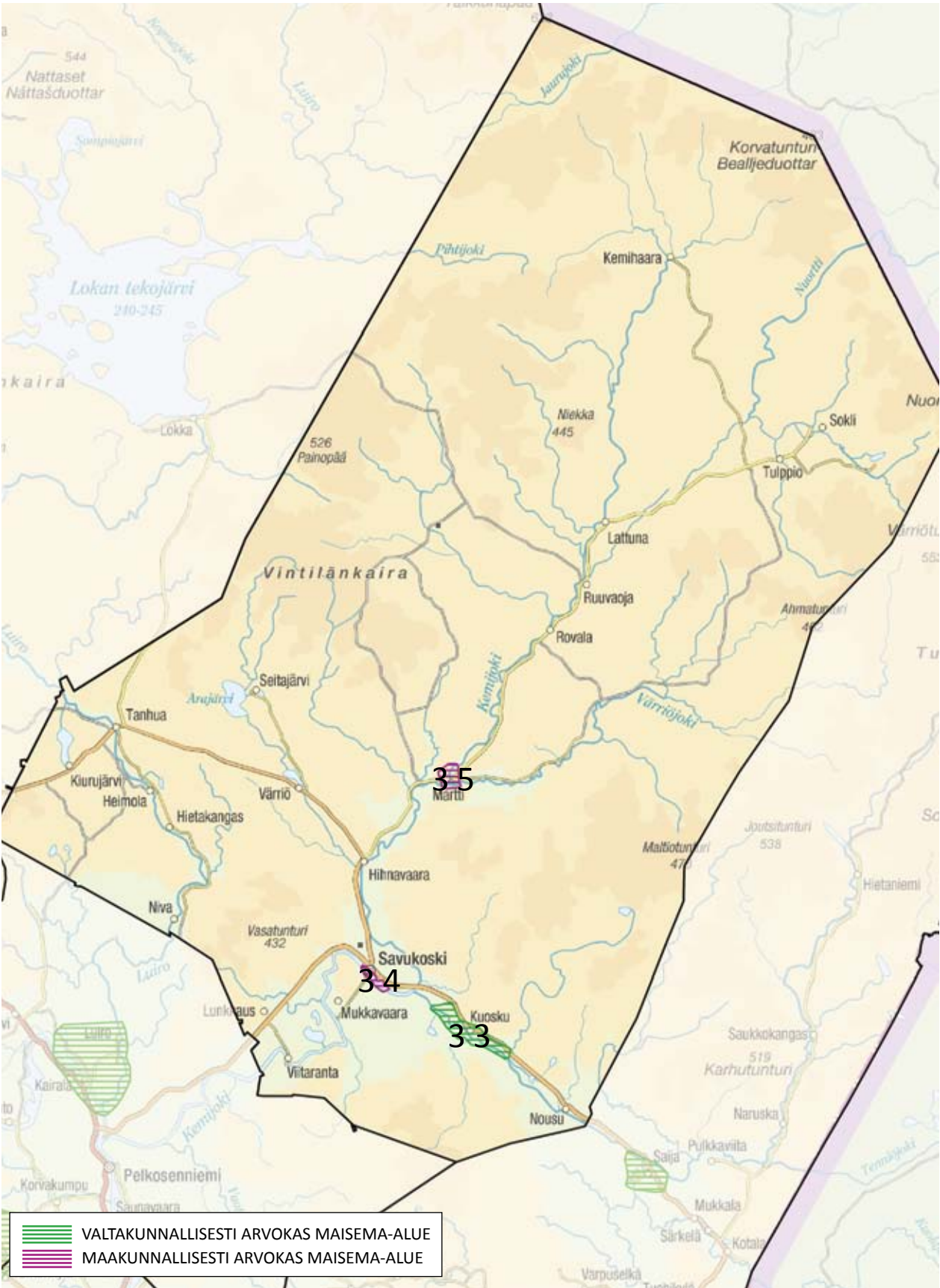
RKY-kohteet:

- Salpalinja

Aholanvaara. MM

SAVUKOSKI

33. KUOSKUN KULTTUURIMAISEMA

Kuoskun asutus viljelyksineen on hakeutunut mutkitellen virtaavan Tenniöjoen varteen, alunperin joen koillisrannalle. Ympäröivä seutu on alavaa pienten kankaiden rikkomaa suomaastoa. Koillispuolella kaukomaisemaa rajaa laaja Iso Marjavaara, lounaassa taas alava Kuoskunaapa.

Porotalous on yksi kylän pääelinkeino, jonka johdosta pienetkin peltoalueet ovat pysyneet aktiivisessa käytössä. Kylällä viljellään pääasiassa heinää porojen ja karjan rehuksi. Kylällä on yksi maitotila ja yksi emolehmätila sekä lampaita.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu:
Itä-Lapin vaara- ja jokialue

Perustelu:

Kuoskun kylä on tyypillinen poronhoidosta ja maataloudesta elävä joenvarsikylä Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseudulla. Kulttuurimaiseman arvo perustuu kauniiseen luonnonympäristöön ja hoidettuihin viljelyksiin. Alue edustaa erinomaisesti Tenniöjoenvarren kulttuurimaisemia.

Kuoskun kulttuurimaisema. MJ

34. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: SAVUKOSKEN KIRKONKYLÄN JOKIMAISEMA

Savukosken kirkonkylä sijaitsee Kemijoen yläosassa, Tenniöjoen yhtymäkohdan alapuolella. Ympäröivä maasto on suoperäistä. Kylän luoteispuolella kohoaa Mukkavaara.

Kikonkylän kohdalla, Kemijoen rantavyöhyke on maisemallisesti merkittävä. Kirkonkylän puolella asutus on taajamatyyppistä omakotiasumista, mutta rannat ovat säilyneet avoimina asuinrakennusten ja joen välissä.

Joen lounaispuolella maisemakuva on maaseutumaisempi ja vanha jokirannan asutusrakenne on selvemmin hahmotettavissa. Pienet pellot ja niityt laskeutuvat joelle avoimina, rakennukset sijaitsevat vähän ylempänä joen penkan päällä. Jokitörmät ovat paikoin suhteellisen jyrkät.

Sotien jälkeen rakennettu (1940-1941) koko Suomen itärajalla kulkeva puolustuslinja, Salpalinja, kulkee kirkonkylän tuntumassa.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu:
Itä-Lapin vaara- ja jokialue

Perustelu:

Kaunis kirkonkylän jokivarren kulttuuri-maisema. Salpalinja sisältyy maisema-alueen rajaukseen.

RKY-kohteet:

- Salpalinja

35. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: MARTTI

Martti sijaitsee Kemijoen ja Värriöjoen yhtymäkohdassa. Maisemallisesti merkittävin alue sijoittuu jokien yhtymäkohdan korkeahkolle, etelään viettävälle jokipenkalle ja jokisuiston tulvaniityille. Taustalla kohoavat loivasti kumpuilevat vaara- ja tunturimaisemat, etelässä maisemaa hallitsee Värriövaara.

Rannat ovat avoimeksi niitetyt, mikä tekee maisemakuvasta miellyttävän. Värriöjoen suisto käsittää useita arvokkaita tulvaniityalueita Värriöjoen suulla sekä Kemijoessa.

Martin kylä on vanha kauppapaikka. Kylässä on säilynyt jonkin verran vanhaa rakennuskantaa sotia edeltävältä ajanjaksolta. Kylän edustavin osa on Kemijoen itäpuolelle ja joen ylittävän sillan eteläpuolelle jäävä avoin kumpu, jossa vapaasti sijoitetut punamullalla maalatut peräpohjalaisrakennukset muodostavat kauniin kokonaisuuden puuryhmien ja avoimien viljelysten kanssa. (Savukosken kulttuuriympäristöohjelma, 2012).

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu:
Itä-Lapin vaara- ja jokialue

Perustelu:

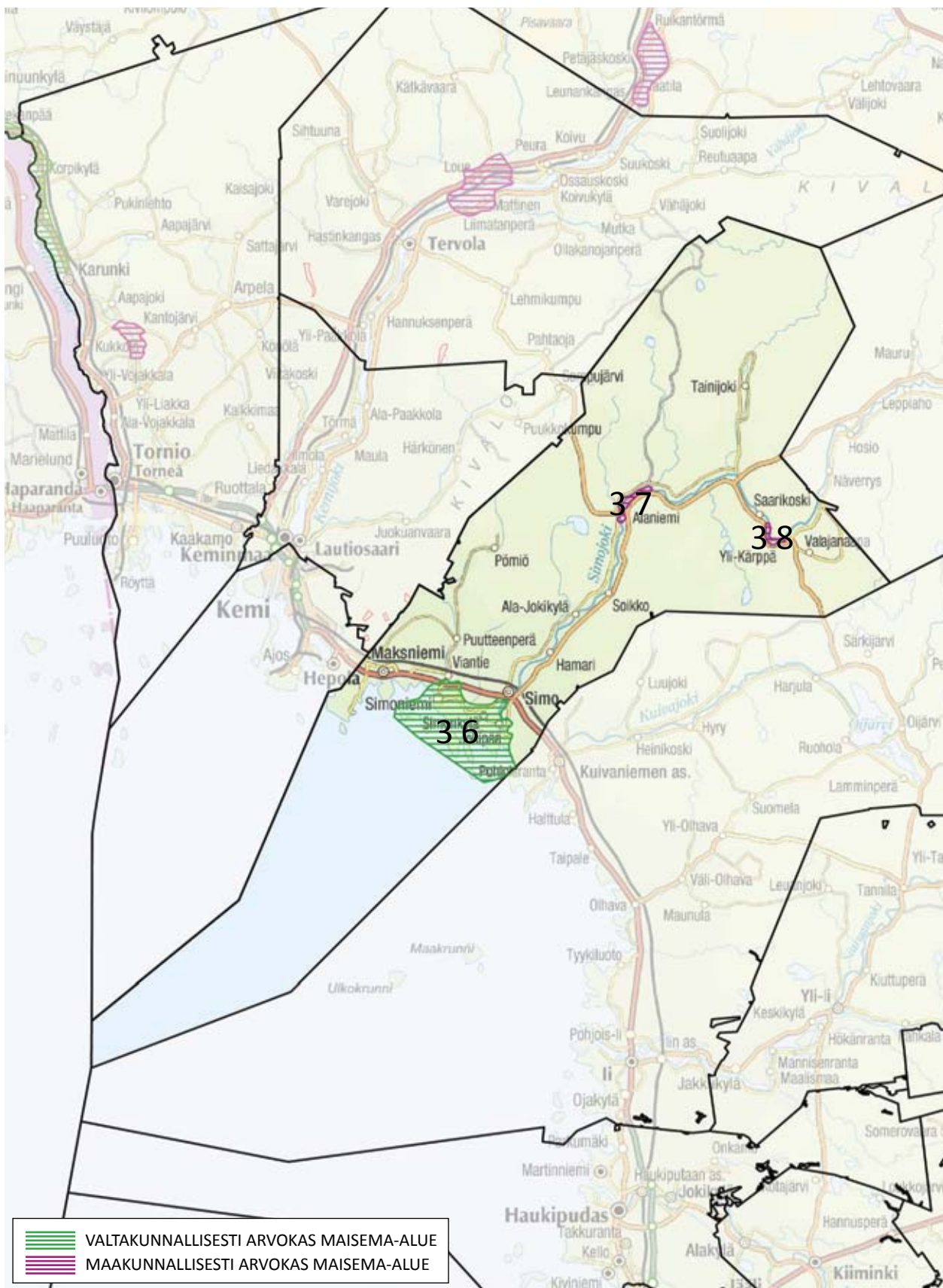
Alue on pieni ja maisemakuvallisesti jokihaarassa vaikuttava. Elinkeinot; porotalous, karjatalous ja metsätalous näkyvät maisemassa. Jokisuisto on maakunnallisesti arvokasta tulvaniittyä.

Perinnemaisemat:

- Värriöjoen suisto

Kemijoen varren kulttuurimaisemat: Martti. MJ

36. SIMON RANNIKON KULTTUURIMAISEMAT

Simon rannikko on avointa, tasaista ja alavaa aluetta. Uusia saaria nousee merestä jatkuvasti maankohoamisen seurauksena. Simojokisuun saarisokkelo koostuu matalien, lietepohjaisten uomien toisistaan erottamista saarista. Ulommat saaret ovat pääosin moreenia tai hiekkaa. Simojoen umpeutuvat sivuhaarat muodostavat kapeita allikoita, joita tulvavesi keväisin ja syksyisin pyyhkii. Maankohoamisen takia kasvillisuus muodostaa selviä rannansuuntaisia vyöhykkeitä.

Simokylän ja Simoniemen kiinteä asutus on peräisin keskiajalta. Varhainen asutus perustui erätalouteen, lohenpyyntiin ja karjanhoitoon. Rannikon edustan saaria käytettiin laitumina ja niillä oli kalastustukikohtia. Tuottoisan maa- ja karjatalouden mahdollistivat jokisuulle kasautuneet viljavat hiekka- ja savikerrostumat sekä laajat tulvaniityt. Maatalous syrjäytti kalastuksen aseman pääelinkeinona vasta 1900-luvulla.

Rannikon kulttuurimaisema koostuu peräkkäisistä, pienten metsiköiden tai niitä laajempien metsäalueiden toisistaan erottamista tienvarren kylä- ja peltoaukeista. Simokylän ytimen muodostaa vanha Pohjanmaan rantatie, jonka ympärille vanhin rakentaminen on ryhmittynyt.

Simon rannikon maisema on elävää maaseudun maisemaa, jossa monipuoliset elinkeinot kuten kalastus, maatalous ja tuulivoima näkyvät. Perinteisiä laitumia ja hakamaita on edelleen runsaasti käytössä.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseutu:
Simon rannikko ja saaristo

Perustelu:

Simon rannikon kulttuurimaisemat edustavat Perämeren rannikon perinteistä, vaurasta kulttuuriympäristöä. Maisema on historiallisesti kerroksellista, mistä kertovat muinaisjäännökset, arvokas rakennuskanta, tiestö rantatie ja lukuisat perinnebiotoopit. Rannikon maankohoaminen on muokannut vahvasti kulttuurimaisemaa.

RKY 2009-rajaukseen jää laajemman maisema-alue-ajauksen sisälle. Maisema-alue-ajauksessa huomioidaan kokonaisvaltaisesti maankohoamisen muokkaama jokisuiston maisema ja suistosaaaristo sekä monimuotoiset perinnebiotoopit.

RKY-kohteet:

- Simokylän ja Simoniemen kyläasutus
- Pohjanlahden rantatie

Perinnemaisemat:

- Nikinkari-Sahkarinniemi, Jokipään haka, Sinikosken laitumet, Sarven laitumet, Sinuhaaran laidun, Simonniemen pappilan laidun, Pirttisaari, Heikkilänjärvi, Onkalon laitumet, Patoniitty, Hanhivaaran laidun, Pahnilan laitumet, Marttilanlahden keto, Sakkaran metsälaidun ja haka, Huttulan laidunmetsä, Ala- Eskolan laitumet, Sakkaran lammaslaidun, Jokipään niityt, Maijansuon laidun, Simonniemen hevoshaka

37-38. SIMOJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: ALANIEMI JA YLI-KÄRPPÄ

Asutus seuraa Simojokivartta muodostaen ajoittain väljiä ryhmiä maanteiden varsille. Peltoalat ovat pieniä ja vuorottelevat pitkien metsäisten rantaosuuksien kanssa.

Simojokivarren selkeimmät yhtenäiset kylät ovat Alaniemi ja Yli-Kärppä, joissa asutus seuraa tiiviisti jokea ja pellot jäävät pääasiassa tien ja joen väliselle kaistaleelle. Molemmilla kylillä on säilynyt runsaasti vanhaa peräpohjalaista rakennuskantaa. Erityisesti Alaniemessä on myös perinnebiotooppeja.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseutu:
Simojokivarsi

Perustelu:

Alaniemessä ja Yli-Kärppässä Simojokivarren kulttuurimaisema näyttäytyy edustavimmillaan ja yhtenäisimmillään.

SODANKYLÄ

39. KIERINKI

Kierinki on Keski-Lapin vanha erätalouskylä. Kieringin kylän talot ja pellot sijaitsevat kumpareella, jonka lakialueet ovat olleet pitkään viljelyksessä. Alueen rypäsmäinen asutus viittää vanhaan saamelaisasutukseen ja tyypilliseen kolttakenttäkylään. Alueen halki virtaa Riipijoki, kylää ympäröi vaarat ja laajat aapasuot.

Kieringin kylä poikkeaa tavanomaisista Lapin kylistä rakennustyylistään. Tilojen päärakennukset ovat kookkaita ja kauniisti koristeltuja. Rakennukset ovat vuorattuja ja useimmiten vaaleiksi maalattuja. Jonkin verran on myös jälleenrakennuskauden piha-piirejä ja yksittäisiä rakennuksia.

Kierinki on elävä maaseutu- ja erätalouskylä, joka toimii myös alueellisena keskuksena. Kylällä on kauppa ja kahvila. Aktiivinen maataloustoiminta näkyy kylämaisemassa. Erätalous on ollut pitkään tärkeä lisäelinkeino. Maalintuja ja hanhia on pyydetty talokohtaisilta ansareiteiltä, jotka ovat ulottuneet noin 10 km päähän kylästä. Nykyisin metsästetään etenkin hirveä.

Riipijoen niittymaot ovat olleet niittokäytössä ainakin 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Karja on kuljetettu laitumelle lähimetsiin vaaran laitoja ja soiden lehmisiltoja pitkin. Porotalous on tärkeä elinkeino kylässä ja ylämäankarjan määrä lisääntyy vuosi vuodelta.

Leimaa-antava luonnonmaiseman piirre ovat laajalle levittäytyvät puuttomat rakkakentät kylän itäpuolisilla rinteillä. Miskisjärvellä tiedetään vanha väliaikainen hautapaikka, Rovän hautaluola.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu:

Kittilän-Sodankylä järviolue

Perustelu:

Keski-Lapin vanha, elinvoimainen erätalouskylä, joka on elänyt luontaistaloudesta lähes omavaraisena. Poikkeuksellinen rakennusperintö ja rakkakenttien rikastuttama luonnonmaisema lisäävät alueen arvoa.

Rajaukseen on otettu mukaan kylälle selkeästi näkyvät vaarat rakkoineen sekä rakennettuun ympäristöön välittömästi rajautuvat suo-, niitty- ja peltoalueet. Kotivaaroista mukana rajauksessa ovat Miskisvaara, Rutovaara ja Kierinkivaara sekä Kirkkojärgät ja Miskisjärvi.

Kierinki. MJ

40. SEIPÄJÄRVI

Seipäjärven pieni järvenrantakylä sijaitsee kapean Seipäjärven itärannalla laajojen erämaiden ympäröimänä. Kylän eteläpuolella kohoaa Seipävaara (305m). Ympäröivä maasto on kumpuilevaa, soiden ja pienten vaarojen luonnehtimaa erämaata. Järven länsipuoli on lähes asumatonta.

Järvikylille tyypillisesti pellot ovat loivasti rantaan viettäviä ja rakennukset sijaitsevat niiden yläpuolella loivalla rinteellä. Kylässä on säilynyt jonkin verran vanhaa rakennuskantaa muun muassa Niemelän, Aholan, Peltolan, Junttilan ja Pekkalan tiloilla. Pekkalan päärakennus on vuodelta 1876 ja se on taiteilija Toivo Pekkalan kotitalo.

Pieni kapea järvi luo oman tunnelmansa kyläkuvaan. Porotalous sekä metsätalous ovat kylän merkittävät elinkeinot. Alue on myös metsästäjien, kalastajien ja marjastajien suosimaa maastoa. Kylän eteläpuolella Myllyvaaralla on käytössä oleva poroerotusaita. Kylän keskellä on yksi iso toimiva maatila. Kylärakenne on säilynyt eheänä Seipäjärven itärannalla ja uudempi rakentaminen on sijoitettu maisemarakenne ja vanha rakennuskanta huomioiden.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Aapa-Lapin seutu: Kitisen-Luiron jokialue

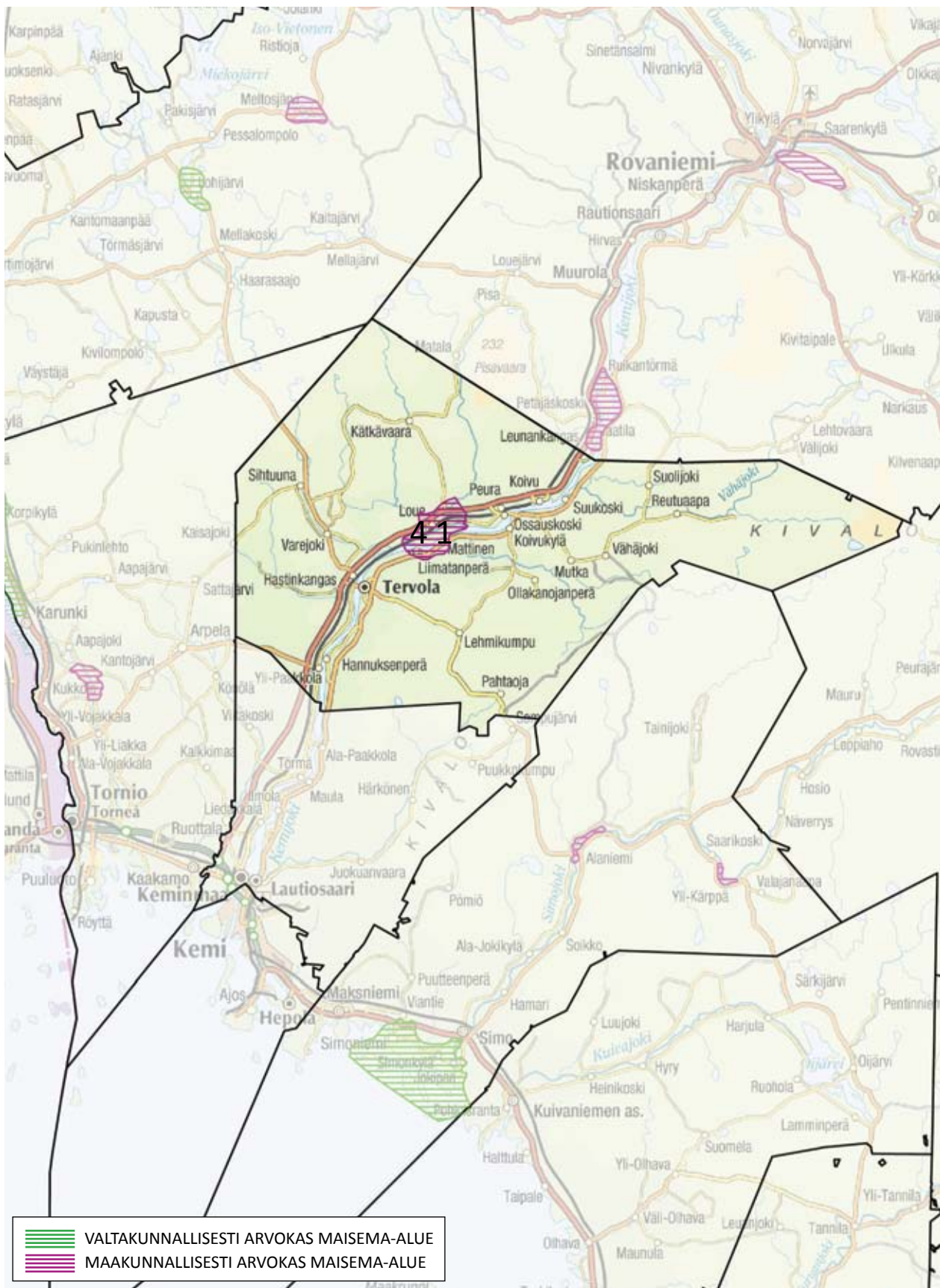
Perustelu:

Tyypillinen porotaloudesta elävä järvenrantakylä kauniissa erämaamaisemassa.

Seipäjärvi. MJ

TERVOLA

41. KEMIJOEN VARREN KULTTUURIMAISEMAT: LOUE

Loue ja Louesaari sijaitsevat Kemijoen varrella kohdassa, missä Vaajoki ja Louejoki laskevat Kemijoen suuntaiseen Loueputaaseen. Louepudas yhtyy Kemijoen pääuomaan Louesaaren itäpäästä. Etelästä Kemijokeen yhtyy vielä Runkausjoki.

Sekä alueen pohjois- että eteläpuolella levittäytyvät laajat suoalueet. Kylän luoteisnurkalla on maisemakuvassa huonosti erotuva, laakea ja rakkainen Varevaara, miltä on löydetty useita muinaisia asuinpainanteita.

Louen kylä on keskittynyt Loueputaan varrelle sekä siihen laskevan Vaajoen varteen. Loueputaan tulviva uoma on mahdollistanut erityisen hyvät edellytykset viljelylle. Viljelykset levittäytyvät poikkeuksellisen laajalle yhtenäiselle alueelle jatkuen Kemijoen rannoilta myös Loue- ja Vaajokien rannoille yhtenäisenä kapeana nauhana.

Arvokkainta rakennettua ympäristöä edustavat Louesaaren eteläpää (Kurvilansaari) ja joen eteläpuolen tyypillinen joenvarren nauhakylä. Liimatanperä.

Louesaassa on myös valtakunnallisesti merkittävä Runkauksen uittopirtti, jonka pihapiiriin kuuluu uittopirtti, sauna, keittokota, vajarakennuksia ja käymälä.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Alakemijoen alue

Perustelu:

Maiseman arvot perustuvat hyvin säilyneeseen rakennettuun ympäristöön sekä aktiiviseen maataloustoimintaan alueella. Rakennuskanta on kerroksellista ja hyvin maisemaan sopivaa. Alue on hyvä esimerkki Kemijoen varteen levittäytyneestä asutuksesta.

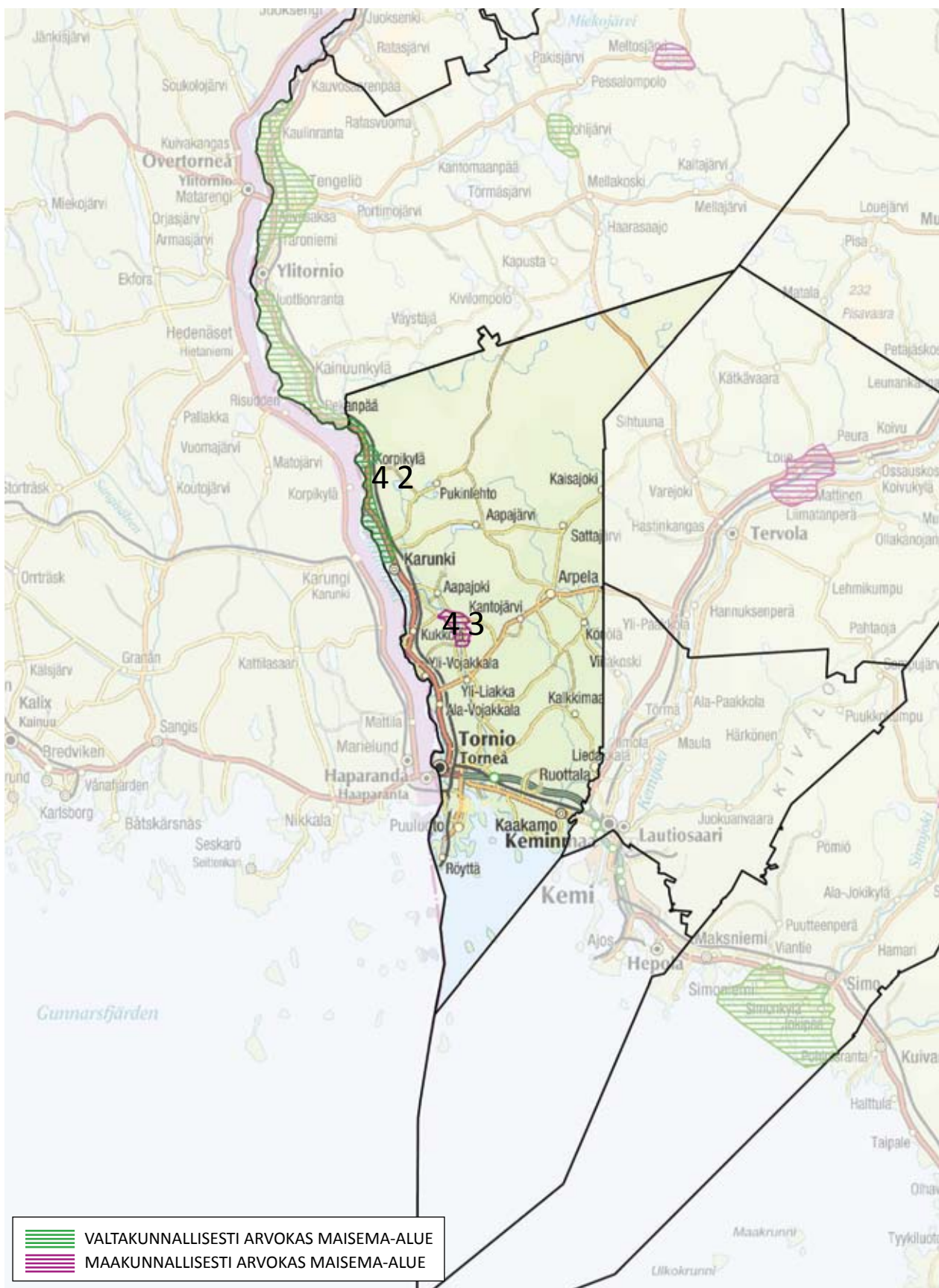
RKY-kohteet:

- Kemijoen jokivarsiasutus ja kirkkomaisemat: Kurvilansaari ja Liimatanperä.
- Lapin uitto- ja savottatukikohdat: Runkauksen uittopirtti

Kemijoen varren kulttuurimaisemat: Loue. MM

TORNIO

42. TORNIONLAAKSON KULTTUURIMAISEMAT: ETELÄINEN TORNIONLAAKSO

Maiseman ytimen muodostaa Perämereen laskeva Tornionjoki. Tornionlaakso on viljavaa, hiekkasten jokikerrostumien, tulvaniittyjen ja -saarten luonnehtimaa aluetta. Näkymät ovat paikoin pitkiä ja joen uoma on leveä – leveimmillään se on Kainuunkylän kohdalla, missä ovat myös suurimmat tulvasaaret.

Joen alajuoksulla laakso on laakea ja avara. Sisämaata kohden maasto muuttuu loivapiirteiseksi moreenikumpujen, soiden ja lukuisten pikkujokien halkomaksi maisemaksi. Tornionlaaksoa ympäröivät pinnanmuodot nousevat selvästi Korpikylän pohjoispuolella ja maisemakuva muuttuu jylhän vaaraiseksi.

Tornionjoen rannoille ja suistosaariin kehittyi vahva kalastukseen ja karjanhoitoon perustunut talonpoikaisasutus jo varhaisella keskiajalla. Kylistä vanhimpia on Kainuunkylä. Asutus ja elämä keskittyvät Tornionlaaksossa tiukasti Tornionjoen ympärille. Vanhin asutus sijaitsee lähellä rantaa muodostaen nauhamaisia kyliä. Joen molemmat puolet ovat tiiviissä yhteydessä toisiinsa ja kylät liittyvät vastarannan kyliin – asutus sijaitsee kahtapuolta jokea.

Tornionjoki on toiminut kautta aikojen tärkeänä kulkuväylänä ja kaupan reittinä. Joki oli Tornionlaakson ensisijainen kulkuväylä 1830-luvulle asti, jolloin Ruotsin puolelle rakennettiin maantie. Nykyisin jokea seuraavat molemmin puolin maantiet ja Suomen puolella rautatie.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Keminmaan seutu: Alinen Tornionlaakso ja Tornion rannikko / Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu: Ylinen Tornionlaakso

Perustelu:

Tornionlaakso on merkittävä koko valtakunnan kulttuuri- ja elinkeinohistorian kannalta. Kiinteitä muinaisjäänneksiä tunnetaan runsaasti ja vanhimmat kylät ovat vakiintuneet nykyisille paikoilleen jo varhaisella keskiajalla. Tornionlaaksoa yhdistää rajan molemmin puolin yhteinen kulttuurihistoria. Joki on toiminut tärkeänä kulkuväylänä kautta aikojen. Kulttuurimaisema on säilyttänyt hyvin sille ominaiset piirteensä huolimatta uudisasutuksesta ja teiden suoristuksista. Hoidettuja perinnebiotoopeja on edelleen runsaasti jäljellä varsinkin Kainuunkylän alueella.

RKY-kohteet:

- Tornionjoen jokivarsiasutus

Perinnemaisemat:

- Vyönisaari-Niittysaari, Pekanpään tulvaniitty, Korpikylän laidun, Pekanpään Niskan laidun, Pekanpään Kivelän laitumet, Lammassaaren vanha laidun, Aitolan rantalaidun, Parpaniemen tulvaniitty, Kainuunkylän haka, Laurin ja Alalaurin niitty, Niemmen laitumet, Kannalan laitumet, Vähän laidunniitty, Tuominiemen rantalaidun

43. LIAKANJOKIVARSI

Liakanjoki erkanee Tornionjoesta Kukkolan pohjoispuolella ja laskee Perämereen Tornionjoen suistoalueella.

Jokivarren maisemassa vuorotolleivat metsäiset osuudet viljeltyjen osuuksien ja nauhamaisten jokikylien kanssa. Hieman etäämmällä joesta on myös laakeita suolle raivattuja peltoaukeita.

Edustavimmillaan maisema on Longinpään ja Kourilehdon välillä, missä vanhin asutus seuraa nauhamaisena joen länsirantaa. Joen itäpuolen asutus on pääasiassa sotien jälkeiseltä jälleenrakennuskaudelta. Saman tyyppisiä kyliä on myös etelämpänä jokivarressa. Suurimmat niistä ovat Yli-Liakka ja Liakka.

Arvo: maakunnallinen

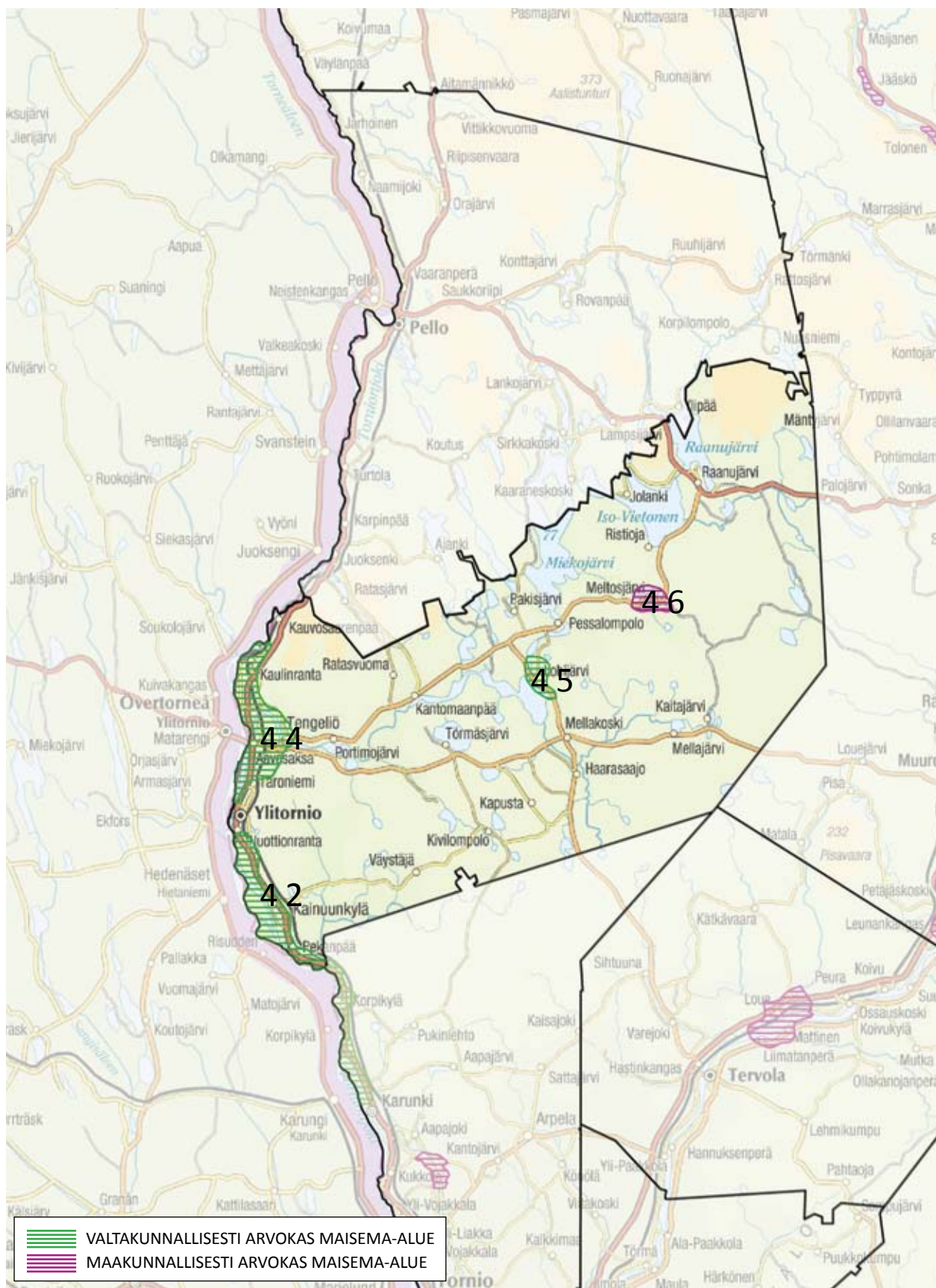
Maisemaseutu ja osa-alue:

Keminmaan seutu: Alinen Tornionlaakso ja Tornion rannikko

Perustelu:

Alue edustaa Tornionjoen suistoalueen jokivarsiasutusta. Eri ikäiset asutuserrostumat seuraavat jokea ja muodostavat monipuolisen, vaihtelevan kulttuurimaiseman.

YLITORNIO

42. TORNIONLAAKSON KULTTUURIMAISEMAT: ETELÄINEN TORNIONLAAKSO Katso kuvaus ja perustelu Tornion kohdalta s. 90.	Arvo: valtakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Keminmaan seutu: Alinen Tornionlaakso ja Tornion rannikko/ Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu: Ylinen Tornionlaakso
44. TORNIONLAAKSON KULTTUURIMAISEMAT: AAVASAKSA Tornionlaakson maiseman ytimen muodostaa Perämereen laskeva Tornionjoki. Pohjoista kohden maasto nousee vaaroiksi ja laaksotila kapenee selvästi. Huomattavin vaara on Aavasaksa, jonka jylhä profiili näkyy jokilaaksossa kauas ja toimii maiseman kiinnepisteenä. Aavasaksan kohdalla Tornionjokeen yhdistyy Tengeliönjoki. Tornionlaakson asutus on vanhaa ja tiheää. Kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnetaan runsaasti. Tornionlaaksoa yhdistää rajan molemmin puolin yhteinen kulttuurihistoria. Joki on toiminut tärkeänä kulkuväylänä kautta aikojen. Asutus on keskittynyt joki- ja tienvarsikyliksi. Joki on tärkeä myös lohen ja siianpyynnin kannalta. Tornionlaakson erityispiirteitä ovat laajat tulvaniityt ja -saaret, joita on hyödynnetty karjan ravintona. Aavasaksan pohjoispuolella rannat muuttuvat jyrkemmiksi. Aavasaksa on yksi vanhimmista ja tunnetuimmista näköalapaikoista ja matkakohteista Suomessa. Vaikuttava joki- ja vaaramaisema sekä keskiyön aurinko ovat houkutelleet matkailijoita 1600-luvulta lähtien. Myös yksi Struven kolmiomittausketjun piste sijaitsee Aavasaksan laella. Historiallinen kerroksellisuus näkyy niin rakennuskannassa kuin maiseman yksityiskohdissakin. Erityisesti Kuivakankaalla ja Kau-linrannassa on säilynyt yhtenäinen, edustuva jokilaakson kulttuurimaisema.	Arvo: valtakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu: Ylinen Tornionlaakso Perustelu: Tornionlaakso on merkittävä koko valtakunnan kulttuuri- ja elinkeinohistorian kannalta. Jokilaakson asutus on vanhaa ja tiheää. Kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnetaan runsaasti ja vanhimmat kylät ovat vakiintuneet nykyisille paikoilleen ja keskiajalla. Tornionlaaksoa yhdistää rajan molemmin puolin yhteinen kulttuurihistoria. Joki on toiminut tärkeänä kulkuväylänä kautta aikojen. Aavasaksa on yksi vanhimmista ja tunnetuimmista näköalapaikoista ja matkakoh-teista Suomessa. Se on myös yksi Sturven kolmiomittausketjun piste (UNESCO 2005). RKY-kohteet: • Aavasaksan kruununpuiston matkailurakennukset Perinnemaisemat: • Tolpin tulvaniityt, Tengeliönjokisuun tulvaniityt, Jänkkävainion tulvaniityt, Kuivakankaan- Kärängin tulvaniityt, Yli-Rahdun tilan pihaniitty

Tornionlaakson kulttuurimaisemat: Aavasaksa. MS

45. LOHIJÄRVI-LEUKUMANPÄÄ

Lohijärvi ja Leukumanpää sijaitsevat Tengeliöjoen suistossa, kohdassa, missä joki laskee vilkkaasti virtaavan Haapanivan kautta Iso-Lohijärveen.

Leukumanpäässä yhtenäiset viljelykset laskeutuvat molemmin puolin kohti Tengeliöjoen rantoja, asutus on vähän ylempänä rinteellä. Joen yli avautuvat kauniit viljelysmaisemat muodostavat kulttuurimaiseman ytimen.

Leukumanpään itäpuolella maasto kohoaa tasaisesti Leukumanvaaran rinteiksi, länsiranta on laakeampaa suomaastoa. Iso-Lohijärven pohjoisrannalla on vielä pieni maatalouskeskittymä. Lohijärven eteläpuolella on pitkänomaisia suolle raivattuja peltot, joita pitkin on kapeat, viehättävät näkymät järven selälle.

Lohijärvi ja Leukumanpää ovat aktiivisia maaseutukylä. Rakennuskanta on kerroksellista ja vanhat rakennukset ovat hyvässä kunnossa. Peltoalat ovat alueelle tyypillisesti pienet. Lohijärvellä vanhoja latoja on kunnostettu ja ne ovat yhä aktiivisessa käytössä.

Kaukomaisemassa näkyvät ympäröivät selväpiirteiset vaarat, kuten pohjoispuolella sijaitseva jyrkkäpiirteinen Pakisvaara (203,8m). Kyläkauppa Pessalompolon tien risteyksessä on toiminnassa.

Kylän yleisilme on elinvoimainen, asuttu ja tasapainoinen.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Ylitornion järivialanko

Perustelu:

Edustaa erittäin hyvin maisematyypilleen ominaista maisemaa. Aktiivinen ja edustava järvenrantakylä. Elinvoimaista maaseutumaishemaa.

46. MELTOSJÄRVI

Meltosjärvi sijaitsee kapealla harjujaksolla kahden järven välissä soiden ympäröimänä. Tie kulkee harjun päällä, rakennukset sijoittuvat tien molemmin puolin harjun rinteille.

Kylän taantuva kyläkeskus sijaitsee harjun keskellä kannaksen korkeimmalla kohdalla. Kylän keskusraitin yleisilme on rapistuva, koulu ei ole enää toiminnassa ja hallitsee kylän keskustan maisemakuvaa.

Meltosjärvellä on useita jälleenrakennuskauden pihapiirejä. Osa vanhemmista rakennuksista on tosin melko huonossa kunnossa.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu:
Ylitornion järivialanko

Perustelu:

Kulttuurimaiseman arvot painottuvat kylän itäpään tasapainoiseen asutus- ja viljelymaisemaan. Lisäarvoa tuovat luonnonmuodot sekä kylän ympärillä levittäytyvät lintuvedet.

Meltosjärvi. MS

KIRJALLISUUS- JA LÄHDELUETTELO

Aavasaksan maisemaselvitys ja maisemavaikutusten arviointi, 2008.

Arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöministeriön Maisema-alue työryhmän mietintö II, 66/1992. Ympäristöministeriö, 1993.

Bergman Tarja ja Kalpio Satu, Lapin perinnemaisemat. Lapin ympäristökeskus ja Metsähallitus, 1999.

Elo Tiina ja Magga Päivi, Eletty, koettu maisema - näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan. Lapin ympäristökeskus, 2007.

Elo Tiina ja Seppälä Sirkka-Liisa, Joen ja meren kaupunki. Tornion kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö, 2012.

Elo Tiina ja Seppälä, Sirkka-Liisa, ”Ommie maiesemie” pirtin ikkunasta Posiolla. Posion kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö, 2012.

Elo Tiina ja Seppälä Sirkka-Liisa, Vesistöjä ja vaaramaisemia, Kemijärven kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö, 2011.

Elo Tiina ja Seppälä Sirkka-Liisa, Entistä Keminkylää. Savukosken kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö, 2012.

Elo Tiina ja Seppälä Sirkka-Liisa, Raivaajien ja rakentajien Salla. Sallan kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö, 2012.

Enbuske Matti, Lapin asuttamisen historia. Artikkelit kirjassa Lappi maa, kansat ja kulttuurit. Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2003.

Itä-Lapin maakuntakaava, Kaavaselostus, Lapin Liitto, YM 26.10.2004

Jokinen Jukka, Rantatupa Heikki ja Rautiainen Matti, Atlas, Suomen historia. Isvet, 2006.

Kehusmaa Aimo ja Onnela Samuli, Suur-Sodankylän historia 1, Suur-Sodankylän historiatoimikunta, 1995

Koivisto Marjatta, Jääkaudet. WSOY 2004.

Lapin matkailustrategia 2011-2014. Lapin liitto, 2011.

Lapin rakennusperintö, toim. Huusko Jorma.

Lokio Jarmo, Lapin kulttuuriympäristöohjelma. Lapin ympäristökeskus, 2007.

Lilja Erkki, Jäämeren käytävä, Hipputeos Oy, 2013.

Länsi-Lapin maakuntakaavan taustaselvitykset, Maisema ja luonnonympäristö. Lapin liitto 2011.

Manner Raimo Tanner Tapio, Lapin geologiaa, Lapin maakuntaliitto ry - Lapin lääninhallitus, 1988.

Maisemanhoito. Ympäristöministeriön Maisema-alue työryhmän mietintö I, 66/1992. Ympäristöministeriö, 1993.

Metsäkeskus Lappi, Lapin metsäohjelma 2006-2010. 2006

Mäkelä Petteri, Pitkoksilta pikiteille. Lapin tiepiiri 75 vuotta 1925-2000. Tiemuseon julkaisuja, 2000.

Mäkinen Kalevi, Teeriaho Jari, Rönty Hannu,
Rauhaniemi Tom ja Sahala Lauri, Valtakunnallisesti arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat.
Suomen ympäristö, 2011.

Niemi Tapani, Eräkultuurimatkailijan opas Yli-Kemijoelle, PDF.

Näkkäläjärvi Klemetti ja Pennanen Jukka, Siiddastallan, siidoista kyliin. Inarin
saamelaismuseon julkaisuja 3, Pohjoinen, 2000.

Onnela Samuli, Suur-Sodankylän historia. 2 : Suurpitäjä saamelaisten ja suomalaisten maana
vuosina 1747-1916, Suur-Sodankylän historiatoimikunta, 2006

Paloperän ympäristöhoitosuunnitelma Sallan kyläympäristöt kuntoon -hanke. Moniste. 2011.

Peiponen Jorma, Varesvuo Markus ja Vuokko Seppo; Lapin luonto-opas. Otava, 2008.

Piltz Martti, Selvitys Seitajärven tien museoarvosta. Mobilia. 2009.

Pohjois-Lapin maakuntakaavan maisemaselvitys. Lapin liitto. 2005.

Rautiainen Pirjo, Kulttuuriperintökohteiden inventointi 2008, Simojärven ja Soppanan
Natura 2000-alueet. Metsähallitus. 2008.

Rautiainen Pirjo, Kulttuuriperintökohteiden inventointi 2010 , Kumputunturin Natura-alue.
Metsähallitus. 2010.

Rautiainen Pirjo ja Viljanmaa Samuli, Kulttuuriperintökohteiden inventointi 2010,
Hammastunturin erämaa-alue. Metsähallitus. 2010.

Suomen vesistöalueet: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=8104&lan=fi> (Luettu
13.4.2013)

Säynäjäkangas, O & Niemelä, V (toim.), Luusua – Juujärvi. Kylähistoriaa raudan ja veden
äärellä. Luusuan kyläseura. 2010.

Teeriaho Yrjö; Vanhojen karttojen Lappi. Atlasart, 2008.

Tikkanen Matti, Lapin maantiede. Artikkelikirjassa Lappi maa, kansat ja kulttuurit.
Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2003.

Tunturi-Lapin maakuntakaavan maisemaselvitys, Lapin liitto.

Ylä-Kemijoen historia - internetsivusto, [http://ylakemijoenhistoria.wordpress.
com/2012/03/22/hello-world/](http://ylakemijoenhistoria.wordpress.com/2012/03/22/hello-world/), viitattu 12.9.2012

www.luontoon.fi (Luettu 16.4.2013)

www.rky.fi (Luettu 19.4.2013)

www.paikkatietoikkuna.fi (Luettu 19.4.2013)